

# Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών  
*Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη*

## Πτυχιακή Εργασία



**Ολυμπιακοί Αγώνες στον Ευρωπαϊκό Χώρο από τη Δεκαετία '90 Μέχρι Σήμερα. Ευκαιρία για Αστική Ανάπλαση και Αφετηρία για Νέα Πολιτιστικά Προγράμματα. Εστίαση στους Ολυμπιακούς Αγώνες Βαρκελώνης (1992), Αθήνας (2004) και Λονδίνου (2012).**

**Ζηνοβία Σκουφάρη**

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια  
Γεωργία Σπανού**

**Μάιος 2021**

# **Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου**

**Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών**

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών  
Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη**

## **Πτυχιακή Εργασία**

**Ολυμπιακοί Αγώνες στον Ευρωπαϊκό Χώρο από τη Δεκαετία '90 Μέχρι Σήμερα. Ευκαιρία για Αστική Ανάπλαση και Αφετηρία για Νέα Πολιτιστικά Προγράμματα. Εστίαση στους Ολυμπιακούς Αγώνες Βαρκελώνης (1992), Αθήνας (2004) και Λονδίνου (2012).**

**Ζηνοβία Σκουφάρη**

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια  
Γεωργία Σπανού**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

**Μάιος 2021**

ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ

## **Περίληψη**

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, ειδικά τα τελευταία 30 χρόνια, αποτελούν σημαντική ευκαιρία για, ευρείας έκτασης, αστικές αναπλάσεις και για παρουσίαση νέων πολιτιστικών προγραμμάτων στις διοργανώτριες πόλεις. Ο τρόπος, όμως, που η ευκαιρία αυτή αξιοποιείται, εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες, τις ανάγκες και δυνατότητες της κάθε πόλης. Αυτό διαφαίνεται από τη μελέτη των περιπτώσεων της Βαρκελώνης, της Αθήνας και του Λονδίνου.

## **Summary**

The Olympic Games, especially in the last 30 years, are an important opportunity for large-scale urban regeneration and the presentation of new cultural programs in the host cities. However, the way this opportunity is utilised, depends on the special conditions, needs and possibilities of each city. This is evident from the case studies of Barcelona, Athens and London.

## **Ευχαριστίες**

Θα ήθελα, πρωτίστως, να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κα. Γεωργία Σπανού, που από την πρώτη στιγμή που μιλήσαμε με καθοδήγησε και με τα σχόλια της, καθ' όλη την πορεία της εκπόνησης της παρούσας διατριβής, με βοήθησε να ξεφύγω από τα «κουτάκια» της σκέψης μου. Επίσης, θερμές ευχαριστίες αξίζουν στους γονείς μου για την πολύτιμη βοήθειά τους, τόσο οικονομική όσο και ψυχολογική. Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη στη μητέρα μου για την ακούραστη και αμέριστη συμπαράστασή της και γιατί χωρίς αυτήν δεν θα ξεκινούσε το ταξίδι. Ευχαριστώ φυσικά τους πολυτιμότερους όλων, τους φίλους και τον αδερφό μου, που ήταν δίπλα μου, πρόθυμοι να με βοηθήσουν, να με συμβουλέψουν, να με ακούσουν... Τέλος, θα ήθελα να κάνω ιδιαίτερη μνεία στην κα. Καραϊσκού, της οποίας τα λόγια στο πρώτο μήνυμα καλωσορίσματος σ' αυτό το πρόγραμμα, ήταν θησαυρός στην κάθε δυσκολία που αντιμετώπιζα ως φοιτήτρια, και θα συνεχίσουν να είναι και στην επαγγελματική μου πορεία.

# Περιεχόμενα

Περίληψη .....	i
Summary .....	ii
Ευχαριστίες .....	iii
<b>1 Εισαγωγή .....</b>	<b>1</b>
1.1 Ερευνητικά Ερωτήματα .....	1
1.2 Μεθοδολογία .....	2
1.3 Δομή Εργασίας .....	2
<b>2 Θεωρητικό Υπόβαθρο .....</b>	<b>4</b>
2.1 Αστική Ανάπλαση .....	4
2.1.1 Αστική Ανάπλαση: Ιστορική εξέλιξη και έννοια .....	4
2.1.2 Αστική Ανάπλαση και Πολιτισμός .....	7
2.1.3 Μοντέλα Ενσωμάτωσης Πολιτιστικής Δραστηριότητας στην Αστική Ανάπλαση .....	9
2.1.4 Αποτελέσματα Αστικής Ανάπλασης .....	10
2.2 Ταυτότητα και Συλλογική Μνήμη .....	12
2.2.1 Ταυτότητα και μνήμη .....	12
2.2.2 «Φιγούρες» της Μνήμης .....	14
2.3 Ολυμπιακοί Αγώνες .....	15
2.3.1 Ολυμπιακοί Αγώνες και Αστική Ανάπλαση .....	16
2.3.2 Η Εξέλιξη του Θεσμού των Ολυμπιακών Πολιτιστικών Προγραμμάτων .....	18
2.3.3 Πολιτιστική Ολυμπιάδα και Πολιτιστική Διαχείριση .....	19
2.3.4 Ολυμπιακοί Αγώνες και Εθνική Ταυτότητα .....	20
<b>3 Βαρκελώνη .....</b>	<b>22</b>
3.1 Δράσεις Αστικής Αναζωογόνησης-Η προοπτική των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992.....	22
3.2 Το Πολιτιστικό Πρόγραμμα .....	25
3.3 Ανάδειξη Πτυχών Συλλογικής Μνήμης και Ταυτότητας Μέσα Από Πολιτιστικές Πρωτοβουλίες .....	27
3.4 Νέες Προσεγγίσεις Πολιτιστικής Διαχείρισης .....	30
3.5 Τουριστική και Πολιτιστική Αξιοποίηση των Αγώνων .....	32
<b>4 Αθήνα .....</b>	<b>35</b>
4.1 Δράσεις Αστικής Αναζωογόνησης-Η προοπτική των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.....	35
4.2 Το Πολιτιστικό Πρόγραμμα .....	39

4.3	Ανάδειξη Πτυχών Συλλογικής Μνήμης και Ταυτότητας Μέσα Από Πολιτιστικές Πρωτοβουλίες .....	42
4.4	Νέες Προσεγγίσεις Πολιτιστικής Διαχείρισης .....	44
4.5	Τουριστική και Πολιτιστική Αξιοποίηση των Αγώνων .....	46
<b>5</b>	<b>Λονδίνο</b> .....	<b>50</b>
5.1	Δράσεις Αστικής Αναζωογόνησης-Η προοπτική των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012.....	50
5.2	Το Πολιτιστικό Πρόγραμμα .....	54
5.3	Ανάδειξη Πτυχών Συλλογικής Μνήμης και Ταυτότητας Μέσα Από Πολιτιστικές Πρωτοβουλίες .....	56
5.4	Νέες Προσεγγίσεις Πολιτιστικής Διαχείρισης .....	60
5.5	Τουριστική και Πολιτιστική Αξιοποίηση των Αγώνων .....	61
<b>6</b>	<b>Σύγκριση στη Διαχείριση των Πολιτιστικών Ευκαιριών</b> .....	<b>64</b>
<b>7</b>	<b>Συμπεράσματα</b> .....	<b>70</b>
<b>8</b>	<b>Εισηγήσεις</b> .....	<b>73</b>
<b>9</b>	<b>Επίλογος</b> .....	<b>75</b>
<b>Παραρτήματα</b> .....		<b>76</b>
<b>A</b>	<b>Ετήσιος αριθμός κρουαζιέρων στο λιμάνι της Βαρκελώνης</b> .....	<b>76</b>
<b>B</b>	<b>Αφίξεις αλλοδαπών 2003 &amp; 2007 στην Ελλάδα</b> .....	<b>77</b>
<b>Γ</b>	<b>Οργανωτική Δομή Λονδίνου</b> .....	<b>78</b>
<b>Βιβλιογραφία</b> .....		<b>79</b>
Ελληνόγλωσση .....		79
Ξενόγλωσση .....		83





# Κεφάλαιο 1

## Εισαγωγή

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή εστιάζει στη μελέτη των Ολυμπιακών Αγώνων που πραγματοποιήθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο τα τελευταία 30 χρόνια: της Βαρκελώνης (1992), της Αθήνας (2004) και του Λονδίνου (2012). Οι Ολυμπιάδες αυτές πραγματοποιήθηκαν μέσα σε ένα πλαίσιο σημαντικών πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών γεγονότων, καθώς και αλλαγών στο Διεθνές Ολυμπιακό κίνημα που απαιτούσαν τον επαναπροσδιορισμό των Ολυμπιακών ιδεωδών.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν ευκαιρία για αστικές αναπλάσεις και νέα πολιτιστικά προγράμματα. Στόχος της διατριβής είναι η μελέτη των δράσεων αστικής ανάπλασης που έγιναν και τον αντίκτυπο που είχαν σε καθεμιά από τις τρεις πόλεις. Ακόμα, έχει ως στόχο τη μελέτη των πολιτιστικών προγραμμάτων που πραγματοποιήθηκαν και τον εντοπισμό των στοιχείων συλλογικής μνήμης και ταυτότητας που αναδείχθηκαν μέσα από αυτά. Εξετάζεται η πολιτιστική διαχείριση που εφαρμόστηκε σε κάθε περίπτωση με στόχο την εύρεση νέων προσεγγίσεων. Επίσης, εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους αξιοποιήθηκαν τουριστικά και πολιτιστικά οι Αγώνες. Τέλος, γίνεται σύγκριση των τριών περιπτώσεων με στόχο να διαφανούν ομοιότητες και διαφορές.

Σκοπός της εργασίας είναι να καταδείξει ότι κάθε πόλη αξιοποίησε με διαφορετικό τρόπο την ευκαιρία των Αγώνων. Αυτό θα μπορούσε να λειτουργήσει ως οδηγός στο μελετητή για να εξαγάγει συμπεράσματα τα οποία θα είναι χρήσιμα κατά τη διοργάνωση μελλοντικών μεγάλων γεγονότων, Ολυμπιακών Αγώνων και άλλων.

### 1.1 Ερευνητικά Ερωτήματα

Προς επίτευξη του σκοπού της εργασίας, να καταδείξει, δηλαδή, την διαφορετική αξιοποίηση των Ολυμπιακών Αγώνων από τις τρεις πόλεις, θα διερευνηθούν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα.

Με αφορμή τους Αγώνες στις τρεις πόλεις:

1. Ποιες δράσεις αστικής αναζωογόνησης έγιναν;
2. Ποια συναφή πολιτιστικά προγράμματα υλοποιήθηκαν;
3. Ποια στοιχεία συλλογικής μνήμης και ταυτότητας αναδείχθηκαν μέσα από τις πολιτιστικές πρωτοβουλίες;
4. Ποιες νέες προσεγγίσεις πολιτιστικής διαχείρισης και στρατηγικής αξιοποιήθηκαν;
5. Ποιες ομοιότητες και διαφορές διαφαίνονται στη διαχείριση συναφών πολιτιστικών ευκαιριών;
6. Πώς αξιοποιήθηκαν οι Αγώνες πολιτιστικά και τουριστικά;

## 1.2 Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στηρίζεται στην ανασκόπηση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, έντυπων και ηλεκτρονικών. Ερευνώνται πηγές επίσημων φορέων, άρθρα ελληνικού και ξένου τύπου, επιστημονικά βιβλία, διαδικτυακοί τόποι και ενημερωτικά δημοσιεύματα. Επιπλέον, μελετώνται από το διαδίκτυο πολιτιστικά γεγονότα που αφορούν τις τρεις Ολυμπιάδες.

Επίσης στάλθηκαν ερωτηματολόγια στα δημαρχεία Βαρκελώνης, Αθήνας και Λονδίνου και στον δημιουργό των τελετών της Αθήνας, Δημήτρη Παπαϊωάννου. Το δημαρχείο της Βαρκελώνης, μετά από υπενθυμίσεις, ενημέρωσε ότι λόγω έλλειψης χρόνου δεν μπορούσε να απαντήσει. Αυτό οφειλόταν στην πανδημία που προκάλεσε δυσλειτουργίες στις δημοτικές υπηρεσίες και στο γεγονός ότι τη συγκεκριμένη εποχή γίνονταν στην πόλη διαδηλώσεις και επεισόδια με αίτημα την ελευθερία έκφρασης, εξ αφορμής της φυλάκισης ενός καλλιτέχνη. Στο αίτημα να υποδειχθεί άλλος φορέας ή άτομο για να σταλεί το ερωτηματολόγιο, δεν υπήρξε καμιά απάντηση. Το δημαρχείο του Λονδίνου απάντησε με αυτοματοποιημένο μήνυμα ότι δέχεται μεγάλο όγκο ηλεκτρονικών μηνυμάτων λόγω του covid-19 και δεν μπορεί να απαντήσει άμεσα. Το δημαρχείο της Αθήνας και ο Δ. Παπαϊωάννου δεν ανταποκρίθηκαν.

## 1.3 Δομή Εργασίας

Το 2<sup>ο</sup> κεφάλαιο της εργασίας (Θεωρητικό Υπόβαθρο) θέτει το θεωρητικό υπόβαθρο του θέματος, αναλύοντας τις σχετικές έννοιες. Στην 1<sup>η</sup> ενότητα (Αστική Ανάπλαση) εξετάζεται η έννοια της αστικής ανάπλασης και η ιστορική της εξέλιξη. Αναλύεται η σχέση της με τον

πολιτισμό, οι τρόποι ενσωμάτωσής του στις δράσεις της και καταγράφονται τα θετικά και αρνητικά της αποτελέσματα. Η 2<sup>η</sup> ενότητα (Ταυτότητα και Συλλογική Μνήμη) εξετάζει την έννοια της εθνικής ταυτότητας και τη σχέση και αλληλεπίδρασή της με τη μνήμη. Αναλύονται οι συναφείς έννοιες συλλογική και πολιτιστική μνήμη, καθώς και η διασύνδεση μεταξύ τους και με την ταυτότητα. Ειδικότερα, έμφαση δίνεται στην έννοια της πολιτιστικής μνήμης και καταγράφονται τα στοιχεία που την συγκροτούν. Η 3<sup>η</sup> ενότητα (Ολυμπιακοί Αγώνες) αναφέρεται στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Εξηγείται η σχέση τους με την αστική ανάπτυξη και τα πολιτιστικά προγράμματα που πραγματοποιούνται στα πλαίσια των Αγώνων. Γίνεται αναφορά στη διαχείριση της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, της μορφής πολιτιστικού προγράμματος που ίσχυσε στις υπό μελέτη Ολυμπιάδες. Επιπλέον, ερευνάται ο τρόπος ανάδειξης και προβολής της εθνικής ταυτότητας της χώρας φιλοξενίας.

Το 3<sup>ο</sup> (Βαρκελώνη), 4<sup>ο</sup> (Αθήνα) και 5<sup>ο</sup> (Λονδίνο) κεφάλαιο μελετούν τις περιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων της Βαρκελώνης, Αθήνας και Λονδίνου. Περιγράφονται οι αστικές αναπλάσεις που έγιναν, αναλύονται τα πολιτιστικά προγράμματα και τα μηνύματα ταυτότητας που εξέπεμψαν. Καταγράφονται οι νέες προσεγγίσεις πολιτιστικής διαχείρισης που εφαρμόστηκαν και εξετάζεται η τουριστική και πολιτιστική αξιοποίηση της Ολυμπιακής κληρονομιάς.

Στο 6<sup>ο</sup> κεφάλαιο (Σύγκριση στη Διαχείριση των Πολιτιστικών Ευκαιριών) γίνεται σύγκριση των τριών Ολυμπιάδων σε σχέση με τους άξονες που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Στο τελευταίο κεφάλαιο καταγράφονται συμπεράσματα και εισηγήσεις σχετικά με τα ζητήματα που αναλύθηκαν και ερευνήθηκαν στην παρούσα εργασία.

# Κεφάλαιο 2

## Θεωρητικό Υπόβαθρο

Κατά την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων γίνονται στην πόλη φιλοξενίας της διοργάνωσης παρεμβάσεις αστικής ανάπλασης. Σε πολλές περιπτώσεις οι διοργανώσεις τόσο μεγάλης εμβέλειας επηρεάζουν καθοριστικά τον τρόπο ζωής των κατοίκων. Επιπρόσθετα, μέσα από τα πολιτιστικά προγράμματα της Ολυμπιάδας η εκάστοτε πόλη έχει την ευκαιρία να προβάλει τη συλλογική της μνήμη και ταυτότητα αποσκοπώντας στην ανύψωση του διεθνούς κύρους και προβολής της. Για αυτό τον λόγο θεωρείται σκόπιμη η ανάλυση, σε θεωρητικό επίπεδο, των εννοιών της αστικής ανάπλασης και της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας.

### 2.1 Αστική Ανάπλαση

Η βελτίωση της ποιότητας ζωής και η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελούν κεντρικές επιδιώξεις της αναπτυξιακής διαδικασίας στο αστικό περιβάλλον. Προϋπόθεση για να επιτευχθούν αυτά, είναι η εξασφάλιση ισορροπίας φυσικού και τεχνητού περιβάλλοντος, η οποία τίθεται σε κίνδυνο, λόγω της υποβάθμισης πολλών αστικών περιοχών.

Ένα αποτελεσματικό εργαλείο για την αποκατάσταση των σχέσεων φυσικού και τεχνητού περιβάλλοντος είναι η αστική ανάπλαση. Η αναβάθμιση και επανάχρηση εγκαταλειμμένων χώρων και κτηρίων της πόλης, μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα ζωής και να προωθήσει την ανάπτυξη. Γι' αυτό είναι σημαντικό να κατανοηθεί η έννοια της αστικής ανάπλασης και να αξιοποιηθεί σε όλο το εύρος των δυνατοτήτων της.

#### 2.1.1 Αστική Ανάπλαση: Ορισμός και Ιστορική Εξέλιξη Έννοιας

Η «αστική ανάπλαση», η οποία ορίζεται ως η διαδικασία αναδιάρθρωσης μιας αστικής περιοχής, είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων συνθηκών, μέσα από τις οποίες αυτή

διαφοροποιείται, εμπλουτίζεται και με βάση τη μορφή που έχει σε κάθε εποχή, ορίζεται και ονομάζεται αναλόγως. Σύμφωνα με το Chris Couch (1990), η «αστική ανάπλαση» είναι διαδικασία του κράτους ή της τοπικής αυτοδιοίκησης με στόχο να επαναφέρει τις επενδύσεις, την απασχόληση και την κατανάλωση και να βελτιώσει την ποιότητα ζωής εντός μιας αστικής περιοχής (2-3). Οι Robert και Sykes (2000) ορίζουν την «αστική ανάπλαση» ως τη συνοπτική αντίληψη και πράξη, που οδηγεί στην επίλυση αστικών προβλημάτων και επιδιώκει να επιφέρει μακροχρόνια βελτίωση στις οικονομικές, φυσικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες μιας εποχής, η οποία υπόκειται σε αλλαγή (186). Σύμφωνα με τη Lavinia Alexe (2011), η «αναζωογόνηση» ορίζεται ως η ανανέωση, αναγέννηση ή μεταμόρφωση ενός τόπου ή μιας κοινότητας και αυτή η διαδικασία αποτελεί λύση στην παρακμή (386). Η αναζωογόνηση είναι διαδικασία και αποτέλεσμα ταυτόχρονα και ενδέχεται να έχει φυσική, οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική διάσταση που ενίοτε συνυπάρχουν.

Η «αστική ανάπλαση» πρωτοεμφανίστηκε, ως έννοια, γύρω στο 1950. Έχει τις ρίζες της στη Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία προκάλεσε μεγάλο κοινωνικό μετασχηματισμό. Η ανάγκη για δημιουργία εργοστασίων και κατοικιών για διαμονή των εργαζομένων, επέφερε αστική ανάπτυξη και δημιούργησε μια νέα κοινωνική τάξη, τη «μεσαία» (Couch, 1990:6). Επιπλέον, παρατηρήθηκε αστικοποίηση εξαιτίας της μετανάστευσης φτωχών αγροτών με στόχο την εύρεση εργασίας με καλύτερη αμοιβή στις διευρυμένες βιομηχανικές υπηρεσίες (Couch & Fraser, 2003:1).

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επέφερε τεράστιες καταστροφές στις πόλεις. Οι ριζικές αναπλάσεις ήταν η συνηθέστερη μορφή παρέμβασης στις δομημένες περιοχές, που είχαν υποστεί καταστροφές. Κεντρικές και ιστορικές περιοχές ισοπεδώθηκαν και άλλαξαν μορφή, δημιουργώντας ελεύθερες διατάξεις κτηριακών όγκων (Αραβαντινός, 2007:414,415).

Αμέσως μετά, εκκίνησε η «ανασυγκρότηση» σε τμήματα του αστικού ιστού των ευρωπαϊκών πόλεων και μαζικές επεκτάσεις των υπαρχουσών αστικών συγκεντρώσεων, ως φορείς υποδοχής της μεταπολεμικής αστικοποίησης (Hall, 2002). Οι παρεμβάσεις ήταν απόρροια συνολικών και ταχέων κυβερνητικών πολιτικών, όπως προγράμματα εκκαθάρισης φτωχογειτονιών, ενώ παράλληλα επιτελέστηκε περιφερειακός προγραμματισμός και σχεδιασμός πόλεων-δορυφόρων (Hall, 1988).

Στη δεκαετία του '60, έγινε αντιληπτό ότι η ανοικοδόμηση δεν έλυσε αλλά επέφερε τροποποίηση των πολεοδομικών προβλημάτων. Επιπλέον, αναγνωρίστηκε η σημασία του κέντρου της πόλης και των περικεντρικών ζωνών. Έτσι, ξεκίνησαν νέου είδους παρεμβάσεις, γνωστές ως «αστική ανανέωση», οι οποίες έδιναν έμφαση στην ανανέωση και τη βελτίωση κτηρίων, αλλά όχι στην ανακατασκευή τους.

Η δεκαετία του '70 ήταν η αποκαλούμενη «μεταφορντική εποχή», δηλαδή, η εποχή της αποβιομηχανοποίησης των πόλεων που επέφερε την ερήμωση περιοχών στις ευρωπαϊκές πόλεις. Άρχισε να εφαρμόζεται η «ανάπλαση», στρατηγική που αναπτυσσόταν σε περιοχές με έντονα προβλήματα και στόχευε στην προσέλκυση επενδύσεων και ανάπτυξης. Επίσης, ενίσχυε το περιβάλλον και ενθάρρυνε την στέγαση και την οικονομική δραστηριότητα σε εγκαταλελειμμένους χώρους (Couch et al, 2011:3). Είναι προφανές ότι με τη στρατηγική, αυτή, γινόταν πέρασμα από την περιορισμένη προσέγγιση της φυσικής ανανέωσης στη σφαιρική αντιμετώπιση οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών θεμάτων.

Η σφαιρική αντιμετώπιση ακολουθήθηκε και τη δεκαετία του '80. Όμως, άρχισαν να λαμβάνονται υπόψη οι τοπικές συνθήκες και να μειώνεται η παρέμβαση από την κεντρική διοίκηση. Η αναβάθμιση του ρόλου των τοπικών κοινωνιών εξυπηρετούσε τις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε περιοχής, αλλά καθιστούσε τις αναπλάσεις μεμονωμένες και αποσπασματικές. Επίσης, προωθήθηκε η συνεργασία της τοπικής αυτοδιοίκησης και του ιδιωτικού τομέα με την ταυτόχρονη μείωση της συμμετοχής της κεντρικής εξουσίας.

Τη δεκαετία του '90 ήρθαν στο προσκήνιο νέα ζητήματα όπως το περιβάλλον, η αειφορία και τα κοινωνικά προβλήματα. Οι μεγάλες πόλεις έγιναν χώροι οικονομικών δραστηριοτήτων αιχμής. Διευρύνθηκε η συνεργασία του δημόσιου τομέα με τον ιδιωτικό. Επίσης, στο πλαίσιο του μεταμοντερνισμού, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην εικόνα, στους συμβολισμούς και την αισθητική. Όλοι αυτοί οι παράγοντες αλληλεπιδρούσαν μεταξύ τους και η διαχείρισή τους δεν μπορούσε να περιοριστεί στον φυσικό σχεδιασμό. Έτσι, εμφανίστηκε μια νέα μορφή διαχείρισης, ο στρατηγικός σχεδιασμός και η αστική πολιτική ονομάστηκε «αστική αναγέννηση» (Οικονόμου, 2000:20).

Τα προγράμματα αστικής αναγέννησης, αυτής της εποχής, έδιναν έμφαση σε θέματα τοπικότητας και προωθούσαν τη συνεργασία και συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων. Αφορούσαν ολοκληρωμένες αναπλάσεις περιοχών, οι οποίες μαστίζονταν από έντονα προβλήματα. Γίνονταν μεγάλα έργα «ναυαρχίδες», δηλαδή, σημαντικές πολιτιστικές εγκαταστάσεις ή έργα με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό στυλ, που προσέφεραν νέες δυνατότητες δράσης και συμμετοχής και συνδέονται με τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προβολή του τόπου. Επίσης, περιλάμβαναν παρεμβάσεις που αφορούν σημαντικά θέματα, όπως το στεγαστικό, η απασχόληση, οι μεταφορές, η υγεία (Beswick & Tsenkova, 2002:13).

Σήμερα, η «αστική ανάπλαση» αποτελεί μέσο άσκησης αστικής πολιτικής σε όλα τα επίπεδα. Η βελτίωση του περιβάλλοντος, η οικονομική ανάπτυξη και η κοινωνική ένταξη αποτελούν θεμελιώδεις στόχους της. Οι παρεμβάσεις χρηματοδοτούνται από επενδύσεις που γίνονται με τη συνεργασία του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Επίσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση χρηματοδοτεί σχετικές παρεμβάσεις μέσω των διαρθρωτικών της ταμείων. Οι εθνικές κυβερνήσεις θεσπίζουν νέες νομοθεσίες που υποβοηθούν αυτή τη διαδικασία (Couch & Fraser, 2003:3).

### **2.1.2 Αστική Ανάπλαση και Πολιτισμός**

Οι αστικές περιοχές οργανώνονται με τρόπο ώστε να εξυπηρετείται η λειτουργία της κοινωνίας. Συνάμα, εκφράζουν την πολιτιστική ταυτότητα και διάκριση των κατοίκων. Η ταυτότητα παρουσιάζεται μέσω της αρχιτεκτονικής των κτηρίων, της ρυμοτομίας και γενικά της όλης διαχείρισης του χώρου (Vickery, 2007:5). Επομένως η ανάπλαση μιας αστικής περιοχής, εκτός από την ποιότητα ζωής, οφείλει να διαφυλάσσει και να αναδεικνύει την πολιτιστική ταυτότητα των κατοίκων.

Με το σκεπτικό αυτό, ο πολιτισμός εισέρχεται στους σχεδιασμούς της αστικής ανάπλασης ως θεμελιώδης πτυχή της, αναφερόμενος είτε σε πολιτιστικές υποδομές, είτε σε πολιτιστικές δράσεις. Μια παρέμβαση στον αστικό χώρο διαμορφώνεται με τρόπο που να απευθύνεται και να επηρεάζει όλες τις πτυχές του πολιτισμού της κοινότητας. Αυτό προκαλεί τη συμμετοχή και αναζωογόνηση των κατοίκων, οι οποίοι με τη σειρά τους συμμετέχουν και επηρεάζουν την ανάπλαση. Ο πολιτισμός λειτουργεί ως καταλύτης κοινωνικής συνοχής και δημιουργεί τα θεμέλια για τοπική αναζωογόνηση,



υποδεικνύοντας ότι, αν τα προγράμματα ανάπλασης δεν έχουν πολιτιστική διάσταση δεν θα λειτουργήσουν (Alexe, 2011:1).

Η συσχέτιση του πολιτισμού με την αστική πολιτική, άρχισε στα μέσα του 20ου αιώνα. Κατά την περίοδο 1940–1960, η αντίληψη ήταν να ορίζεται η κουλτούρα ως ένα πεδίο διακριτό, το οποίο ήταν σε αντίθεση με το πεδίο της υλικής παραγωγής και της οικονομικής δραστηριότητας (Garcia, 2004:315). Ήταν η περίοδος που η έμφαση δόθηκε στη δημιουργία πολιτιστικών υποδομών και στην ίδρυση πολιτιστικών φορέων (Bianchini, 1995:79). Στη δεκαετία '70, οι πολιτιστικές πολιτικές παρέμειναν διακριτές από το πεδίο της οικονομίας και της αγοράς και επικεντρώθηκαν σε κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Η αναζωογόνηση των πόλεων ενθάρρυνε την προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη, τη συμμετοχή, τον εκδημοκρατισμό του αστικού χώρου και την αναζωογόνηση του δημόσιου κοινωνικού βίου. Αντίθετα, στη δεκαετία του '80, τονιζόταν η δυνητική συνεισφορά της πολιτιστικής πολιτικής στην οικονομική και φυσική αναζωογόνηση των πόλεων.

Η μετατόπιση των πολιτιστικών πολιτικών προς τον οικονομικό τομέα άρχισε στη μεταφορντική εποχή, οπότε παρατηρήθηκαν ψηλά ποσοστά ανεργίας και άνοδος της κατάθλιψης, λόγω των κοινωνικών προβλημάτων. Γεννήθηκε, έτσι, η ανάγκη όπως οι πόλεις βρουν ένα νέο ρόλο και νέες αναπτυξιακές οδούς. Τότε, άρχισαν να αποκτούν προτεραιότητα οι βιομηχανίες που παρήγαγαν πνευματικά αγαθά. Η αξία παραγόταν, πια, μέσω των τεχνολογιών της γνώσης και της πληροφορίας. Ο κόσμος πέρασε από τον βιομηχανικό καπιταλισμό, στον γνωστικό, όπου αντικείμενο συσσώρευσης ήταν η γνώση. Ο Η/Υ έγινε η εμβληματική μηχανή, το διαδίκτυο ήταν το εργοστασιακό περιβάλλον και η γνώση έγινε η βασική πηγή αξίας (Moulier-Boutang, 2011:57).

Σε αυτό το πλαίσιο, παρουσιάστηκε η έννοια «πολιτιστικές βιομηχανίες», η οποία τόνιζε τη σημασία των εμπορικών δημιουργικών μορφών ως κινητήριας δύναμης οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής. Μέσα από τα προγράμματα αστικής ανάπλασης δινόταν μεγάλη έμφαση στην αντιμετώπιση σύνθετων προβλημάτων της κοινωνίας (Coca-Stefaniak, 2010: 515). Σύμφωνα με τους Μπιανκίνι και Πάρκινσον (1994:27-28), «ο ρόλος των πολιτιστικών προγραμμάτων κύρους ήταν η προβολή μιας θετικής εικόνας της πόλης ή η ανάπτυξη τομεακών στρατηγικών που αποσκοπούσαν στη μεγιστοποίηση του οικονομικού δυναμικού των τοπικών πολιτιστικών βιομηχανιών».

Το 1997, με την εκλογή της κυβέρνησης των Εργατικών στο Ηνωμένο Βασίλειο, εμφανίστηκε η έννοια των «δημιουργικών βιομηχανιών». Στις δημιουργικές βιομηχανίες, εντάσσονται οι φορείς που παράγουν προϊόντα τα οποία χαρακτηρίζονται από καινοτόμες ιδέες και διαδικασίες, παράγουν πλούτο και θέσεις εργασίας μέσα από την εκμετάλλευση των πρωτότυπων προϊόντων τους και των πνευματικών δικαιωμάτων που απέκτησαν από την δημιουργία αυτών (Κραβαρίτου, 2016).

Πολλές δημιουργικές βιομηχανίες αναπτύσσονται και αποκτούν περαιτέρω δυναμική μέσω των πολιτιστικών συστάδων. Αυτές βοηθούν στην αναβάθμιση της περιοχής όπου εγκαθίστανται. Επιπλέον, συμβάλλουν στην υλοποίηση μεγάλων προγραμμάτων αστικής ανάπλασης σε περιοχές με οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα ή μέσω στρατηγικών για την προβολή περιοχών με σκοπό τη δημιουργία branding τύπου με παγκόσμια εμβέλεια (Coca-Stefaniak, Tay, 2010:521).

Από τα πιο πάνω, φαίνεται ότι ο πολιτισμός έχει σημαντική συμβολή στην επίτευξη των στόχων της αστικής ανάπλασης για βελτίωση της ποιότητας ζωής και για ανάπτυξη. Γι' αυτό, είναι χρήσιμο να γνωρίσουμε τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να ενταχθεί σε σχέδια αστικής ανάπλασης.

### **2.1.3 Μοντέλα Ενσωμάτωσης Πολιτιστικής Δραστηριότητας στην Αστική Ανάπλαση**

Η πολιτιστική παρέμβαση στα πλαίσια της αστικής ανάπλασης εκδηλώνεται είτε ως κατασκευές και έργα υποδομών, είτε ως πολιτιστικές δράσεις. Ο Jonathan Vickery (2007) διαπίστωσε ότι στα τέλη της δεκαετίας του '90 ήταν, σαφώς, προσδιορισμένες τέσσερις κατηγορίες αστικής ανάπλασης με οδηγό τον πολιτισμό (19). Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν έργα «ναυαρχίδες», όπως αυτά εξηγήθηκαν στην υποενότητα 2.1.1. Δεύτερη κατηγορία είναι τα γλυπτά-ορόσημα ή έργα τέχνης σε δημόσιους χώρους, τα οποία προσφέρουν επωνυμία και προβολή στον τόπο. Άλλη κατηγορία είναι τα καινοτόμα έργα μηχανικής ή επιστήμης, όπως γέφυρες και αψίδες. Τελευταία κατηγορία είναι οι μεγάλες εκδηλώσεις όπως παραστάσεις ή φεστιβάλ. Αυτές όλες οι παρεμβάσεις μπορούν να γίνονται σε κάθε στάδιο του σχεδίου ανάπλασης.

Οι Graeme Evans και Phyllida Shaw (2004) έκαναν μια εντελώς διαφορετική κατηγοριοποίηση της αστικής ανάπλασης με άξονα τον πολιτισμό (5-6). Στο πρώτο μοντέλο, «culture-led regeneration», η ανάπλαση καθοδηγείται από τον πολιτισμό ο οποίος θεωρείται καταλύτης και κινητήρας. Η παρέμβαση έχει ψηλό δημόσιο προφίλ και προσφέρει επωνυμία στην περιοχή της ανάπλασης. Μπορεί να περιλαμβάνει την κατασκευή ή ανακατασκευή κτηρίων για δημόσια χρήση, την αποκατάσταση δημόσιων ανοικτών χώρων, την παρουσίαση πολιτιστικών προγραμμάτων. Το δεύτερο μοντέλο ονομάζεται «culture regeneration». Η πολιτιστική παρέμβαση εντάσσεται στο γενικότερο στρατηγικό σχεδιασμό μαζί με τους άλλους τομείς όπως ο περιβαλλοντικός, ο κοινωνικός, ο οικονομικός. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες συνδέονται με τον τρόπο ζωής, χρήσης και διαχείρισης του χώρου από την κοινότητα. Στο τρίτο μοντέλο, «culture and regeneration», η πολιτιστική δραστηριότητα δεν είναι πλήρως ενσωματωμένη στο στρατηγικό σχεδιασμό, πράγμα που οδηγεί σε μικρής κλίμακας πολιτιστικές παρεμβάσεις, παράλληλες ή σε συνέχεια της αστικής ανάπλασης. Συχνά οι κάτοικοι της περιοχής αναλαμβάνουν την πρωτοβουλία για να καλύψουν το κενό και κάνουν παρεμβάσεις που μπορούν να επηρεάσουν την αναγέννηση, ενισχύοντας τα έργα του αρχικού προγραμματισμού.

#### **2.1.4 Αποτελέσματα Αστικής Ανάπλασης**

Η αστική ανάπλαση, ως πολυεπίπεδη παρέμβαση σε μια αστική περιοχή, παράγει πολλαπλά αποτελέσματα στον κοινωνικό, οικονομικό, περιβαλλοντικό και πολιτιστικό τομέα. Επηρεάζει και αναδιαμορφώνει τη ζωή των κατοίκων σε μεγάλο βαθμό.

Το πιο εμφανές αποτέλεσμα είναι η αλλαγή στο φυσικό περιβάλλον και η ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και δυνατοτήτων του τόπου. Παλιά κτήρια ανακαινίζονται και αποκτούν νέες χρήσεις, συχνά σχετιζόμενες με τον πολιτισμό, δημιουργώντας θέσεις απασχόλησης για καλλιτέχνες και προωθώντας την πολιτιστική δραστηριότητα. Ανοικτοί χώροι εξωραϊζονται και αξιοποιούνται για διάφορες δραστηριότητες από τους κατοίκους. Η αύξηση της δημόσιας χρήσης μειώνει τους βανδαλισμούς στην περιοχή και μεγαλώνει το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών. Όλα αυτά γίνονται τα τελευταία, κυρίως, χρόνια με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφορία, κάνοντας την παρέμβαση να οδηγεί σε βιώσιμη ανάπτυξη (Evans, Shaw, 2004:9).

Μια πετυχημένη αστική ανάπλαση προσφέρει θετική εικόνα στην πόλη, αναδεικνύοντας τα μοναδικά και συνεκτικά χαρακτηριστικά της και ενοποιώντας, σε συμβολικό επίπεδο, την ταυτότητά της. Έτσι δημιουργείται branding για την πόλη, θέτοντάς την στο πεδίο του ανταγωνισμού με άλλες πόλεις. Το branding διασφαλίζει την πίστη και σταθερότητα των πολιτών ως καταναλωτών υπηρεσιών και αστικών χώρων. Επιπλέον, σ' αυτούς τους χώρους οι πολίτες αλληλεπιδρούν, συζητούν, συμφωνούν ή αντιδρούν. Καθίστανται, έτσι, ενεργοί πολίτες και ακτιβιστές (Alexe, 2011:388).

Η αστική ανάπλαση έχει και σημαντικό οικονομικό αντίκτυπο. Προσφέρει ευκαιρίες για εσωτερικές ή εξωτερικές επενδύσεις (Coca-Stefaniak, 2010:512). Δημιουργεί θέσεις εργασίας, τόσο κατά την πραγματοποίηση των έργων ανάπλασης, όσο και αργότερα στους επαγγελματικούς χώρους που δημιουργούνται στην περιοχή. Η προσέλκυση επισκεπτών είναι ακόμη ένας παράγοντας αύξησης της οικονομικής δραστηριότητας (Evans, Shaw, 2004:20).

Η αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη που συντελείται οδηγούν σε ευημερία, ένταξη περιθωριοποιημένων ατόμων ή ομάδων στην κοινωνία, αυξάνοντας την κοινωνική συνοχή. Μειώνεται η εγκληματικότητα και άλλα κοινωνικά προβλήματα και αναβαθμίζεται, γενικά, η ποιότητα ζωής (Evans, Shaw, 2004:6).

Ο πολιτισμός, ως μέρος της αστικής ανάπλασης, έχει αντίκτυπο στην πολιτιστική ζωή και κουλτούρα του τόπου. Κάνει τα άτομα πιο δημιουργικά, τους προσφέρει κοινωνικές δεξιότητες και αυξάνει την εμπιστοσύνη μεταξύ τους, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή (Coca-Stefaniak, 2010:517). Βοηθά στην ανάπτυξη κωδίκων συμπεριφοράς, ενισχύει την ταυτότητα και την κληρονομιά κάθε κοινωνικής ομάδας και προβάλλει την ιθαγένεια των ατόμων, με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται η πολυμορφία της κοινωνίας και να καλλιεργείται ο σεβασμός μεταξύ των μελών της. Ενισχύεται, έτσι, η συμμετοχικότητα στο κοινωνικό γίγνεσθαι (Evans, Shaw, 2004:5,6).

Στα πλαίσια μιας αστικής ανάπλασης είναι πιθανόν να παρουσιαστεί το φαινόμενο του «εξευγενισμού», δηλαδή, ο «εκτοπισμός ασθενέστερων ή/και ανεπιθύμητων κοινωνικών ομάδων αλλά και παραδοσιακών δραστηριοτήτων της περιοχής προς όφελος κάποιων νέων και περισσότερο προσοδοφόρων» (Αλεξανδρή, Μουκούλης, 2011:22). Εκτοπίζονται, συνήθως, οι ασθενέστερες ομάδες και καλλιτέχνες οι οποίοι επέλεξαν την

περιοχή λόγω του χαμηλού κόστους ζωής και ενοικίων. Έτσι, χάνονται θέσεις εργασίας και κατοικίες προσιτές σε χαμηλόμισθους. Όμως, λόγω της αναβάθμισης της περιοχής, αυξάνεται η αξία της γης, των ενοικίων και του κόστους ζωής (Μπιανκίни, Πάρκινσον, 1994:196). Συνακόλουθα, προσελκύονται άτομα της ανώτερης τάξης, καθώς και επενδυτές οι οποίοι πληρώνουν ψηλότερη φορολογία, ενισχύοντας τα έσοδα του κράτους.

## **2.2 Ταυτότητα και Συλλογική Μνήμη**

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η αστική ανάπτυξη σε μια περιοχή διαφυλάσσει και αναδεικνύει την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου. Γι' αυτό τον λόγο, θα αναλυθεί η έννοια της πολιτιστικής ταυτότητας, αφού εξηγηθούν προηγουμένως οι διασυνδεδεμένες έννοιες της ταυτότητας και της μνήμης.

### **2.2.1 Ταυτότητα και Μνήμη**

Η έννοια του έθνους υπήρξε το απότοκο ποικίλων διεργασιών τον 19ον αιώνα. Το κίνημα του Ρομαντισμού ανάδειξε τη σημασία της κουλτούρας στον δημόσιο βίο και την έθεσε ως βασικό κοινό και συνεκτικό στοιχείο των ατόμων που αποτελούν το έθνος. Σύμφωνα με τον Ηρακλείδη (2015), «το έθνος ορίζεται με αντικειμενικά κριτήρια (γλώσσα, πολιτισμός, ήθη και έθιμα, θρησκεία, εδαφική περιοχή, κ.λπ.) και κυρίως με υποκειμενικά κριτήρια (τη συλλογική ταυτότητα, τη συνείδηση ή βούληση ότι ανήκουμε σε ένα σύνολο). Κατά βάση, το έθνος είναι ένα σύνολο ανθρώπων που έχουν πιστέψει ότι έχουν κοινή καταγωγή και κοινή ιστορία» (149).

Η ταυτότητα ενός έθνους καθορίζεται, εν πολλοίς, από τη συλλογική του μνήμη. Οι άνθρωποι μοιράζονται κοινές μνήμες που τους δημιουργούν το αίσθημα της ομοιομορφίας μέσα στον χώρο και το χρόνο. Έτσι, οι έννοιες ταυτότητα και μνήμη αλληλεξαρτώνται αφού, όπως αναφέρει ο John Gillis, «αυτό που θυμόμαστε ορίζεται από την φερόμενη ως ταυτότητά μας» (1996:3).

Η μνήμη μεταβάλλεται συνεχώς αφού κάθε φορά που ανακαλεί κάτι, αυτό παρουσιάζεται με μια νέα εκδοχή διότι η διαδικασία γίνεται κάτω από διαφορετικές συνθήκες και με διαφορετικά συναισθήματα. Συνακόλουθα, μεταβάλλεται και η

ταυτότητα, διότι η έννοιά της εξαρτάται από τη μνήμη. Οι μνήμες και οι ταυτότητες είναι υποκειμενικά φαινόμενα. Οι μνήμες αναθεωρούνται και οι ταυτότητες διαμορφώνονται αναλόγως. Εξάλλου, η μνήμη είναι μια διεργασία όπως όλες οι άλλες, σωματικές ή πνευματικές, που συντελούνται στο άτομο και επηρεάζονται από το φύλο, την κοινωνική τάξη και τις σχέσεις εξουσίας πράγματα που καθορίζουν τι, πώς και γιατί θυμάται (Gillis, 1996:3).

Σύμφωνα με τον Halbwachs, η μνήμη διακρίνεται σε ατομική και συλλογική. Η ατομική οφείλει την ύπαρξή της στη συλλογική, διότι δεν μπορεί να υπάρξει έξω από τα κοινωνικά πλαίσια. Η συλλογική μνήμη περιλαμβάνει τις ατομικές μνήμες, αλλά δεν ταυτίζεται με αυτές (Μαντόγλου, 2005:43). Οι δύο μνήμες βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση και ενσωματώνουν επαναλαμβανόμενες κοινωνικές πρακτικές που μεταφέρονται από γενιά σε γενιά και συγκροτούν την πολιτισμική ταυτότητα.

Η συλλογική μνήμη αποτελείται από την επικοινωνιακή και την πολιτισμική. Η επικοινωνιακή μνήμη περιορίζεται, χρονικά, στα 80–100 χρόνια και φτάνει μέχρι τρεις ή τέσσερις γενιές πίσω. Αφορά την εμπειρία που μεταδίδεται άμεσα, δεν είναι οργανωμένη και διακρίνεται για την καθημερινότητά της (Fogu & Kansteiner, 2006:300).

Η πολιτισμική μνήμη είναι μια συλλογική έννοια, που αφορά στη γνώση που αποκτήθηκε στο απώτερο παρελθόν και η οποία κατευθύνει την συμπεριφορά και εμπειρία των ανθρώπων σε ένα πλαίσιο αλληλεπίδρασης με την κοινωνία. Η πολιτισμική μνήμη είναι ο σύνδεσμος μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος. Κινείται γύρω από τους άξονες μνήμη-πολιτισμός-κοινωνία, οι οποίοι σχετίζονται άμεσα και βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση (Assmann, 1995:126).

Κατά τον Jan Assmann (1995), η πολιτισμική μνήμη έχει κάποια σημαντικά χαρακτηριστικά. Αρχικά, από το απόθεμα γνώσης που διαθέτει, αντλεί μια κοινωνική ομάδα την επίγνωση της ενότητας και ιδιαιτερότητάς της. Αυτή η επίγνωση κινείται στο δίπολο «εμείς» και «οι άλλοι», δηλαδή προσδιορίζει τα διαφοροποιητικά και ενοποιητικά στοιχεία της συγκεκριμένης ομάδας και καθορίζει την πολιτιστική της ταυτότητα (129-133).

Άλλο χαρακτηριστικό είναι η ικανότητα της πολιτισμικής μνήμης να αναπλάθεται και να αναδημιουργείται. Διαθέτει ένα σταθερό απόθεμα γνώσης με το οποίο, όμως, κάθε σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο σχετίζεται διαφορετικά. Θέτει το αντικειμενικό νόημα της

πολιτιστικής γνώσης στη δική του προοπτική, δίνοντας τη δική του σημασία. Σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή έχει μια κυρίαρχη και συγκεκριμένη μορφή.

Βασικό στοιχείο της είναι, επίσης, η αντικειμενοποίηση της συλλογικής κοινής γνώσης. Έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί αναπαραστάσεις του παρελθόντος οι οποίες μπορούν να έχουν γλωσσικό, εικονογραφικό ή τελετουργικό σχηματισμό όπως συμβαίνει με τα μεγάλα φεστιβάλ ή διοργανώσεις, μεταξύ αυτών και οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Επιπλέον, η πολιτισμική μνήμη εξαρτάται από μια εξειδικευμένη πρακτική όπου η επικοινωνία με την κοινωνία, είναι θεσμοθετημένη και μέσα από εξειδικευμένους φορείς. Εξαιτίας του γεγονότος ότι η πολιτιστική μνήμη έχει σχέση με την αυτό-εικόνα της ομάδας, αυτή η σχέση δημιουργεί ένα σαφές σύστημα αξιών σε ό,τι αφορά τη σπουδαιότητα που αποδίδεται στα στοιχεία και σύμβολα της πολιτιστικής γνώσης. Έτσι, υπάρχουν σημαντικά και ασήμαντα στοιχεία, ανάλογα με το πώς λειτουργούν στην παραγωγή, αναπαραγωγή και αναπαραστάση αυτής της αυτό-εικόνας.

Τέλος, η πολιτισμική μνήμη είναι αντανακλαστική με τρεις τρόπους: είναι πρακτικά-αντανακλαστική, διότι ερμηνεύει την κοινή πρακτική της ομάδας όπως είναι οι παροιμίες και οι συνήθειες. Είναι αυτό-αντανακλαστική, γιατί βασίζεται στον εαυτό της για να δίνει εξηγήσεις, να ερμηνεύει, να ελέγχει, να επικρίνει. Επίσης, είναι αντανακλαστική της δικής της εικόνας στον βαθμό που αντικατοπτρίζει την αυτό-εικόνα της ομάδας, μέσω μιας ανησυχίας για το κοινωνικό της σύστημα.

Το αποτέλεσμα της πολιτισμικής μνήμης είναι η πολιτισμική ταυτότητα. Τα μέλη της ομάδας έχουν κοινές αναπαραστάσεις του παρελθόντος. Οι κοινές μαζί με τις προσωπικές μνήμες συνυπάρχουν και δημιουργούν τη βάση της ταυτότητας. Η πολιτισμική ταυτότητα πραγματώνεται μέσα από μια ρευστή διαδικασία, η οποία εξαρτάται από τα άτομα που απαρτίζουν την ομάδα αλλά και από το περιβάλλον στο οποίο υπάρχουν και δημιουργεί την αίσθηση του «ανήκειν» σε όσους τη συμμερίζονται (Πολυκανδριώτη, 2002:108).

### **2.2.2 «Φιγούρες» της Μνήμης**

Η πολιτισμική μνήμη έχει σταθερά σημεία και δεν αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου. Αυτά τα σταθερά σημεία είναι κρίσιμα γεγονότα του παρελθόντος των οποίων η μνήμη διατηρείται μέσω του σχηματισμού της κουλτούρας και της θεσμικής επικοινωνίας (Assmann, 1995:129).

Τα σταθερά σημεία θεωρούνται «φιγούρες μνήμης», όπως τα αποκάλεσε ο Jan Assmann (1995:129). Μπορεί να είναι κείμενα, ποιήματα, τελετουργικά, μνημεία, γιορτές, έθιμα, εικόνες κάθε είδους και μουσεία. Σε αυτές τις φιγούρες περιλαμβάνονται έργα υψηλής τέχνης αλλά και όλη η δημιουργία μιας κοινωνίας που καταλήγει σε μια αντικειμενοποιημένη κουλτούρα και γίνεται προσβάσιμη στα μέλη της στο πέρασμα του χρόνου. Διαθέτουν, δηλαδή, ένα είδος ενέργειας, η οποία βοηθά στη σταθεροποίηση της πολιτισμικής μνήμης για πολλά χρόνια.

Η διάρκεια που προσδίδουν στην κουλτούρα οι φιγούρες μνήμης την συνδέει με την ομάδα-κοινωνία. Διαμορφώνουν, έτσι, τον τρόπο σκέψης και τις συμπεριφορές της ομάδας, άρα της προσδίδουν ταυτότητα, πράγμα που καθορίζει την ομάδα ως έθνος. Η κοινή πολιτισμική ταυτότητα εδραιώνει κοινά αποδεκτές αξίες, δημιουργεί κοινές συγκινήσεις και αισθήματα αλληλεγγύης, διαφοροποιεί το έθνος από τα «άλλα» και δημιουργεί το αίσθημα του ανήκειν.

Ο Pierre Nora (1989:7) κατ' ανάλογο τρόπο, δίνει τον όρο τόποι μνήμης για να προσδιορίσει τα μουσεία, βιβλιοθήκες, αρχεία, λεξικά, αναμνηστήριες τελετές και γιορτές. Είναι οι τόποι στους οποίους η μνήμη καταφεύγει για να ενδυναμωθεί ώστε να διατηρηθεί ζωντανό το παρελθόν και να παραμείνουν τα μέλη της κοινότητας συνδεδεμένα με αυτό. Λειτουργούν ως «τεκμήρια μνήμης», βοηθώντας τους ανθρώπους να κρατηθούν από το παρελθόν, έστω κι αν δεν το έχουν βιώσει.

## 2.3 Ολυμπιακοί Αγώνες

Η γένεση των Ολυμπιακών Αγώνων χάνεται στα βάθη της μυθολογίας όπου πολλές εκδοχές της αναφέρουν ως ιδρυτές Θεούς, ήρωες ή βασιλιάδες. Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές άρχισαν να πραγματοποιούνται το 776 π.Χ. στο ιερό της Ολυμπίας. Ήταν αφιερωμένοι στο Δία, ο οποίος ήταν ο προστάτης τους. Είχαν θρησκευτικό, αθλητικό και καλλιτεχνικό χαρακτήρα. Μέσω τους καλλιεργούνταν οι ιδέες του Ολυμπισμού ως πρότυπα της ανδρείας, της αρετής και της δημιουργίας (Ασπιώτου-Μάγγρα, 2005:7,12). Τελούνταν αδιάκοπα για 1200 περίπου χρόνια, μέχρι το 393 μ.Χ., οπότε και καταργήθηκαν από τον βυζαντινό αυτοκράτορα Θεοδόσιο Α'. Στη διάρκειά τους εφαρμοζόταν η Ολυμπιακή ειρήνη.



Κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα, η Δύση ήταν έτοιμη να δεχθεί την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων λόγω του θετικού κλίματος που υπήρχε για τον πολιτισμό της κλασικής Ελλάδας (Κόκκινος, 2004:125) και της ανάπτυξης των ανθρωπιστικών σπουδών. Από τις προσπάθειες που έγιναν, ευδοκίμησε εκείνη του Γάλλου Πιέρ ντε Κουμπερντέν. Το 1894 αποφασίστηκε όπως οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες της σύγχρονης εποχής γίνουν στην Αθήνα το 1896 και να συνεχίσουν να γίνονται κάθε τέσσερα χρόνια σε διάφορες πρωτεύουσες του κόσμου (Coubertin et al., 1897:8).

Οι βασικές αξίες του Ολυμπισμού είναι η ευγενική άμιλλα, το ήθος, ο σεβασμός, η δύναμη, η δημιουργία και η συμφιλίωση των λαών. Αυτές δημιουργούν το Ολυμπιακό πνεύμα το οποίο συνενώνει αθλητές, καλλιτέχνες, ποιητές και φιλοσόφους (Garcia, 2002:43) και καλλιεργείται στους Ολυμπιακούς Αγώνες διαχρονικά.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι αφορμή για την προβολή πολιτιστικών αγαθών, ικανοποιώντας και το όνειρο του Πιέρ ντε Κουμπερντέν που πίστευε ότι «μέσα από τη δράση του αθλητισμού και του πολιτισμού, θα βοηθούσε στην ανάπτυξη του ανθρώπου και θα δημιουργούσε ένα κόσμο καλύτερο» (Γάγγας, 2019:38). Έτσι, ανέκαθεν οι Ολυμπιακοί Αγώνες συνοδεύονται με κάποιας μορφής πολιτιστικό πρόγραμμα.

Η φιλοσοφία του Ολυμπισμού χωρίζεται χρονικά σε τρεις εποχές: την αρχαία οπότε εμφανίζεται ως «σύνολο ιδεών» με στόχο την ισορροπημένη ανάπτυξη του χαρακτήρα του ανθρώπου, την περίοδο της αναβίωσης που ονομάστηκε ο «νέο-Ολυμπισμός» του Κουμπερντέν και τη σημερινή εποχή που έχει τη μορφή «Παγκόσμιου Ολυμπισμού» όπως εξελίχθηκε με την παγκοσμιοποίηση, τις πολιτικές συνθήκες και την ανάπτυξη της τεχνολογίας (Γάγγας, 2019:39). Η σημερινή εποχή του Ολυμπισμού οριοθετείται από την Ολυμπιάδα της Βαρκελώνης και εντεύθεν.

### **2.3.1 Ολυμπιακοί Αγώνες και Αστική Ανάπλαση**

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι ένα αθλητικό γεγονός μεγάλης κλίμακας το οποίο συνοδεύεται από πολιτιστικές εκδηλώσεις παρόμοιας κλίμακας. Μεγάλα γεγονότα αυτού του βεληνεκούς, λίγα μπορούν να χαρακτηριστούν. Η ιστορία τέτοιων γεγονότων (mega-

events) ξεκίνησε πριν 150 χρόνια περίπου (Hall, 1992). Αυτά ποικίλουν ανάλογα με τον τύπο και την οργάνωσή τους.

Κάποια μεγάλα γεγονότα είναι οι αποκαλούμενες «εκδηλώσεις σήμα κατατεθέν», που πραγματοποιούνται μόνιμα σε ένα τόπο, και γίνονται συνώνυμα με αυτόν, όπως το Διεθνές Φεστιβάλ Τέχνης του Εδιμβούργου και ο Μαραθώνιος της Βοστώνης. Αντίθετα, μια άλλη ομάδα μεγάλων γεγονότων έχουν περιπατητικό χαρακτήρα και υπόκεινται σε διαδικασία, επιλογής και ανάθεσης από κάποια αρμόδια αρχή. Τέτοιου είδους είναι οι παγκόσμιες εκθέσεις, τα παγκόσμια κύπελλα ποδοσφαίρου και οι Ολυμπιακοί Αγώνες (Asiri).

Δεδομένου του μεγέθους τους, οι Ολυμπιακοί Αγώνες προσελκύουν τεράστιες επενδύσεις οι οποίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της κοινωνικής, οικονομικής, περιβαλλοντικής και αθλητικής υποδομής προς όφελος της πόλης που τους φιλοξενεί (Kissoudi, 2008:1972). Όλοι αυτοί οι τομείς, όμως, αποτελούν πυλώνες της αστικής ανάπτυξης όπως νοείται και πραγματοποιείται σήμερα. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι ευκαιρία για αστική ανάπτυξη μεγάλης έκτασης στον τόπο διεξαγωγής τους. Όπως εύστοχα το έθεσε ο δήμαρχος της υποψήφιας, τότε, Ολυμπιακής πόλης Ατλάντα, η προετοιμασία θα πρέπει να είναι όπως οι δίδυμες κορυφές του Ολύμπου: η μία κορυφή θα αφορά το θεαματικό μέρος των Αγώνων και η άλλη θα αφορά την αναζωογόνηση της πόλης από αυτούς τους Αγώνες (Roughton, 1991).

Η αστική ανάπτυξη που σχεδιάζεται στα πλαίσια της Ολυμπιακής προετοιμασίας περιλαμβάνει τις αθλητικές εγκαταστάσεις και τις υποδομές που θα διευκολύνουν τη διεξαγωγή των Αγώνων. Αυτές γίνονται είτε σε συγκεκριμένο μέρος της πόλης ή σε πιο ευρεία περιοχή. Για τη διεξαγωγή του πολιτιστικού προγράμματος, υλοποιούνται πολιτιστικές υποδομές όπως μουσεία και γκαλερί.

Γενικά, στα πλαίσια της αστικής ανάπτυξης, πραγματοποιούνται παρεμβάσεις που βελτιώνουν το τοπίο και το περιβάλλον σε όλη την πόλη, δημιουργώντας θετική εικόνα γι' αυτή. Η εικόνα προσφέρει κύρος και προβολή στην πόλη, πράγματα τα οποία ελπίζει να εξαργυρώσει με άνοδο του τουρισμού και των επενδύσεων.

### 2.3.2 Η Εξέλιξη του Θεσμού των Ολυμπιακών Πολιτιστικών Προγραμμάτων

Στον Ολυμπιακό χάρτη ο Αθλητισμός, ο Πολιτισμός και η Παιδεία προσδιορίζονται ως τα συστατικά του Ολυμπιακού κινήματος. Ο αναβιωτής των Αγώνων, Πιέρ ντε Γκουπερντέν, είχε την πεποίθηση ότι με την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων θα πρέπει να γίνει σύνδεσή τους με τον πολιτισμό, προκειμένου να δημιουργήσει ένα περιβάλλον στη σύγχρονη κοινωνία όπου καλλιτέχνες και αθλητές θα μπορούσαν και πάλι να εμπνευστούν αμοιβαία (Garcia, 2008:1). Η άποψη αυτή υιοθετήθηκε ευρέως, είναι όμως αλήθεια, ότι στους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 1896, ο πολιτισμός είχε ισχνή παρουσία (Τζαχρίστα, 2018:30).

Ο Yiannis Pyrgiotis (2004) διακρίνει τέσσερις φάσεις εξέλιξης της πολιτιστικής διάστασης των Αγώνων, μετά την αναβίωσή τους. Στην πρώτη φάση, 1904-1912, δεν υπήρχαν σπουδαία πολιτιστικά γεγονότα, τουλάχιστον στο επίσημο πρόγραμμα. Στη δεύτερη φάση, 1912-1948, οργανώθηκαν ανταγωνιστικοί πολιτιστικοί αγώνες, οι οποίοι περιλαμβάνονταν στο επίσημο πρόγραμμα των Αγώνων. Στην τρίτη φάση, 1952-1988, πραγματοποιήθηκαν μεγάλης εμβέλειας πολιτιστικά φεστιβάλ. Η τέταρτη φάση ξεκίνησε από τους Ολυμπιακούς της Βαρκελώνης (1992), οπότε υιοθετήθηκε ο θεσμός της πολιτιστικής Ολυμπιάδας με τετραετή διάρκεια. Ο θεσμός ισχύει μέχρι σήμερα και έχει μεγάλο κύρος και σπουδαιότητα, τόσο για την Ολυμπιακή πόλη, όσο και για τον παγκόσμιο πολιτισμό.

Η πρώτη φάση ήταν το αποτέλεσμα της Διάσκεψης του Παρισιού, το 1906, όπου κυριάρχησε η άποψη της ενσωμάτωσης ανταγωνιστικών πολιτιστικών αγώνων στους Αγώνες. Έτσι, στην περίοδο αυτή, οργανωνόταν καλλιτεχνικό πρόγραμμα, το «Πένταθλο Μουσών», όπου οι καλλιτέχνες διαγωνίζονταν και βραβεύονταν (Τζαχρίστα, 2018:28). Όμως, υπήρχαν διαφωνίες για την ένταξη καλλιτεχνικών διαγωνισμών σε ένα αθλητικό γεγονός. Με το τέλος των Αγώνων του Λονδίνου (1948), φάνηκε καθαρά ότι τα προβλήματα και οι δυσκολίες που δημιουργούνταν ήταν μεγαλύτερα από τα επιτεύγματα των Ολυμπιακών Αγώνων Τέχνης. Έτσι, η Βρετανική Επιτροπή Καλών Τεχνών εισηγήθηκε την αλλαγή του θεσμού (Garcia, 2008:369).

Στη διάσκεψη της ΔΟΕ στο Ελσίνκι (1950) αποφασίστηκε η αξιολόγηση και η επανεξέταση του θεσμού που ίσχυε ως τώρα, με αποτέλεσμα να προκριθεί το φεστιβάλ

τεχνών αντί των διαγωνισμών τέχνης (García, 2012:9). Τα Ολυμπιακά φεστιβάλ τέχνης περιλάμβαναν καλλιτεχνικές εκδηλώσεις με τις οποίες προβάλλονταν οι αρχές του Ολυμπισμού και ο πολιτισμός της χώρας υποδοχής. Οι εκδηλώσεις είχαν ποικιλία ως προς το περιεχόμενο, το χρόνο και τη μορφή, περιλαμβάνοντας υψηλή τέχνη, αλλά και τέχνη του δρόμου (García, 2008:372).

Τα φεστιβάλ Τεχνών γίνονταν συνεχώς όλο και πιο απαιτητικά, φιλοδοξώντας να πετύχουν την ανάπτυξη του κοινού, την πρόσβαση και ένταξη, μέσω ανάπτυξης στρατηγικών αστικής αναγέννησης με επικεφαλής τον πολιτισμό. Η διαδικασία αυτή κορυφώθηκε με την πρόταση του Φακέλου διεκδίκησης της Βαρκελώνης για καθιέρωση της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας με τετραετή διάρκεια, πράγμα που υιοθετήθηκε (García: 2008:370). Αυτή η μορφή πολιτιστικού προγράμματος απαιτεί στρατηγικό σχεδιασμό για το καλλιτεχνικό πρόγραμμα και τις πολιτιστικές υποδομές.

### **2.3.3 Πολιτιστική Ολυμπιάδα και Πολιτιστική Διαχείριση**

Η οργάνωση μιας πολιτιστικής Ολυμπιάδας είναι δύσκολη και πολύπλοκη υπόθεση, η οποία, όμως, μπορεί να φέρει πολλά θετικά και μακροπρόθεσμα οφέλη για τη χώρα φιλοξενίας. Για να υπηρετήσει τους στόχους της πρέπει να στηρίζεται σε συγκεκριμένη πολιτιστική πολιτική όπως αυτή ορίζεται από τη Ζορμπά (2014), ως «οργανωμένη δομή της δημόσιας διοίκησης που ασκείται από την κυβέρνηση και τα αρμόδια θεσμικά όργανα που μπορεί να είναι κρατικές υπηρεσίες, νομικά πρόσωπα ή η τοπική αυτοδιοίκηση». Βέβαια, σήμερα, πολιτιστική πολιτική ασκείται και από ιδιωτικές επιχειρήσεις και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς οι οποίοι εφαρμόζουν σχέδια πολιτιστικής διαχείρισης.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι τυπικό παράδειγμα εφαρμογής της σύγχρονης πολιτιστικής πολιτικής η οποία πρέπει να εγγυάται τη δέσμευση της Ολυμπιακής πόλης να εφαρμόσει ένα πολιτιστικό πρόγραμμα και να ενθαρρύνει την καλύτερη ενσωμάτωση των πολιτιστικών, εκπαιδευτικών και αθλητικών δραστηριοτήτων στο ολυμπιακό πλαίσιο (García, 2002a:10). Επιπλέον, πρέπει να διασφαλίζει την τήρηση των αρχών του Ολυμπισμού και την εφαρμογή των κανόνων του Ολυμπιακού Χάρτη, καθώς και να αποκλείει την εμπορική εκμετάλλευση (Κανόνας 44, IOC 1999:68-69, García, 2012:2).

Η πολιτιστική Ολυμπιάδα είναι μια μοναδική ευκαιρία για την ολυμπιακή πόλη να αναπτύξει μια οργανωμένη πολιτιστική πολιτική στα πλαίσια ενός στρατηγικού σχεδιασμού που θα επιτρέπει την διαχείριση μεγάλων κονδυλίων. Επίσης, θα δημιουργήσει νέες δομές και προσεγγίσεις που θα μπορούν να αξιοποιηθούν και μελλοντικά προς όφελος των εθνικών και αναπτυξιακών στόχων της χώρας υποδοχής.

Για την υλοποίηση αυτής της πολιτιστικής πολιτικής απαιτείται η κατάλληλη πολιτιστική διαχείριση η οποία «αφορά στη δημιουργία του κατάλληλου περιβάλλοντος ώστε να επικοινωνηθούν στο ευρύ κοινό με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο οι ιδέες, τα πολιτιστικά αγαθά και προϊόντα με χρήση όλων των διαθέσιμων πόρων, ανθρώπινων, τεχνικών και οικονομικών» (Καρποδίνη, Δημητριάδη, 2013:42). Σύμφωνα με την Garcia (2008), οι στόχοι της πολιτιστικής διαχείρισης είναι η αναγνώριση δυνατοτήτων της ολυμπιακής πόλης στον καλλιτεχνικό και πολιτιστικό τομέα, η βελτίωση των πολιτιστικών υποδομών της πόλης φιλοξενίας, η παρουσίαση της πολυμορφίας και της βιτρίνας της πόλης, η διεθνής προβολή και η αλλαγή της εικόνας της ολυμπιακής πόλης (371).

Ο φορέας της πολιτιστικής διαχείρισης μπορεί να είναι κρατικός, ιδιωτικός, μικτός ή να έχει επιμεριστικό χαρακτήρα. Κατ' αναλογία, η πολιτιστική διαχείριση μπορεί να είναι κεντρική όπου την ευθύνη υλοποίησης έχει ένας κρατικός φορέας ή ιδιωτική όπου την ευθύνη έχουν ιδιωτικές επιχειρήσεις και οργανισμοί. Επίσης, μπορεί να είναι μικτή, στην οποία συμμετέχουν δημόσιος και ιδιωτικός τομέας ή επιμεριστική όπου μια κεντρική οργανωτική επιτροπή αναθέτει την υλοποίηση του προγράμματος σε κρατικούς και ιδιωτικούς οργανισμούς (Garcia, 2008:371).

#### **2.3.4 Ολυμπιακοί Αγώνες και Εθνική Ταυτότητα**

Τα mega events έχουν αναγνωριστεί ευρέως ως ευκαιρίες για ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας και του αισθήματος του ανήκειν στους πολίτες της φιλοξενούσας χώρας (Baker, 2015:409). Τέτοια γεγονότα είναι, κατά τον Gramscian, μέθοδος ομοιογενοποίησης της ετερογένειας του έθνους και δημιουργούν την ψευδαίσθηση της ομοιογένειας και της συνοχής, η οποία γίνεται ηγεμονική (Williams, 1989:435). Μέσα από μια δημιουργική διαδικασία διατυπώνεται μια εθνική αφήγηση, η οποία περιλαμβάνει το απόσταγμα των εμπειριών και των ζώων εκατομμυρίων ανθρώπων από γενιά σε γενιά,

δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και αξίες. Αυτή η αφήγηση παρουσιάζεται στο ευρύ κοινό των μεγάλων εκδηλώσεων και παγιώνεται ως η κυρίαρχη (Baker, 2015:410).

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι ένα mega event που παρουσιάζει στο παγκόσμιο τη φύση και το περιεχόμενο της εθνικής ταυτότητας του κράτους υποδοχής, μέσα από διάφορες πρακτικές. Σημαντικότερες αυτών των πρακτικών θεωρούνται οι τελετές έναρξης και λήξης. Αυτές είναι περίτεχνα οργανωμένες και εμπορευματοποιημένες αφηγήσεις του έθνους (Baker, 2015:411). Αν συνυπολογιστεί και το γεγονός ότι μεταδίδονται τηλεοπτικά σε απεριόριστο χρόνο, τότε αντιλαμβανόμαστε πόση επίδραση και απήχηση έχουν παγκόσμια.

Στο αθλητικό μέρος οι επιτυχίες των αθλητών ενισχύουν την εθνική περηφάνεια των πολιτών και βοηθούν στη συντήρηση της εθνικής ταυτότητας. Ο Hobsbawm (1994) επισήμανε ότι από τον μεσοπόλεμο ο αθλητισμός και ειδικά οι Ολυμπιακοί Αγώνες μετατράπηκαν σε ένα μαζικό θέαμα, ακριβώς επειδή προσφέρουν την ευκαιρία ανταγωνιστικής εθνικής αυτό-επιβεβαίωσης. Επιπρόσθετα, ο Debord (2009) πιστεύει ότι το θέαμα δεν είναι μια απλή σύνθεση εικόνων αλλά συνιστά κοινωνική σχέση των συμμετεχόντων (στο Καραϊσκού, 2013: 206, 207). Η συλλογική περηφάνεια που βιώνουν οι συμμετέχοντες τούς δημιουργεί το αίσθημα του ανήκειν και ενισχύει την ταυτότητά τους.

Η επίδραση των Αγώνων στην εθνική ταυτότητα της χώρας φιλοξενίας οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό και στα πολιτιστικά προγράμματα. Αυτά παρουσιάζουν την πολιτιστική κληρονομιά, υλική και άυλη, τη λαϊκή παράδοση, τα σύγχρονα πνευματικά επιτεύγματα. Μέσα από αυτά προβάλλεται η εικόνα του έθνους και τα εθνικά χαρακτηριστικά. Ο Panos Karkatsoulis (2005) υπογραμμίζει ότι ένα έθνος-υποδοχής καλείται να δείξει την αξία και τη δύναμη του λαού του με τρόπο που ενισχύει την εθνική ταυτότητα (581). Η έννοια της εθνικής ταυτότητας περιλαμβάνει το αίσθημα να είναι κανείς περήφανος για τη χώρα του, να κατανοεί τα προβλήματα του έθνους του, να συμμετέχει στην επίλυση των προβλημάτων, να εκτιμά ότι εκπληρώνει τους στόχους του ως πολίτης της χώρας του και να νιώθει περηφάνεια από τα επιτεύγματά της (Karkatsoulis κ.α., 2005:581).

# Κεφάλαιο 3

## Βαρκελώνη

### «Ήταν οι καλύτεροι Αγώνες στην Ιστορία»

Juan Antonio Samarang, Πρόεδρος ΔΟΕ

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Βαρκελώνης πραγματοποιήθηκαν εν μέσω μεγάλων πολιτικών αλλαγών. Η ενοποίηση της Γερμανίας, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας, ο εκδημοκρατισμός της Νότιας Αφρικής ήταν αλλαγές αντίστοιχα δυνατές σε περιεχόμενο με εκείνες που ένωσε το Ολυμπιακό Κίνημα στον Μεσοπόλεμο και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ανάγκασαν τη ΔΟΕ να προχωρήσει ταχύτατα, αλλά προσεχτικά, στην αναγνώριση των νέων Ολυμπιακών Επιτροπών προκειμένου οι νέες χώρες να συμμετάσχουν στους Αγώνες.

Με τις ανακατατάξεις αυτές, η χρήση των Αγώνων για πολιτικές σκοπιμότητες μειώθηκε αισθητά και το όραμα του Κουμπερτέν φαινόταν ότι, επιτέλους, έτεινε να υλοποιηθεί. Μια νέα εποχή για το Ολυμπιακό κίνημα ξεκινούσε με αφετηρία την Ολυμπιάδα του 1992.

### **3.1 Δράσεις Αστικής Αναζωογόνησης-Η προοπτική των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992**

Η Βαρκελώνη ήταν σε παρακμή λόγω της αποβιομηχανοποίησης της δεκαετίας του '70 και της αδιαφορίας της δικτατορίας του Φράνκο (1939-1975), η οποία επέφερε την απουσία αστικής πολιτικής, την έλλειψη επενδύσεων και υποδομών και τη χαοτική ανάπτυξη του πυρήνα της πόλης (Λαμπίρη, 2006: 26,27). Με τον εκδημοκρατισμό του 1975, δόθηκαν στους δήμους εκτεταμένες εξουσίες και σημαντικοί πόροι (Μπιανκίνι,

Πάρκινσον, 1994:22). Αυτό επέτρεψε στο Δημοτικό Συμβούλιο να επιδιώξει τη βελτίωση της εικόνας της Βαρκελώνης (Piatkowska, 2016:135), μέσω της αστικής ανάπτυξης.

Έχοντας την πείρα των Παγκόσμιων Εκθέσεων του 1888 και 1929 που άφησαν σημαντικές αναπλάσεις στην πόλη, το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε να διεκδικήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες 1992, ώστε αυτοί να χρησιμοποιηθούν ως όχημα για να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής, να δημιουργηθεί ένας πιο συνεκτικός πολεοδομικός ιστός και να εξασφαλιστούν βιώσιμες συνθήκες ζωής (Κεφαλογιάννης, 2017).

Με την ανάληψη των Αγώνων, το 1986, δημιουργήθηκε η Οργανωτική Επιτροπή (COOB) στην οποία συμμετείχαν το Δημοτικό Συμβούλιο, η καταλανική κυβέρνηση, η κυβέρνηση της Μαδρίτης και διάφοροι άλλοι θεσμοί όπως η Ισπανική Ολυμπιακή Επιτροπή. Πρόεδρος ήταν ο Δήμαρχος της Βαρκελώνης, του οποίου τον ηγετικό ρόλο αναγνώρισαν οι θεσμοί (Aragón-Pérez, 2019:129). Η χρηματοδότηση των έργων γινόταν μέσω ενός μικτού συστήματος, στο οποίο συμμετείχαν ο δημόσιος και ιδιωτικός τομέας (Κεφαλογιάννης, 2017).

Απώτατη αποστολή του Βαρκελώνη '92 ήταν η αστική αναγέννηση στηριγμένη στην αμοιβαιότητα θεσμών και ιδιωτικού τομέα. Μέσα από το σχέδιο αστικής ανάπτυξης, γνωστό ως «Μοντέλο της Βαρκελώνης», ξεκίνησε μια σαρωτική, εκσυγχρονιστική ανανέωση της πόλης. Έγινε ευρεία αναζωογόνηση του ιστορικού κέντρου. Πολυάριθμα εγκαταλελειμμένα κτήρια βιομηχανικών, σιδηροδρομικών και λιμενικών εγκαταστάσεων σε κεντρικές περιοχές, μετασχηματίστηκαν σε έργα που ήταν οικονομικά βιώσιμα και είχαν απλή διαχείριση (Monclus, 2003:406).

Για τους δημόσιους χώρους υιοθετήθηκε η θέση του Bohigas (2004:94) για σχεδιασμό περιοχή ανά περιοχή, με αρχιτεκτονικούς όρους. Συνακόλουθα, την τεχνική επίβλεψη των αστικών μετασχηματισμών ανέλαβαν αξιόλογοι αρχιτέκτονες καθιερώνοντας τη Βαρκελώνη ως την «πόλη των αρχιτεκτόνων» (Balibrea, 2001:191).

Σε υποβαθμισμένες περιοχές ακολουθήθηκε, εκτεταμένα, η στρατηγική του «αστικού βελονισμού», δηλαδή μια, μικρής κλίμακας, αστική παρέμβαση για αποκατάσταση των ζωτικών σημείων ενός εξασθενημένου χώρου και της περιοχής που το περιβάλλει, με ένα



θεραπευτικό άγγιγμα. Είναι η δυνατότητα βελτίωσης ενός ολόκληρου συστήματος μέσα από μια στοχευμένη, ακριβή και λεπτεπίλεπτη παρέμβαση (Lerner, 2017:22).

Η αστική ανάπλαση συνδέθηκε με τον πολιτισμό, προσβλέποντας να καταστήσει τη Βαρκελώνη ως πολιτιστική πρωτεύουσα της Ισπανίας και να πετύχει την μετατόπιση της οικονομίας σε «καθαρές» βιομηχανίες πολιτισμού και τεχνολογίας (Balibrea, 2001:193). Σε δημόσιους χώρους τοποθετήθηκαν αγάλματα και μνημεία και αυξήθηκαν οι πολιτιστικοί χώροι όπως μουσεία, θέατρα (Balibrea, 2001:192).

Όσον αφορά τα Ολυμπιακά έργα, οι χώροι κατασκευής επιλέγηκαν με στόχο την ανάπτυξη συγκεκριμένων υποβαθμισμένων περιοχών (Λαμπίρη, 2006:28). Ήταν τέσσερις περιοχές που αναμορφώθηκαν εκτενώς και άνοιξαν για δημόσια χρήση (Garcia-Ramon, Albet, 2000:1332).

Τη μεγαλύτερη αναμόρφωση γνώρισε το Poblenou, μια αστική βιομηχανική ζώνη, εγκαταλελειμμένη και παρηκμασμένη, που εμπόδιζε την πρόσβαση στην παραλία. Εκεί κτίστηκε το Ολυμπιακό χωριό με προοπτική, μετά τους Ολυμπιακούς, να δοθεί για ιδιωτικές κατοικίες (Λαμπίρη, 2006:32). Προς τούτο, κατεδαφίστηκαν βιομηχανικές μονάδες και απομακρύνθηκε η σιδηροδρομική γραμμή που περνούσε από εκεί. Κατασκευάστηκαν οικίες, ξενοδοχεία, γραφεία, δημόσιοι χώροι και χώροι στάθμευσης. Επιπλέον, έγινε η Ολυμπιακή μαρίνα και συνεπώς η παραλία κατέστη προσβάσιμη.

Το Montjuïc ήταν ο κύριος χώρος των αθλητικών εκδηλώσεων. Ανακαινίστηκαν αθλητικές εγκαταστάσεις και εκθεσιακοί χώροι που υπήρχαν, ήδη, στην περιοχή και κατασκευάστηκαν νέες. Τελικά, ο Ολυμπιακός δακτύλιος περιλάμβανε το Ολυμπιακό Στάδιο, αθλητική αίθουσα, πισίνες και αίθουσα για τα Μέσα Ενημέρωσης. Δημιουργήθηκαν δύο γραμμές μετρό και δρομολόγια λεωφορείων για σύνδεση με άλλες Ολυμπιακές περιοχές. Η περιοχή είχε άμεση πρόσβαση στον παραλιακό περιφερειακό δρόμο (Cuyás, 1992:272).

Ολυμπιακές δραστηριότητες πραγματοποιήθηκαν και στην Diagonal. Εκεί υπήρχαν, ήδη, πολλές αθλητικές εγκαταστάσεις και μεγάλοι δημόσιοι χώροι. Έγινε ανάπλαση των χώρων αυτών και κατασκευάστηκε νέο αθλητικό κέντρο. Κατασκευάστηκαν συνεδριακοί χώροι και οι κατοικίες για τα μέλη της ΔΟΕ, των διεθνών αντιπροσωπειών,

των επιτροπών διαιτητών και άλλου τεχνικού προσωπικού. Επίσης, έγιναν συμπληρωματικά έργα όπως δρόμοι, πάρκα και ανάπλαση των δημόσιων χώρων (Cuyás, 1992:273).

Η τέταρτη Ολυμπιακή περιοχή ήταν το Vall d' Hebron, μια απομονωμένη, αδόμητη περιοχή στα βόρεια της πόλης. Εκεί, κατασκευάστηκαν αθλητικές εγκαταστάσεις για διάφορα Ολυμπιακά αθλήματα και συγκρότημα κατοικιών με χώρους για άσκηση και αθλητισμό. Επίσης, εγκαταστάθηκαν πολλές υπηρεσίες που συνέδεαν τη περιοχή με άλλες, καθώς και ένα μεγάλο πάρκο (Cuyás, 1992:274).

Οι αναπλάσεις συμπληρώθηκαν με την κατασκευή νέων δρόμων και τον εκσυγχρονισμό του αεροδρομίου. Δημιουργήθηκαν πάρκα και νέοι χώροι πρασίνου (Κίττυ, 2013). Η Βαρκελώνη ανανεωμένη και εκθαμβωτική ήταν έτοιμη να φιλοξενήσει τους Αγώνες.

Από την πιο πάνω ανάλυση φαίνεται ότι στην Βαρκελώνη ακολουθήθηκε η τάση που επικρατούσε την δεκαετία του '80 για αναβαθμισμένο ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης στις αστικές αναπλάσεις. Στον σχεδιασμό των αναπλάσεων ακολουθήθηκε το μοντέλο culture regeneration των Evans και Shaw όπως περιγράφεται στην υποενότητα 2.1.3, διότι ο στρατηγικός σχεδιασμός περιλάμβανε πολλούς τομείς της αστικής ζωής και συγχρόνως ενέταξε σημαντικές πολιτιστικές παρεμβάσεις. Σε δημόσιους χώρους υποβαθμισμένων περιοχών ακολουθήθηκε η κατηγορία αστικής ανάπλασης γλυπτά-ορόσημα ή έργα τέχνης όπως προσδιορίστηκε από τον Vickery. Συνακόλουθο αυτού του μοντέλου ήταν η επίτευξη του εκδημοκρατισμού του δημόσιου χώρου.

## **3.2 Το Πολιτιστικό Πρόγραμμα**

Στον φάκελο διεκδίκησης της Βαρκελώνης προτάθηκε μια καινοτομία: η πραγματοποίηση Πολιτιστικής Ολυμπιάδας διάρκειας τεσσάρων χρόνων (Subirós, 1992:3). Βασικός στόχος ήταν η μέγιστη συμμετοχή πολιτών και πολιτιστικών φορέων στη δημιουργική δυναμική που αναπτυσσόταν, η ενίσχυση των δεσμών παράδοσης και νεωτερισμού και η επιβεβαίωση της καινοτόμου κατεύθυνσης της πόλης. Επιπρόσθετος στόχος ήταν η υποκίνηση μεγαλύτερης διεθνούς ευαισθητοποίησης για την Ολυμπιακή εκδήλωση (Garcia:153).

Το Πρόγραμμα της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας βασιζόταν σε θεματικές ενότητες. Έναρξη σε αυτές πραγματοποιήθηκε το 1988 με την εκδήλωση υποδοχής των Αγώνων. Το 1989, στο «Έτος Πολιτισμού και Αθλητισμού», οργανώθηκαν δραστηριότητες που είχαν στόχο να φέρουν τον αθλητισμό κοντά στους πολίτες. Το 1990, στο «Έτος Τεχνών», οργανώθηκε σειρά δραστηριοτήτων για το κίνημα του Νεωτερισμού, το οποίο αναπτύχθηκε στην Καταλονία τον 19<sup>ο</sup> και 20<sup>ο</sup> αιώνα. Επίσης, υλοποιήθηκε το project αναφορικά με τη σήμανση ιστορικών κτηρίων της πόλης με πινακίδες υψηλής αισθητικής, σχεδιασμένες από καλλιτέχνες. Κατά το 1991, στη δράση «Έτος Μέλλοντος», παρουσιάστηκε το project Casa Barcelona, το οποίο στόχευε στη δημιουργία ενός στυλ για τα σπίτια της Βαρκελώνης τη δεκαετία του '90, που θα τα συνέδεε με τους Ολυμπιακούς Αγώνες (Cuyás, 1992:345-363). Στα χρόνια αυτά, οργανώθηκαν κάθε είδους καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Αποκορύφωμα των εκδηλώσεων ήταν τα Φθινοπωρινά Φεστιβάλ που γίνονταν ανά έτος (Cuyás, 1992:21).

Η ιδέα για τα Φθινοπωρινά Φεστιβάλ ήταν όπως αυτά καταστούν παράδοση και μετά τους Αγώνες. Οι στόχοι ήταν να εμπλακούν σ' αυτά όλοι οι πολιτιστικοί φορείς της πόλης, να υπάρχει συνοχή στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων και να φέρουν νέες ιδέες. Επιδιώχθηκε η συνεργασία με όσο το δυνατόν περισσότερους πολιτιστικούς οργανισμούς, ώστε να γίνει αισθητή η παρουσία τους στην πόλη.

Το πρόγραμμα του 1992, περιλάμβανε τρεις ενότητες: η πρώτη, με τίτλο «Δύο χιλιάδες χρόνια Βαρκελώνη», παρουσίασε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της πόλης, μέσα από ένα ταξίδι στον πολιτισμό και την παράδοσή της, κατά τα τελευταία 2000 χρόνια. Η δεύτερη ενότητα «Τέχνη και αθλητισμός» ασχολήθηκε με την καλλιτεχνική δημιουργία που είχε θέμα τον αθλητισμό. Παρουσιάστηκαν έργα Καταλανών, Ισπανών, Ευρωπαίων καλλιτεχνών από διάφορες εποχές. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε σε έργα αρχαίων Ελλήνων καλλιτεχνών (Cuyás, 1992:345). Η τρίτη ενότητα ήταν το «Ολυμπιακό Φεστιβάλ Τεχνών» το οποίο πραγματοποιήθηκε την περίοδο των Αγώνων. Αποτελούσε την κορύφωση των πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Το πολιτιστικό πρόγραμμα περιλάμβανε και τις εκδηλώσεις που απορρέουν από το Ολυμπιακό Πρωτόκολλο. Με την Ολυμπιακή λαμπαδηδρομία η φλόγα ταξίδεψε σε όλη την Ισπανία, διότι στόχος ήταν όσο το δυνατό μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων να την

δει από κοντά και να αισθανθεί ότι οι Αγώνες είναι πραγματικά δικοί του. Στην τελετή έναρξης παρουσιάστηκαν παραδοσιακοί καταλανικοί και ισπανικοί χοροί και τραγούδια, ο μύθος του Ηρακλή ως του ιδρυτή των Ολυμπιακών Αγώνων και της Βαρκελώνης και η ιστορική πορεία της πόλης της Βαρκελώνης. Επίσης, δημιουργήθηκαν, δώδεκα ανθρώπινες πυραμίδες που συμβόλιζαν τις δώδεκα χώρες της ΕΟΚ και ακούστηκε ο ύμνος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η τελετή λήξης ήταν ένας χαρούμενος και συναισθηματικά φορτισμένος αποχαιρετισμός των Αγώνων και των φιλοξενούμενων. Με κέφι και χιούμορ παρουσιάστηκαν χοροί, τραγούδια, θεατρικά δρώμενα, παρμένα από τον Καταλανικό και Ισπανικό πολιτισμό και παράδοση (Cuyás, 1992:7, 75).

Η Βαρκελώνη καινοτόμησε εισάγοντας την Πολιτιστική Ολυμπιάδα που τελικά κατέστη θεσμός για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Παρουσίασε ένα πλουσιότατο και ποικίλο πρόγραμμα στο οποίο συμμετείχαν κυρίως Καταλανοί καθώς και Ισπανοί και ξένοι καλλιτέχνες. Ο καταλανικός πολιτισμός ήταν το επίκεντρο των εκδηλώσεων, χωρίς όμως να είναι σε σύγκρουση με τον ισπανικό ο οποίος είχε και αυτός μια καίρια συμμετοχή.

### **3.3 Ανάδειξη Πτυχών Συλλογικής Μνήμης και Ταυτότητας Μέσα Από Πολιτιστικές Πρωτοβουλίες**

Για τον άγνωστο καταλανικό πολιτισμό, η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων αποτελούσε εξαιρετική ευκαιρία να ενισχύσει την εικόνα του διεθνώς (Sprá, Rivenburgh, Garcíá, 1995:76). Οι Καταλανοί ήθελαν να προβάλουν στην παγκόσμια σκηνή τον πολιτισμό, τη γλώσσα και ταυτότητά τους, διαφοροποιημένο από τον ισπανικό. Ο J.A. Samarang, ο Καταλανός Πρόεδρος της ΔΟΕ, τόνισε ότι η πραγματικότητα της Καταλονίας πρέπει να αναγνωριστεί και να γίνει σεβαστή στους Αγώνες (Digiacomo, 1999:114). Όμως, το πολιτιστικό περιβάλλον της Βαρκελώνης ήταν, εκτός από καταλανικό, ισπανικό και ευρωπαϊκό (Subirós, 1992:3), πυλώνες που έπρεπε να ληφθούν υπόψη.

Επίσης, διεξήχθη μια διεθνής έρευνα, η οποία έδειξε ότι οι άνθρωποι, εκτός Ευρώπης, είχαν πολύ λίγες «εικόνες» και γνώσεις για τη Βαρκελώνη. Η Καταλονία ήταν άγνωστη για τους περισσότερους, ενώ η Ισπανία συσχετιζόταν μόνο με τουριστικά προσανατολισμένα στερεότυπα, όπως ήλιος, θάλασσα, ταυρομαχίες. Όλα αυτά

επηρέασαν τα μηνύματα ταυτότητας που θα έστελναν τα πολιτιστικά προγράμματα (Piatkowska, 2016:136).

Ο πρώτος στόχος των διοργανωτών αναφορικά με την προσπάθεια ανάδειξης της ταυτότητας ήταν να παρουσιαστεί η Ισπανία ως μια κοινωνία ελεύθερη, αναπτυγμένη και ανταγωνιστική (Botella, 1995:4). Προς τούτο, στα πλαίσια της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, αναδείχθηκε ο ισπανικός πολιτισμός και η παράδοση, με τη συμμετοχή Ισπανών καλλιτεχνών, οι οποίοι έχαιραν διεθνούς αναγνώρισης, ώστε να επικυρώνεται ο χαρακτηρισμός της αναπτυγμένης και πολιτισμένης χώρας (Cuyás, 1992:345-364). Στις τελετές έναρξης και λήξης, η Ισπανία συστήθηκε με ένα αφιέρωμα στις δημοφιλείς παραδόσεις και στη δημιουργία της, καθώς και κάποια τουριστικά στερεότυπα. Επιπλέον, η παρουσία του βασιλιά, της ισπανικής σημαίας και η ανάκρουση του εθνικού ύμνου ήταν ισχυρά ισπανικά σύμβολα (Cuyás, 1992:49-74), τα οποία αξιοποιήθηκαν δεόντως ως «φιγούρες μνήμης» όπως προτείνει στη θεωρία του για την πολιτισμική μνήμη ο Assmann.

Παρά την άποψη της Resina, ότι στη μετά-Φράνκο εποχή οι τοπικοί ηγέτες δεν επεδίωξαν τον καταλανισμό (Illas, 2013:12), εντούτοις τέθηκε ως ιδεολογικό κίνημα ο στόχος της παρουσίας μιας πολιτικά και πολιτιστικά διακριτής Καταλονίας σε σχέση με την υπόλοιπη Ισπανία. Με το σχέδιο του Bohigas για εγκατάσταση μνημείων σε δημόσιους χώρους, επιτεύχθηκε η αναγνώριση της συλλογικής μνήμης σε κάθε γειτονιά (Balibrea, 2001:193), διότι αυτά αποτελούν αναπαραστάσεις του παρελθόντος που αντικειμενοποιούν την συλλογική κοινή γνώση.

Πιο έντονα προβλήθηκε ο Καταλανισμός στις εκδηλώσεις του Ολυμπιακού Πρωτοκόλλου. Κατά μήκος της διαδρομής της Ολυμπιακής Φλόγας ήταν συντριπτική η παρουσία σημαιών της Καταλονίας και πλήρης η απουσία ισπανικών, ενώ κυριαρχούσαν συνθήματα για την ελευθερία της Καταλονίας (Còller, Romaní, 1995:116). Στην τελετή έναρξης υψώθηκε η καταλανική σημαία και ακούστηκε ο καταλανικός Εθνικός Ύμνος. Παρουσιάστηκαν παραδοσιακή καταλανική μουσική και χορός σαρδάνα και τραγούδησαν σπουδαίοι Καταλανοί τραγουδιστές της όπερας. Ακόμα σχηματίστηκαν ανθρώπινες πυραμίδες, που είναι μια διαδεδομένη καταλανική παράδοση (Cuyás, 1992:54,71). Όλα αυτά τα στοιχεία λειτούργησαν ως φιγούρες μνήμης που καθορίζουν την εθνική ταυτότητα. Βέβαια, υπάρχει ο αντίλογος ότι η καταλανική σημαία ήταν απλά

μέρος ενός θεάματος και η Καταλονία μειώθηκε σε μια λαογραφική παρουσία. Ο καταλανικός ύμνος χρησιμοποιήθηκε ως εορταστική μουσική για την είσοδο του βασιλιά, ο οποίος έκανε κοινωνικές φιλοφρονήσεις στην διάρκειά του. Μόνο στον ισπανικό Εθνικό Ύμνο τήρησε στάση προσοχής (Digiano, 2016:12).

Η Βαρκελώνη, παρουσιάστηκε ως μια σύγχρονη, αλλά ιστορική πόλη (Còller, Romaní, 1995:81). Η ιστορικότητά της αναδείχθηκε με δράσεις της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας που πρόβαλαν τον εξαιρετικό αρχιτεκτονικό χαρακτήρα της και την μακραίωνη ιστορία της. Η σύγχρονη Βαρκελώνη προβλήθηκε μέσα από τις νέες υποδομές, οι οποίες πιστοποιούσαν ότι ήταν ικανή να οργανώνει μεγάλα γεγονότα και ταυτόχρονα την απάλλασσαν από το στερεότυπο της τεμπελιάς και αναποτελεσματικότητας που «κυνηγούσε» τους Ισπανούς (Còller, Romaní, 1995:81). Επίσης, έγιναν εκδηλώσεις, όπως εκθέσεις και συνέδρια, που παρουσίαζαν το στυλ που θα έχουν τα σπίτια της Βαρκελώνης στο μέλλον, με βάση το πρόγραμμα Casa Barcelona.

Άλλη πτυχή της ταυτότητας, που αναδείχθηκε, ήταν η ευρωπαϊκή. Στην Πολιτιστική Ολυμπιάδα υπήρχαν δράσεις όπου ο ισπανικός και καταλανικός πολιτισμός παρουσιάζονταν ως μέρη του ευρωπαϊκού. Ωστόσο, η Ευρώπη ταυτίστηκε με την ΕΟΚ και αγνοήθηκε ο συνολικός ευρωπαϊκός πολιτισμός. Υπήρξε, δηλαδή, σύγχυση της ευρωπαϊκής πολιτικής ταυτότητας με την πολιτιστική. Για παράδειγμα, ενώ στο σενάριο της τελετής αναφερόταν ότι θα συμμετείχαν Ευρωπαίοι καλλιτέχνες στο αφιέρωμα στην όπερα, συμμετείχαν μόνο Ισπανοί καλλιτέχνες (Spá, Rivenburgh, Garcíá, 1995:102). Παρόλα αυτά, ο ύμνος και η σημαία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ήταν ισχυροί συμβολισμοί της ευρωπαϊκής ταυτότητας των διοργανωτών.

Οι Καταλανοί ανέδειξαν σημαντικά ενοποιητικά και διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Αυτά τους προσδιορίζουν ως ομάδα και τους διαφοροποιούν από τους «άλλους», υπονοώντας τους Ισπανούς. Τελικά κατάφεραν, τη στιγμή που βρέθηκαν στο κέντρο της παγκόσμιας προσοχής να αυξήσουν την περηφάνεια για την καταλανική τους ταυτότητα, προβάλλοντας τις διάφορες πτυχές της, χωρίς να παραλείπουν την ισπανική.

### 3.4 Νέες Προσεγγίσεις Πολιτιστικής Διαχείρισης

Η στρατηγική απόφαση των Καταλανών ήταν να χρησιμοποιήσουν τα τέσσερα χρόνια πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες ώστε να δώσουν ιδιαίτερη ώθηση, τόσο στην πολιτιστική ζωή, όσο και στις πολιτιστικές υποδομές και αυτή να διαρκέσει και μετά το 1992 (Subiros, 1992:3). Επομένως, ο σχεδιασμός περιστράφηκε γύρω από τις πολιτιστικές υποδομές και τα πολιτιστικά προγράμματα.

Οι πολιτιστικές υποδομές εντάχθηκαν μέσα στο γενικότερο σχέδιο αστικής ανάπλασης της Βαρκελώνης, το οποίο όμως δεν εφάρμοσε τη στρατηγική για οικοδόμηση σημαντικών πολιτιστικών λειτουργιών ή αντικειμένων, όπως είναι τα εμβληματικά μουσεία, θέατρα, αίθουσες συναυλιών. Η νέα στρατηγική βασίστηκε στην ανάδειξη της τέχνης και της αρχιτεκτονικής συνοχής μέσα στην τοπική παράδοση και την νεωτερικότητα, υπογραμμίζοντας τις σχέσεις της Βαρκελώνης με εξαιρετικούς καλλιτέχνες της περιοχής όπως τους Gaudí και Picasso (Piatkowska, 2016: 135). Αυτά τα μοναδικά χαρακτηριστικά δημιούργησαν το branding της πόλης, αναδεικνύοντας την και καθιστώντας την πιο ανταγωνιστική σε σχέση με άλλες πόλεις.

Ακόμα, η αναστάτωση που προκάλεσαν στην καθημερινότητα των κατοίκων οι εργασίες ανάπλασης της πόλης, δεν αντιμετωπίστηκαν ως αναγκαίο κακό, αλλά με μια νέα προσέγγιση. Σύμφωνα με αυτή τη νέα προσέγγιση, διοργανώνονταν πολιτιστικές εκδηλώσεις που παρουσίαζαν πώς θα ήταν η πόλη μετά το πέρας των έργων. Έτσι, κατανοήθηκε το ολυμπιακό έργο και εξασφαλίστηκε η συναίνεση και συνεργασία του κοινού (Subirós, 1992:4).

Όσον αφορά την Πολιτιστική Ολυμπιάδα, ως ένας θεσμός που εφαρμοζόταν για πρώτη φορά, έχρηζε μιας νέας πολιτιστικής διαχείρισης. Υιοθετήθηκε ένα μικτό μοντέλο σύμπραξης ιδιωτικών και δημόσιων φορέων, στο πλαίσιο του οποίου δημιουργήθηκε μια ειδική οργάνωση, η Olympiada Cultural (OCSA) η οποία είχε καθεστώς ιδιωτικής εταιρείας. Σ' αυτή συμμετείχαν οι σημαντικότεροι καταλανικοί και ισπανικοί πολιτιστικοί φορείς. Η OCSA διαχωρίστηκε και ταυτόχρονα εξαρτιόταν από την Ολυμπιακή Οργανωτική Επιτροπή (COOB '92). Είχε, δηλαδή, ένα ξεχωριστό διοικητικό συμβούλιο αποτελούμενο από εκπροσώπους της Δημόσιας Διοίκησης, ανεξάρτητους από

την COOB, αλλά ο πρόεδρος προερχόταν από την COOB (Garcia:371). Είχε δικές της εγκαταστάσεις και ξεχωριστή οργανωτική δομή. Ανέλαβε την διεκπεραίωση του πολιτιστικού προγράμματος, εκτός από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, τις οποίες περιλάμβανε το Ολυμπιακό Πρωτόκολλο και οι οποίες παρέμειναν στη δικαιοδοσία της Οργανωτικής Επιτροπής (Moragas, 2008:6).

Για τη χρηματοδότηση της OCSA ακολουθήθηκε το μικτό μοντέλο. Μεγάλο μέρος του προϋπολογισμού καλύφθηκε από δημόσιους φορείς, δηλαδή τον δήμο και την καταλανική και την ισπανική κυβέρνηση οι οποίοι δρούσαν στο πλαίσιο της Οργανωτικής Επιτροπής. Το υπόλοιπο ποσό καλύφθηκε από ιδιώτες χορηγούς, από την πώληση αντικειμένων και καλλιτεχνικών έργων, την πώληση των τηλεοπτικών δικαιωμάτων και εισιτηρίων (Moragas, 2008:9). Παρόλο τούτο, υπήρχαν δυσκολίες, διότι η COOB εμπόδιζε την πρόσβαση της OCSA σε εταιρικούς τομείς, όπου είχε την αποκλειστικότητα (Garcia:154).

Όσον αφορά τις εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας η καινοτομία έγκειται στο επίπεδο ελέγχου της παραγωγής. Υπήρχαν εκδηλώσεις που οργανώθηκαν αποκλειστικά από την OCSA και άλλες που οργανώθηκαν σε συνεργασία με άλλες οντότητες. Επίσης παρουσιάστηκαν εκδηλώσεις στις οποίες η OCSA δεν συμμετείχε οργανωτικά, αλλά τις στήριζε και τις προωθούσε (Garcia:154). Επιτεύχθηκε, έτσι, ευρεία συμμετοχή και συνεργασία πολιτιστικών φορέων και πραγματοποιήθηκε ποικιλία εκδηλώσεων. Πολλές από τις εκδηλώσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν στην περιφέρεια της Καταλονίας. Αυτή η διασπορά ήταν συνειδητή απόφαση της OCSA, η οποία προσέγγισε τους Αγώνες ως μια υπόθεση όλων και όχι μόνο της Βαρκελώνης.

Τέλος, έχοντας την επίγνωση ότι ο καταλανικός είναι ένας μικρός πολιτισμός, ακολουθήθηκε η πρακτική των συμπαραγωγών με φορείς από το εξωτερικό με στόχο να δημιουργηθούν επαφές και να γίνουν πολιτιστικές ανταλλαγές. Αυτή ήταν, βέβαια, μια δύσκολη διαδικασία, όμως απαραίτητη για να γίνει γνωστός και να επιβιώσει ο καταλανικός πολιτισμός (Subirós, 1992:4).



### 3.5 Τουριστική και Πολιτιστική Αξιοποίηση των Αγώνων

Η ανάπτυξη της Βαρκελώνης ως τουριστικού προορισμού συνδέθηκε με τη διοργάνωση μεγάλων γεγονότων. Έτσι, με την ανάθεση των Ολυμπιακών Αγώνων ξεκίνησε μια διαδικασία κριτικού προβληματισμού για το τουριστικό μέλλον της πόλης, ο οποίος κατέληξε σε μια σειρά από ενέργειες που την κατέστησαν ένα από τα κορυφαία τουριστικά κέντρα, διεθνώς.

Ο προβληματισμός κατέληξε το 1993 στην ίδρυση της Barcelona Turisme, μιας κοινοπραξίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, υπεύθυνη για την προώθηση της Βαρκελώνης ως τουριστικού προορισμού. Οι αρχικοί στόχοι ήταν η εδραίωση του αριθμού των τουριστών που ήδη επισκέπτονταν την πόλη και η προσέλκυση νέων. Κάθε χρόνο η κοινοπραξία πραγματοποιεί πολλές προωθητικές ενέργειες, οι οποίες επικεντρώνονται σε θέματα που προκύπτουν μέσα από επίσημα στατιστικά στοιχεία και μελέτες για τον τουρισμό. Την τελευταία δεκαετία, προχωρούν από το μοντέλο της επιταχυνόμενης ανάπτυξης, σε ένα μοντέλο βασισμένο στη διαρκή ανάπτυξη, διατηρώντας την ανταγωνιστικότητα και διεθνοποίηση της πόλης (INSETUR, 2014: 5). Η Barcelona Turisme αποτελεί τον θεσμό που κατευθύνει και δίνει συνέχεια στην τουριστική πολιτική της Βαρκελώνης και αποτελεί σημαντική κληρονομιά των Αγώνων.

Επιπλέον, μέσα από τον ευρύ μετασχηματισμό που πραγματοποιήθηκε με την ευκαιρία των Αγώνων επιτεύχθηκε η βελτίωση της αστικής εικόνας και η μετατροπή της Βαρκελώνης σε ανταγωνιστική και δυναμική πόλη. Σε σχέση με τις τουριστικές υποδομές, εφαρμόστηκε το «Ξενοδοχειακό Σχέδιο» για τη δημιουργία εμβληματικών ξενοδοχείων. Μεταξύ 1990–1992 παρατηρήθηκε αύξηση των ξενοδοχειακών κλινών κατά 30% (Κτενάς, 2008).

Μετά την πετυχημένη αναμόρφωση του τοπίου της πόλης η στρατηγική στράφηκε στην προβολή του ιδιαίτερου πολιτισμικού αποθέματος, επιδιώκοντας να διαφοροποιηθεί η Καταλονία ως οντότητα από την υπόλοιπη Ισπανία και να αποστασιοποιηθεί από το τουριστικό στερεότυπο του ήλιου και της άμμου (INSETUR, 2014:22). Αυτές οι δύο προαναφερόμενες δράσεις θεωρήθηκε ότι θα προωθούσαν τη Βαρκελώνη ως ένα ελκυστικό τουριστικό προορισμό. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος δημιουργήθηκαν

πολιτιστικές εγκαταστάσεις που απευθύνονταν στους κατοίκους, αλλά επίσης καταναλώνονται και από τους τουρίστες, όπως π.χ. το Μουσείο Ιστορίας της Καταλονίας. Αυτά, όπως και η δημιουργία ανοιχτών χώρων για πολιτιστική χρήση, προώθησαν την τουριστική ανάπτυξη διότι η ανάπτυξη του πολιτισμού παρέχει πόρους στον τουρισμό (Richards, 2004:7).

Η Βαρκελώνη διαθέτει ένα προνομιακό μωσαϊκό αρχιτεκτονικής, αρμονίας, πολιτισμού, ιστορίας και κλίματος, το οποίο οι Ολυμπιακοί Αγώνες βοήθησαν να αναζωογονηθεί και να μπει στην παγκόσμια σκηνή μέσω της τεράστιας προβολής που πρόσφεραν στην πόλη. Οι Αγώνες αποτέλεσαν ένα μοναδικό μέσο marketing αφού κατάφεραν να γνωστοποιήσουν διεθνώς τη νέα εικόνα της πόλης (Duran, 2005:6) καθιστώντας τη μια από τις πιο επισκέψιμες και να εξακολουθεί να αποτελεί πόλο έλξης μέχρι σήμερα (2021).

Για να κατανοήσουμε τον αντίκτυπο των Ολυμπιακών Αγώνων στον τουρισμό της Βαρκελώνης θα εξετάσουμε συγκριτικά την τουριστική βιομηχανία της, πριν και μετά τους Αγώνες, με βάση τα επίσημα στοιχεία της Barcelona Turisme (Παράρτημα Α). Τα στοιχεία αποδεικνύουν μια θεαματική αύξηση της τουριστικής δραστηριότητας στην πόλη. Από το 1990 μέχρι το 2010 παρατηρήθηκε αύξηση των επισκεπτών κατά 311% (Barcelona Turisme, 2010:6). Το 39% από αυτούς, το 1994, έκαναν διακοπές, γεγονός που αποδίδεται στους Ολυμπιακούς Αγώνες και στην κάλυψη των μέσων μαζικής ενημέρωσης (Duran, 2005:7). Αυτή η τάση συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια. Το 2010, αυτοί που έκαναν διακοπές έφτασαν το 50% του συνόλου των επισκεπτών (Barcelona Turisme, 2010:22). Επίσης, οι Αγώνες είχαν αντίκτυπο και στην αύξηση των χωρών προέλευσης των επισκεπτών. Το 1993 οι επισκέπτες από τις ΗΠΑ κατέλαβαν την πρώτη θέση μαζί με τους Γάλλους και τους Ιταλούς που ήταν μέχρι τότε η πλειοψηφία των επισκεπτών λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας (Duran, 2005:8).

Το branding που δημιούργησε η πόλη πρόβαλε το πολιτιστικό της απόθεμα και έφερε αύξηση των επισκεπτών στα αξιοθέατά της. Από το 1994 μέχρι το 2010 η επισκεψιμότητα των πολιτιστικών χώρων αυξήθηκε κατά τέσσερις σχεδόν φορές (Barcelona Turisme, 2010:26).

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είχαν επιπλέον αντίκτυπο και στον τομέα των επιχειρηματικών συναντήσεων. Η πόλη έγινε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα, παγκοσμίως, για

επιχειρηματικά συνέδρια. Από το 1990 μέχρι το 2010 ο αριθμός των συνεδρίων που διοργανώθηκαν στην πόλη σχεδόν εξαπλασιάστηκε (Barcelona Turisme, 2010:24). Επίσης, η Βαρκελώνη επιλέγηκε από μεγάλες αυτοκινητοβιομηχανίες για παρουσίαση των νέων μοντέλων τους. Κάθε χρόνο, μετά το 1993, πραγματοποιούνται δεκάδες τέτοιου είδους εκδηλώσεις (Duran, 2005:9). Και για τα δύο είδη των εκδηλώσεων χρησιμοποιούνται οι Ολυμπιακές εγκαταστάσεις που έγιναν στο Montjuic, επειδή είχαν τις κατάλληλες υποδομές.

Η ανάπλαση που έγινε στο παραλιακό μέτωπο της Βαρκελώνης, επέτρεψε την αξιοποίηση έντεκα πλοίων ως ξενοδοχεία κατά την περίοδο των Αγώνων. Η αναβάθμιση, αυτή, του λιμανιού βοήθησε την άνθηση της βιομηχανίας της κρουαζιέρας τις επόμενες δεκαετίες. Από τις 207 κρουαζιέρες που έγιναν το 1990 έφτασαν στις 800 το 2019, δίνοντας μεγάλη ώθηση στην τουριστική βιομηχανία (Boyra, 2019:7 & Statista, 2020).

Η Βαρκελώνη αξιοποίησε τους Ολυμπιακούς Αγώνες, οι οποίοι, σύμφωνα με τον Vickery, είναι μεγάλο γεγονός που επιτρέπει αστική ανάπλαση με έντονη πολιτιστική παρέμβαση. Με βάση αυτό το μοντέλο κατάφερε να αλλάξει ριζικά την εικόνα της, να αξιοποιήσει τον πολιτιστικό της πλούτο και να δημιουργήσει μια νέα επωνυμία. Από μια απρόσωπη πόλη, μετατράπηκε σε ένα παγκόσμιο πόλο έλξης τουρισμού, οικονομικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

# Κεφάλαιο 4

## Αθήνα

### «Αυτοί οι Αγώνες ήταν αξέχαστοι, ονειρεμένοι Αγώνες»

Ζακ Ρογκ, Πρόεδρος ΔΟΕ

Η Αθήνα είναι η μικρότερη, σε έκταση και πληθυσμό, πόλη που ανέλαβε ποτέ τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Η προετοιμασία τους συνέπεσε με το τρομοκρατικό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους το 2001 και την όξυνση της κατάστασης στη Μέση Ανατολή. Η γεωγραφική θέση της Αθήνας, κοντά στη Μέση Ανατολή, και το γεγονός ότι στην Ελλάδα δρούσαν για πολλά χρόνια διάφορες τρομοκρατικές δυνάμεις αύξησαν τους φόβους για μια πιθανή τρομοκρατική επίθεση κατά την διάρκεια των Αγώνων.

Από την άλλη, η διεθνής εικόνα της Ελλάδας, ως διοργανώτρια χώρα, είχε ζημιώσει από τις καθυστερήσεις που υπήρχαν στην κατασκευή έργων υποδομής για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Αφού προηγήθηκαν αλλαγές στην Προεδρία της Οργανωτικής Επιτροπής και της Κυβέρνησης μετά από εθνικές εκλογές, η Ελλάδα προσπάθησε να επανατοποθετήσει τα Ολυμπιακά Ιδεώδη. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας ήταν προσανατολισμένοι για να αναζωογονήσουν με νέους τρόπους τη σχέση μεταξύ αρχαίων και σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων.

#### **4.1 Δράσεις Αστικής Αναζωογόνησης – Η Προοπτική των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004**

Όταν η Αθήνα έγινε πρωτεύουσα το 1834, ήταν ένα χωριό 5000 κατοίκων, χωρίς υποδομές. Διάφορα πολεοδομικά σχέδια εφαρμόστηκαν χωρίς τον απαραίτητο

συντονισμό, που θα άλλαζε ουσιαστικά την πόλη (Πατσιάδου, 2015:50). Στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα, η άφιξη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία προκάλεσε μια άναρχη δόμηση. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εμφύλιος διέλυσαν τις υποδομές. Ακολούθησε η αγροτική μετανάστευση που διέσπειρε την κατοίκηση σε όλη την περιφέρεια Αττικής. Η ανάπτυξη έκτοτε ήταν αλματώδης, αλλά χωρίς κάποιο πολεοδομικό σχεδιασμό (Henry, Gillon, 2006:17).

Στα τέλη του 20<sup>ου</sup> αιώνα, η Αθήνα ήταν μια μεγάλη περιφερειακή πόλη, με χαμηλή επιρροή στο ευρωπαϊκό, αστικό δίκτυο. Εμφάνιζε, όμως, όλα τα χωρικά μειονεκτήματα των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων: υπερβολική συγκέντρωση πληθυσμού στο κέντρο, απρογραμμάτιστες, κατοικημένες περιοχές στα περίχωρα, ελάχιστες υποδομές και υποβαθμισμένη αρχιτεκτονική. Υπήρχε κυκλοφοριακή συμφόρηση και περιβαλλοντική ρύπανση (Beriato, Gospodini, 2004:192) και όλα, αθροιστικά, συντελούσαν σε ένα υποβαθμισμένο επίπεδο ζωής και στην παρεμπόδιση της ανάπτυξης.

Έχοντας υπόψη ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν εργαλείο επαρκέστερης οργάνωσης και σχεδιασμού της διοργανώτριας χώρας, η Αθήνα διεκδίκησε τη διοργάνωση του 2004. Στόχος ήταν να αξιοποιηθούν οι Αγώνες για να παρουσιαστεί η Αθήνα ως σύγχρονη μητρόπολη και να αναδείξει την κλασική και σύγχρονη ιστορία της.

Με την ανάληψη των Αγώνων, το 1997, δημιουργήθηκε η Διυπουργική Επιτροπή Συντονισμού Ολυμπιακής Προετοιμασίας που ήταν το επιτελικό όργανο σε κεντρικό, κυβερνητικό επίπεδο. Προήδρευε ο Πρωθυπουργός και συμμετείχαν Υπουργοί που σχετίζονται με τους Αγώνες, καθώς και ο πρόεδρος και ο διευθύνων σύμβουλος της Οργανωτικής Επιτροπής των Αγώνων. Από την πλευρά του, το «Αθήνα 2004» ασκούσε όλες τις αρμοδιότητες μεταξύ ΔΟΕ, Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων και Δήμου Αθηναίων. Ακόμα υπήρχε η Εθνική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων που παρακολουθούσε την πορεία του γενικού σχεδιασμού και διατύπωνε εισηγήσεις (Παπανίκος, 2013:94). Ήταν μια δαιδαλώδης οργανωτική δομή που κατακερμάτισε τους τομείς υπευθυνότητας, προκαλώντας δυσλειτουργίες.

Ο σχεδιασμός υιοθέτησε το σύγχρονο, διεθνές πρότυπο για επικέντρωση σε αστικούς μετασχηματισμούς που συνδύαζαν καινοτόμα αρχιτεκτονικά σχέδια και έργα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, μεταμορφώνοντας το τοπίο της πόλης σε μια

ανταγωνιστική «glocalised» φυσιογνωμία. Δηλαδή ένα αστικό τοπίο όπου θα συνυπάρχουν ταυτόχρονα οι παγκόσμιες και οι τοπικές τάσεις (Beriato, Gospodini, 2004:187). Το σχέδιο εφάρμοσε το διασκορπισμένο μοντέλο, δηλαδή έγιναν έργα σε όλη την Αττική, δίνοντας την αίσθηση ισόρροπης ανάπτυξης και ισοδύναμης προσφοράς υπηρεσιών (Παπαϊωάννου, Κριεμάδης, 2017:18).

Τα έργα χωρίστηκαν σε δυο κατηγορίες: Τα έργα ολυμπιακής προετοιμασίας τα οποία αποτελούσαν υποχρέωση της χώρας με βάση τη Σύμβαση που υπέγραψε με τη ΔΟΕ και τα έργα εθνικών επιλογών, τα οποία επέλεξε να κατασκευάσει η χώρα προκειμένου να διευκολυνθεί η διεξαγωγή των Αγώνων (Παπανίκος, 2013:93).

Τα έργα ολυμπιακής προετοιμασίας αφορούσαν πρώτα τις αθλητικές εγκαταστάσεις. Κατασκευάστηκαν πενήντα ένα αθλητικά κέντρα, διασκορπισμένα σε όλη την Αττική και στις τέσσερις ολυμπιακές πόλεις, δηλαδή στη Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Βόλο, Ηράκλειο. Έγιναν αναπλάσεις του περιβάλλοντος χώρου (Χαραλαμπίδου, Βραχάλης, 2002:55-68). Δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην καλή αστική μορφή, επιλέγοντας σημαντικούς διεθνείς αρχιτέκτονες για το σχεδιασμό τους (Beriato, Gospodini, 2004:198). Έτσι, δημιουργήθηκαν εγκαταστάσεις με χαρακτηριστικά των σύγχρονων οικουμενικών τάσεων.

Κλειδί για τη διοργάνωση των Αγώνων, ήταν η βελτίωση του συγκοινωνιακού δικτύου, διότι η κυκλοφοριακή συμφόρηση ήταν η αχίλλειος πτέρνα της Αθήνας (Νταλιάνη, 2002). Το νέο, υπερσύγχρονο αεροδρόμιο που λειτούργησε το 2001 συνδέθηκε με το κέντρο με λεωφορείο και τρένο. Κατασκευάστηκε η Αττική οδός που διασχίζει την Αττική και τέθηκε σε λειτουργία το τραμ που διευκόλυνε τη σύνδεση του κέντρου με τους αθλητικούς χώρους (Παπαϊωάννου, Κριεμάδης, 2017:19). Σημαντικότερο έργο ήταν η επέκταση και ο εκσυγχρονισμός του μετρό που μείωσε σημαντικά την κυκλοφοριακή συμφόρηση (Φώλιας). Επίσης, έγιναν βελτιώσεις σε όλο το οδικό δίκτυο και κυκλοφοριακές ρυθμίσεις που διευκόλυναν τις μετακινήσεις των χιλιάδων επισκεπτών. Παράδειγμα ήταν η ολυμπιακή λωρίδα όπου κινούνταν μόνο όσοι είχαν σχέση με τους Αγώνες και την οποία οι πολίτες σεβάστηκαν πλήρως (Πάλλη Πετραλιά, 2014:390).

Άλλο σημαντικό έργο ήταν το Ολυμπιακό χωριό, που κτίστηκε σε μια αδόμητη περιοχή, κοντινή στο κέντρο, δίνοντας την ευκαιρία για οργανωμένη ανάπτυξη στα βόρεια της

πόλης (Henry, Gillon, 2006:21). Μετά τους Αγώνες οι κατοικίες πωλήθηκαν σε χαμηλόμισθους εργαζόμενους, όπως είχε προβλεφθεί. Επρόκειτο για την εφαρμογή ενός, μεγάλης κλίμακας, σχεδίου στέγασης που πρώτη φορά εφαρμόστηκε στην Ελλάδα (Kissoudi, 2008:1974).

Για τη φιλοξενία των δημοσιογράφων και τεχνικών που κάλυπταν τους Αγώνες δημιουργήθηκαν δέκα Χωριά Τύπου σε εγκαταλελειμμένα ή παλιά συγκροτήματα κτηρίων του δημοσίου τα οποία ανακαινίσθηκαν. Δύο από αυτά φιλοξενήθηκαν σε καινούριες εγκαταστάσεις (Παπανίκος, 2013:115).

Όσον αφορά τα έργα εθνικών επιλογών δρομολογήθηκε ένα μεγαλόπνοο πρόγραμμα αστικών μετασχηματισμών με στόχο να καταστεί η Αθήνα μια σύγχρονη, δυναμική πόλη και να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των πολιτών. Έγιναν αναπλάσεις πλατειών, δρόμων, δημόσιων χώρων. Αναβαθμίσθηκαν οι όψεις κτηρίων και καθαιρέθηκαν οι διαφημιστικές πινακίδες σε στρατηγικά σημεία. Έγιναν φυτεύσεις πρασίνου και εξωραϊσμός δημόσιων χώρων. Επίσης, κατασκευάστηκαν ή αναπλάστηκαν δρόμοι, έγιναν οδικές συνδέσεις (Παπανίκος, 2013:114). Στην περιοχή Γκάζι, παλιές βιοτεχνίες, μετασχηματίστηκαν σε χώρους πολιτισμού, όπως η Τεχνόπολη. Επιπλέον, σημαντικά μουσεία ανακαινίσθηκαν πλήρως.

Το μεγαλύτερο, όμως, πρόγραμμα πολεοδομικών παρεμβάσεων ήταν η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων και η ανάπλαση του ιστορικού κέντρου. Η ενοποίηση έγινε μέσω ενός οδικού δικτύου που δημιούργησε ένα ενιαίο «αρχαιολογικό πάρκο», διευκολύνοντας την προσπέλαση στους επισκέπτες (GreekArchitects, 2003). Έγιναν αναπλάσεις πλατειών στις περιοχές κοντά στο πάρκο. Εκτελέστηκε πρόγραμμα καλλωπισμού και αναμόρφωση ιστορικών κτηρίων. Συντηρήθηκαν αγάλματα και ανακατασκευάστηκαν σημαντικά μνημεία (GreekArchitects, 2003).

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες λειτούργησαν γενικά ως καταλύτης για το μετασχηματισμό της Αθήνας. Το μοντέλο που υιοθετήθηκε ήταν το culture-led regeneration (2.1.3), όπως περιγράφεται από τους Evans & Shaw (2004). Ο πολιτισμός, δηλαδή, ήταν πρωταρχικό στοιχείο του αστικού σχεδιασμού της Αθήνας, υιοθετώντας την θεωρία ότι για να λειτουργήσει η αστική ανάπλαση πρέπει να υπάρχει η πολιτιστική διάσταση. Εκείνο,

όμως, που παρατηρείται είναι ότι επιλέχθηκε η ανάδειξη κυρίως του αρχαιοελληνικού πολιτισμού.

Το σημαντικότερο που μπορεί να ειπωθεί, ωστόσο, είναι ότι για πρώτη φορά στην ιστορία της, η Αθήνα έφερε εις πέρας ολοκληρωμένο πρόγραμμα αστικής σχεδίασης και ανάπτυξης. Σε πέντε χρόνια επήλθε βελτίωση στις υποδομές, που διαφορετικά θα χρειαζόταν δεκαετίες.

## 4.2 Το Πολιτιστικό Πρόγραμμα

Η Ελλάδα αντιλήφθηκε τους Ολυμπιακούς Αγώνες ως ένα κατεξοχήν πολιτιστικό γεγονός. Ήταν ευκαιρία να επανατοποθετηθούν τα ολυμπιακά ιδεώδη στις ιστορικές τους αφετηρίες. Η χώρα όφειλε να είναι «η Ελλάδα της ιστορικής και πολιτιστικής διαχρονίας και συνέχειας . . .» (Βενιζέλος, 2001). Με βάση αυτή την οπτική, γιορτάστηκε «η συμβολή της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά, ως λίκνο του πολιτισμού και γενέτειρα των Ολυμπιακών Αγώνων. Το πολιτιστικό πρόγραμμα χρησιμοποιήθηκε ως όχημα μεταφοράς ολυμπιακών αξιών» (García, 2008:370) καθώς και προβολής των Αγώνων ως μέρος της πολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων που συνδέεται με την κλασική αρχαιότητα.

Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα είχε σύνθημα «Για ένα πολιτισμό των πολιτισμών», το οποίο «διακήρυττε μια οικουμενική πολιτική πολιτισμού που αντιτάσσεται στις θεωρίες της σύγκρουσης των πολιτισμών και έχει στόχο τον ανθρωπισμό» (Ζορμπά, 2014:378). Προβλημάτισε για τις μεγάλες φιλοσοφικές και ανθρωπιστικές αρχές, εξερευνώντας τις έννοιες «Άνθρωπος και διάστημα», «Άνθρωπος και Γη», «Άνθρωπος και Πνεύμα», «Άνθρωπος και Άνθρωπος» (García, 2008:372). Το πρόγραμμα είχε επίκεντρο την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά. Αρκετές εκδηλώσεις παρουσιάστηκαν σε εμβληματικούς χώρους, όπως η αρχαία Ολυμπία, Δελφοί, Επίδαυρος. Ενώ, εκδηλώσεις παρουσιάστηκαν και σε άλλες χώρες, τονίζοντας τον διεθνή και πολυπολιτισμικό χαρακτήρα τους και συμβάλλοντας στην ενίσχυση των δεσμών αμοιβαίας κατανόησης (Panagiotopoulou, 2015:148).

Με βάση το επίσημο πρόγραμμα (Παπανικολάου, 2015), η Πολιτιστική Ολυμπιάδα ξεκίνησε το 2001 με έμφαση σε θέματα κοινωνικής συνοχής και ειρήνης (305).



Παρουσιάστηκαν θεατρικές παραστάσεις όπως η «Ορέστεια» στην Επίδαυρο και συναυλίες στο Ηρώδειο και αλλού. Πραγματοποιήθηκαν διεθνείς συναντήσεις με τη συμμετοχή σημαντικών διεθνών διανοητών. Ιδιαίτερη μνεία αξίζουν οι εκδηλώσεις για το Σωκράτη στους Δελφούς και το συμπόσιο «Ξανασκεφτόμαστε τον πολιτισμό», στην Ολυμπία. Κατά το 2002 παρουσιάστηκαν όπερες με αρχαιοελληνικά θέματα, καθώς και τραγωδίες του Θηβαϊκού κύκλου και άλλες. Πραγματοποιήθηκαν αρκετές εκθέσεις όπως η έκθεση «Οι σχέσεις της κλασσικής αρχαιότητας με την ιταλική αναγέννηση» που ταξίδεψε σε ευρωπαϊκές πόλεις. Το 2003 δόθηκε έμφαση στην οικουμενικότητα του πολιτισμού, γι' αυτό πραγματοποιήθηκαν μεγάλες εκδηλώσεις στο εξωτερικό. Σημειώνονται, ενδεικτικά, οι παραστάσεις «Τρώαδες» και «Εκάβη» στη Ρώμη, εκδήλωση για τον Καβάφη στην Αλεξάνδρεια και αλλού, η παράσταση «Όλα είναι ένα φως» στη Νέα Υόρκη. Στο δεύτερο εξάμηνο του 2003, όταν η Ελλάδα προήδρευε της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έγιναν εκδηλώσεις με ευρωπαϊκό χαρακτήρα.

Πολύ σημαντική εκδήλωση του 2003 ήταν η έκθεση «Outlook», η μεγαλύτερη έκθεση σύγχρονης τέχνης που έγινε στην Ελλάδα. Συμμετείχαν Έλληνες και ξένοι καλλιτέχνες με πολύ αξιόλογα έργα. Όμως, η παρουσία ενός έργου που θεωρήθηκε βλάσφημο, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από συντηρητικούς κύκλους με αποτέλεσμα την απόσυρσή του (in.gr, 2003). Αυτή η ενέργεια επέφερε μεγάλο πλήγμα στην ελευθερία έκφρασης και στο κύρος της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας.

Κατά το 2004, πραγματοποιήθηκαν πολλές εκδηλώσεις σε πόλεις της Ελλάδας και του εξωτερικού, όπως εκθέσεις, συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις. Ξεχώριζαν οι συναυλίες-αφιέρωμα στο Μάνο Χατζηδάκι, οι εκθέσεις «Πτυχώσεις: Από το αρχαίο ένδυμα στη μόδα του 21<sup>ου</sup> αιώνα» και «Καπράλος. Αναφορά στην Ολυμπία».

Με στόχο τη συμμετοχή άλλων χωρών στους ολυμπιακούς εορτασμούς, διοργανώθηκαν μεγάλα οριζόντια προγράμματα από το 2001-2004. Το πρώτο ήταν τα «Νέα Βαλκάνια» με δραστηριότητες επιστήμης και τέχνης που έγιναν σε χώρες των Βαλκανίων. Το δεύτερο ήταν «Τα λιμάνια της Μεσογείου» όπου λιμενικές πόλεις συμμετείχαν σε πολιτιστικές δράσεις, αναδεικνύοντας τις αιώνιες ανταλλαγές των μεσογειακών πόλεων. Τέλος, οι «Πολιτιστικές διαδρομές» ήταν καλλιτεχνικά σχήματα που μετέφεραν σε όλες τις ηπείρους την οικουμενικότητα του ελληνικού πολιτισμού (Garcia, 2017:9).

Πολιτιστικό πρόγραμμα οργάνωσε και η Οργανωτική Επιτροπή (ATHOC) στους αθλητικούς χώρους και στις Ολυμπιακές πόλεις. Οι εκδηλώσεις είχαν λαϊκό χαρακτήρα, ήταν δωρεάν και στόχευαν στη διασκέδαση αθλητών και προσωπικού καθώς και στη μεταφορά της Ολυμπιακής εμπειρίας και πέραν των αγωνιστικών χώρων. Επίσης, οργανώθηκαν πολιτιστικές διαδρομές στην πόλη, στα πλαίσια του προγράμματος «Πιάσε το φως» (ATHOC, 2005:27). Τέλος, ο Δήμος Αθηναίων παρουσίασε, το πρόγραμμα «Η πόλη γιορτάζει» με εκατοντάδες μικρές και μεγάλες εκδηλώσεις, σε χώρους πέραν των Ολυμπιακών.

Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν οι εκδηλώσεις του Ολυμπιακού Πρωτοκόλλου. Η Ολυμπιακή Λαμπαδηδρομία είχε σύνθημα «Η φλόγα ενώνει τον κόσμο μας». Η φλόγα ταξίδεψε από την Ολυμπία στην Αθήνα. Στη διαδρομή, η ATHOC οργάνωσε εκδηλώσεις, με στόχο τη συμμετοχή του κόσμου και τη δημιουργία γιορτινής ατμόσφαιρας. Ακολούθως, ταξίδεψε σε όλο τον κόσμο, σε μια διαδρομή που σχημάτιζε περιστέρι, στέλνοντας το μήνυμα της ειρήνης (ATHOC, 2005:97).

Το καλλιτεχνικό μέρος της τελετής έναρξης των Αγώνων ήταν ένα ταξίδι στην ελληνική τέχνη και πολιτισμό (ATHOC, 2005:164). Ξεκίνησε με την «Αντίστροφη μέτρηση» που απέδωσαν δυο τυμπανιστές, στο Στάδιο και στην Ολυμπία, μέσα από ένα διάλογο μεταξύ τους. Ακολούθησε το «Καλωσόρισμα» υπό τους ήχους τετρακοσίων μπουζουκιών, σε ρυθμό ζεϊμπέκικου. Το στάδιο μετατράπηκε σε λίμνη όπου σχηματίστηκαν οι Ολυμπιακοί κύκλοι με φωτιά. Ένα αγόρι ταξίδεψε με χάρτινο καραβάκι μέσα στη λίμνη, κρατώντας μια ελληνική σημαία. Μετά, ένα μαρμάρινο κεφάλι ανυψώθηκε από τη λίμνη και σπάζοντας ξανά και ξανά παρουσίασε την πορεία της γλυπτικής μέσα στους αιώνες. Τα θραύσματα των αγαλμάτων έπεσαν στη λίμνη σχηματίζοντας νησιά του Αιγαίου.

Το επόμενο μέρος, η «Κλεψύδρα», ήταν η παρέλαση των εποχών του ελληνικού πολιτισμού, από την προϊστορία μέχρι σήμερα, πάνω σε μια σειρά κινούμενων πλατφόρμων. Στο τελευταίο μέρος, «Το βιβλίο της ζωής», μια έγκυος γυναίκα περπάτησε προς το νερό, ενώ σχηματίστηκε με λέιζερ το σπειροειδές σκέλος του DNA. Το μήνυμα ήταν ότι είμαστε όλοι φτιαγμένοι από το ίδιο μυστικό.

Η τελετή λήξης ήταν, σύμφωνα με τον δημιουργό της Δημήτρη Παπαϊωάννου, «μια ανθρώπινη γιορτή γεμάτη μουσική, τραγούδι και χορό που διασκέδασε τους ανθρώπους

με τον ελληνικό τρόπο». Το στάδιο γέμισε με στάχυα σιταριού και παρουσιάστηκαν στιγμιότυπα της αγροτικής ζωής. Ακούστηκαν παραδοσιακά ελληνικά τραγούδια και χοροί από όλη την Ελλάδα. Στη συνέχεια, έγινε η απονομή των μεταλλίων στους νικητές του Μαραθωνίου ανδρών. Η τελετή τελείωσε με ζωντανή συναυλία από γνωστούς Έλληνες τραγουδιστές και ένα ελληνικό γλέντι όπου συμμετείχε όλο το στάδιο (ATHOC, 2005:459).

Η Αθήνα παρουσίασε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα υπέρμετρα φιλόδοξο, με πάμπολες εκδηλώσεις που είχαν ελληνοκεντρικό χαρακτήρα. Προέβαλλαν, κυρίως, τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, αναδεικνύοντάς τον ως την βάση του δυτικού πολιτισμού και την Ελλάδα ως τη γενέτειρά του, ικανοποιώντας την ανάγκη για ενίσχυση της υπερηφάνειας για το ένδοξο παρελθόν του έθνους.

### **4.3 Ανάδειξη Πτυχών Συλλογικής Μνήμης και Ταυτότητας Μέσα Από Πολιτιστικές Πρωτοβουλίες**

Η εθνική ταυτότητα των Ελλήνων συντίθεται από την κλασική αρχαιότητα, την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη και τη Βυζαντινή κληρονομιά που ενσωματώθηκε στην Κλασική ως συνέχειά της. Έτσι, ο Ελληνισμός παρουσιάζεται ως ένα ομοιογενές και αδιάκοπο συνεχές, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με την Καραϊσκού (2013), η συλλογική μνήμη αποτελείται πρωτίστως από το πολιτιστικό κεφάλαιο και την ηρωική κληρονομιά του παρελθόντος (106).

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, ως δημιούργημα της κλασικής αρχαιότητας, αποτελούν μέρος της πολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων. Η επιστροφή τους ήταν μορφή αναγνώρισης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και συνεισφοράς στον δυτικό πολιτισμό. Το επίσημο σκεπτικό του Αθήνα 2004 ήταν ότι οι Έλληνες πρόγονοι έδωσαν τον πολιτισμό στη «Δύση» και την «Ευρώπη», ως δωρεά, κατά τα πρότυπα του Ορθόδοξου Χριστιανισμού που προωθεί την ιδέα της προσφοράς ως ρυθμιστικού μηχανισμού στις σχέσεις. Οι απόγονοι «απαιτούν» την καθυστερημένη, έστω, ανταπόδοση αυτής της καλοσύνης, με την επιστροφή των Αγώνων (Tzanelli, 2004:434).

Επιστρέφοντας μέσα στο σπίτι της Κλασικής Ελλάδας, οδήγησαν κατευθείαν στην καρδιά του ελληνικού πολιτισμού (Gold, 2011:315). Στοχεύοντας στην ανάδειξη αυτής της έκφανσης του πολιτισμού, η Πολιτιστική Ολυμπιάδα είχε έντονα ελληνοκεντρικό χαρακτήρα. Υπερείχαν τα έργα Ελλήνων δημιουργών και τα έργα ξένων είχαν, στην πλειονότητά τους, ελληνικό ενδιαφέρον (Παπανικολάου, 2015:305). Επίσης, το πρόγραμμα εκτάθηκε και εκτός Ελλάδας με στόχο τη μεταφορά των αρχαίων Ολυμπιακών αξιών (Garcia, 2008:370). Προωθήθηκε, έτσι, ένας ελληνοκεντρικός ηγεμονισμός, συμβολικά και επικοινωνιακά.

Τα προϊόντα που σχετίζονταν με την Ολυμπιάδα ήταν, επίσης, πρεσβευτές του ελληνικού πολιτισμού. Οι μασκότ των Αγώνων ήταν εμπνευσμένες από κούκλα του 7<sup>ου</sup> π.Χ. αιώνα και τα ονόματα συνδέονται με την αρχαία Αθήνα. Ο Φοίβος ήταν ο θεός του φωτός, Απόλλων, και η Αθηνά είναι η θεά της σοφίας και προστάτιδα της Αθήνας (Tzanelli, 2004:435). Η δάδα ήταν εμπνευσμένη από το φύλλο ελιάς, το ιερό δέντρο της Αθήνας (ATHOC, 2005:94). Το έμβλημα, ο κότινος, παρέπεμπε απευθείας στους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες, διότι με αυτόν στεφάνωναν τους νικητές.

Η επιλογή της 25<sup>ης</sup> Μαρτίου, επετείου της έναρξης της Επανάστασης, για την αφή της φλόγας, εξέπεμψε συμβολισμούς για τους εθνικούς αγώνες. Επίσης, το γεγονός ότι η φλόγα διανυκτέρευσε στην Ακρόπολη πριν την τελετή έναρξης, την συνέδεσε με την κλασική αρχαιότητα. Όπως δήλωσε η πρόεδρος της ATHOC «Σε μια μέρα η ιερή φλόγα έκανε ένα ταξίδι 3000 χρόνων ελληνικής ιστορίας» (Παπανικολάου, 2015:37).

Οι τελετές έναρξης και λήξης είχαν σαφή στόχο να συμπυκνώσουν την ταυτότητα της σύγχρονης Ελλάδας. Ειδικά στην τελετή έναρξης, έννοια-κλειδί ήταν η συλλογική εθνική περηφάνια (Karaiskou, 2012:106). Με τον απόλυτο συντονισμό των δύο τυμπανιστών στην Ολυμπία και στο ΟΑΚΑ συνδέθηκε, συμβολικά, το παρελθόν με το παρόν. Η ταυτόχρονη προβολή των πορτρέτων του Πιέρ ντε Γκουμπερντέν και του Βικέλα τους συνέδεσε ισότιμα με την αναβίωση των Αγώνων. Αυτό ήταν κίνηση προβολής της εθνικής ταυτότητας (Brownell, 2005:203). Η σημαία που παρουσιάστηκε έκανε σαφή αναφορά στην απαρχή του έθνους και τη χριστιανική θρησκεία. Το ζεϊμπέκικο, παραπέμποντας σε στρατιωτικό εμβατήριο, δήλωνε τη συλλογική εθνική περηφάνεια για το ηρωικό παρελθόν. Ενώ, η παρέλαση των εποχών του ελληνικού πολιτισμού, δήλωνε τη συλλογική

εθνική περηφάνεια για την μακραίωνη πολιτιστική κληρονομιά. (Παπανικολάου, 2015:131-157).

Η τελετή έναρξης, όπως αναφέρει η Καραϊσκού (2013), υπήρξε μια αποστειρωμένη αφήγηση του παρελθόντος, χωρίς αναφορές στο παρόν και το μέλλον του ελληνισμού (205, 210). Για την πλειοψηφία, όμως, των Ελλήνων ήταν ευκαιρία για ανάταση και εθνική περηφάνεια (Τραγανού, 2010:241). Οι Έλληνες ένιωσαν ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες επέστρεψαν στη κοιτίδα τους και οι ίδιοι είχαν την ευκαιρία να δείξουν σε όλο τον κόσμο τον πολιτισμό τους, ένα πολιτισμό σημαντικό όχι μόνο για αυτούς αλλά και για την Δύση.

Η τελετή λήξης έδειξε ότι η λαϊκή παράδοση είναι σημαντικό και ζωντανό κομμάτι της ταυτότητας των Νεοελλήνων. Ο σαφής διαχωρισμός της από την αρχαιοελληνική κληρονομιά που παρουσιάστηκε στην τελετή έναρξης δείχνει τον ίδιο σαφή διαχωρισμό των δύο παραδόσεων στη συνείδηση των Νεοελλήνων (Καραϊσκού, 2013:212). Η απονομή των μεταλλίων για τον Μαραθώνιο ανδρών ήταν μια ξεκάθαρη υπόμνηση για τον συμβολισμό της αυθεντικής μαραθώνιας διαδρομής για την ελληνική ιστορία. Τέλος, το αυθεντικό ελληνικό γλέντι που συνόδευσε τον αποχαιρετισμό της Ολυμπιάδας της Αθήνας, ανέδειξε την αμεσότερη πτυχή της ταυτότητας των Νεοελλήνων.

Τα σταθερά σημεία της συλλογικής μνήμης των Ελλήνων είναι φιγούρες μνήμης που ανάγονται στην αρχαιότητα, όπως κείμενα της κλασσικής γραμματείας, τελετουργικά, μνημεία και εμβληματικοί χώροι. Αυτά παρουσιάστηκαν και αναδείχθηκαν σε όλο το εύρος του πολιτιστικού προγράμματος της Αθήνας. Παρουσιάστηκε η κλασσική αρχαιότητα ως το σπουδαιότερο κομμάτι της πολιτιστικής γνώσης που κουβαλούν οι Έλληνες στην εθνική τους ταυτότητα. Είναι αυτό που τους κάνει πολύ υπερήφανους για την καταγωγή τους και κρατά το βλέμμα τους στραμμένο προς το παρελθόν.

#### **4.4 Νέες Προσεγγίσεις Πολιτιστικής Διαχείρισης**

Η Ελλάδα επεδίωξε, με την ευκαιρία των Αγώνων να αξιοποιήσει τη «δίψα» για πολιτισμό και νέες πολιτιστικές πρακτικές για να προσελκύσει λάτρεις του πολιτισμού που είναι συγχρόνως λάτρεις του αθλητισμού (Panagiotopoulou, 2015:139). Γι' αυτό πρότεινε την ίδρυση ενός νέου θεσμού, της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, που είχε στόχο να καταστήσει τις πολιτιστικές εκδηλώσεις αυτόνομη οντότητα και, μέσω αυτών, να προάγει την

ανάπτυξη των ανθρώπινων σχέσεων (grhomeboy, 2006). Με συμφωνία που υπέγραψαν οι ΔΟΕ, Unesco και Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού ιδρύθηκε το Διεθνές Ίδρυμα Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, ένας μόνιμος θεσμός, με έδρα την Ολυμπία.

Η επίσημη λειτουργία της ξεκίνησε στην Ολυμπιάδα της Αθήνας. Το 2000, η διοίκηση της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας ανατέθηκε, με νόμο, στον Οργανισμό Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού Α.Ε., υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Πολιτισμού. Υιοθετήθηκε, δηλαδή, η κρατική διαχείριση της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας με το Υπουργείο Πολιτισμού να έχει τον πλήρη έλεγχο και την Οργανωτική Επιτροπή Αθήνα 2004 να μην έχει καμιά δικαιοδοσία (Garcia, 2008:371). Αυτή η διάρθρωση ήταν αποτέλεσμα της έντονης κομματοκρατίας που ισχύει στη δημόσια ζωή της χώρας. Το κυβερνόν κόμμα επιθυμούσε να καρπωθεί, αποκλειστικά, το όφελος από μια πετυχημένη διοργάνωση των Αγώνων και κομματικά στελέχη επεδίωκαν την προσωπική προβολή και ανάδειξή τους. Χαρακτηριστικό είναι ότι με την αλλαγή της κυβέρνησης λίγους μήνες πριν τους Αγώνες ξεκίνησε διαμάχη μεταξύ των δύο κομμάτων εξουσίας για το ποιος είχε τη μεγαλύτερη συμβολή στην αποτελεσματική διοργάνωση, η οποία συνεχίστηκε και μετά το τέλος των Αγώνων.

Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα, ως ίδρυμα, αποτελείτο από τρεις τομείς. Ήταν ο τομέας του πολιτισμού που περιλάμβανε όλες τις πολιτιστικές εκδηλώσεις. Επίσης, ήταν ο τομέας του πολιτισμού της καθημερινής ζωής που στόχευε στην ευαισθητοποίηση μέσω της συμβολικής συμμετοχής και επιδίωκε απτά αποτελέσματα, όπως ήταν η χρηματοδότηση εμβολιαστικού προγράμματος σε φτωχές χώρες που έγινε το 2003. Τέλος, ήταν ο τομέας που αφορούσε στη θεσμοθέτηση της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας (Panagiotopoulou, 2015:140).

Ο τομέας του πολιτισμού αποτελείτο από εννέα δίκτυα που σχετίζονταν με τις διάφορες μορφές καλλιτεχνικής δημιουργίας που συμμετείχαν στις πολιτιστικές εκδηλώσεις. Το Υπουργείο Πολιτισμού συντόνιζε όλες τις δραστηριότητες των εμπλεκόμενων φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών. Επίσης, υπήρχε δίκτυο συντονισμού μουσείων και αρχαιολογικών χώρων καθώς και δύο δίκτυα για τη διατήρηση και προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Panagiotopoulou, 2015:141). Η δομή των δικτύων δείχνει τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα που είχε η οργάνωσή τους.

Η Αθήνα εισηγήθηκε την εισαγωγή διεθνών βραβείων με το σκεπτικό ότι αυτά δίνουν διαπιστευτήρια της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας στη διεθνή κοινή γνώμη. Επρόκειτο για τα βραβεία «ΚΟΤΙΝΟΣ» που αφορούσαν όλες τις κατηγορίες της τέχνης, της ανθρώπινης δημιουργίας και της πολιτιστικής ευαισθησίας. Επίσης, ήταν και τα βραβεία «ΚΟΥΡΟΣ & ΚΟΡΗ» που αφορούσαν νέους δημιουργούς (Βενιζέλος, 2001:4).

Νέα προσέγγιση ήταν και η γεωγραφική εξάπλωση του πολιτιστικού προγράμματος εκτός Ελλάδος, σε όλο τον κόσμο, προκειμένου να αναδειχθεί ο διεθνής χαρακτήρας του Ολυμπισμού. Στο πλαίσιο αυτό υπήρξε ενεργός η συμμετοχή του ελληνικού πολιτισμού στο Σίδνεϋ το 2000, ενισχύοντας τη διηπειρωτική γέφυρα μεταξύ Αυστραλίας και Ευρώπης με την ολυμπιακή διάσταση (Theodoraki, 2015:124). Επίσης, πραγματοποιήθηκαν οι μεγάλες οριζόντιες δραστηριότητες «Νέα Βαλκάνια», «Λιμάνια της Μεσογείου» και «Πολιτιστικές Διαδρομές», των οποίων το περιεχόμενο επεξηγήθηκε σε προηγούμενη υποενότητα (4.2). Αυτές οι δραστηριότητες έφεραν το πολιτιστικό πρόγραμμα της Αθήνας στα Βαλκάνια, στις χώρες της Μεσογείου και σε όλο τον κόσμο. Επιπλέον, η Ολυμπιακή Λαμπαδηδρομία της Αθήνας ήταν η πρώτη παγκόσμια λαμπαδηδρομία που έφερε το μήνυμα του Ολυμπισμού σε όλες τις ηπείρους.

Η Ελλάδα εισηγήθηκε πολλές και σημαντικές καινοτόμες προσεγγίσεις σε σχέση με την πολιτιστική διάσταση των Ολυμπιακών Αγώνων. Δυστυχώς οι περισσότερες από αυτές δεν εφαρμόστηκαν. Το Διεθνές Ίδρυμα Πολιτιστικής Ολυμπιάδας δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Τα διεθνή βραβεία ΚΟΤΙΝΟΣ και ΚΟΥΡΟΣ & ΚΟΡΗ δεν υλοποιήθηκαν. Αυτό, ίσως, οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπήρξε καμιά στρατηγική για αξιοποίηση της κληρονομιάς των Αγώνων, στην έλλειψη οργάνωσης του δημόσιου τομέα, στις κομματικές διαμάχες σχετικά με το θέμα και κυρίως, στην μεγάλη οικονομική κρίση που ξέσπασε τέσσερα χρόνια μετά τους Αγώνες. Όμως, παραμένουν ως ιδέες που θα μπορούσαν σε άλλες συνθήκες να αξιοποιηθούν.

## **4.5 Τουριστική και Πολιτιστική Αξιοποίηση των Αγώνων**

Πολλά από τα αξιοθέατά της Αθήνας περιλαμβάνονται στα πιο δημοφιλή στην Ευρώπη. Τα σημαντικά σύμβολα και έννοιες που υπάρχουν στα μνημεία της, με προεξάρχουσα την

Ακρόπολη, της προσδίδουν αξιοπιστία ως η «γενέτειρα του σύγχρονου πολιτισμού» (Travlou, 2002:116). Η Αθήνα διαθέτει μια πλούσια, υλική και άυλη, αρχαιολογική κληρονομιά. Εκεί δημιουργήθηκε το πολίτευμα της δημοκρατίας και ένα σημαντικό ποσοστό πολιτιστικών αξιοθέατων της σχετίζονται με αυτό το γεγονός, όπως για παράδειγμα η Πνύκα. Επιπλέον, η αναζωογόνηση που έγινε με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 ενίσχυσε το πολιτιστικό προϊόν της πόλης και το συνέδεσε με το Ολυμπιακό πνεύμα.

Στα πλαίσια της διοργάνωσης του 2004, έγινε εκτεταμένη ανάπλαση της ιστορικής κληρονομιάς που διαθέτει η πόλη, όπως περιγράφηκε στην υποενότητα 4.1. Σε συνδυασμό με τα καινοτόμα έργα που έγιναν για τη διεξαγωγή των Αγώνων, απέδωσαν ένα αστικό τοπίο «glocalised» (Boukas et al.,2013:2), όρος που σημαίνει ότι συνδυάστηκαν τα παραδοσιακά (local) με παγκόσμια (global) χαρακτηριστικά. Επιπλέον, η διοργάνωση των Αγώνων πρόσφερε στην Αθήνα παγκόσμια προβολή της νέας της εικόνας όπου την επανατοποθετούσε ως ένα προορισμό με δυνατότητα προσφοράς υψηλής ποιότητας υπηρεσιών και διευκολύνσεων και τη διαφοροποιούσε από το παραδοσιακό τρίπτυχο ήλιος-άμμος-θάλασσα. Όλα αυτά έδωσαν την ευκαιρία για να αναζωογονηθεί η τουριστική βιομηχανία, και ιδιαίτερα ο τομέας του πολιτιστικού τουρισμού.

Σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (2008), κατά τα έτη 2002-2003 υπήρξε μείωση των επισκεπτών στην Ελλάδα. Αυτό, όμως, οφειλόταν, κυρίως, στις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 2001 και τις κατηγορίες που εκτοξεύονταν κατά της Ελλάδας ότι δεν μπορούσε να παρέχει ικανοποιητική ασφάλεια. Ωστόσο, την περίοδο 2003-2007, υπήρξε αύξηση των αφίξεων από 6,7 εκ. σε 8,9 εκ. Οι επισκέψεις στην Αττική αυξάνονταν κάθε χρόνο κατά 4%-5%, δηλαδή υπήρξε αύξηση 20% συνολικά. Οι αφίξεις ήταν κυρίως από ευρωπαϊκές χώρες, τη μεγαλύτερη αγορά για τον ελληνικό τουρισμό (Παράρτημα Β). Εν τούτοις, έγιναν προσπάθειες για προσέλκυση τουρισμού και από άλλες ηπείρους με τη βοήθεια του μάρκετινγκ για τους Αγώνες, καθώς και με τη διαφήμιση που πρόσφεραν οι παγκόσμιες εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας.

Σημαντική ήταν και η διερεύνηση που ξεκίνησε ο Δήμος Αθηναίων τον Φεβρουάριο του 2004 για την ίδρυση φορέα τουριστικής ανάπτυξης της πόλης. Η προσπάθεια αυτή



τελεσφόρησε το 2008 με την ίδρυση της «Εταιρείας Τουριστικής και Οικονομικής Ανάπτυξης Αθήνας». Η εταιρεία, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, πραγματοποίησε μελέτη για τον τουρισμό της Αθήνας κατά την προ-ολυμπιακή και την μετα-ολυμπιακή περίοδο, για να αναδείξει τις προκλήσεις και στρατηγικές προτεραιότητες για την επόμενη περίοδο (Κακλαμάνης, 2008). Η εταιρεία, αυτή, λειτουργεί μέχρι σήμερα στα πλαίσια του Δήμου Αθηναίων.

Τον Ιούλιο του 2004 ψηφίστηκε ο Ολυμπιακός νόμος (Νόμος 3254/2004). Με το άρθρο 15 συστάθηκε η εταιρεία «Ολυμπιακά Ακίνητα Α.Ε.» της οποίας σκοπός ήταν η διαχείριση των ολυμπιακών έργων μετά τους Αγώνες. Όμως, οι πολιτικές διαμάχες και διαφωνίες, που επικράτησαν κατά τη μετα-ολυμπιακή περίοδο, δεν επέτρεψαν την αξιοποίηση των σχετικών εγκαταστάσεων (Πάλλη-Πετραλιά, 2014:397).

Κρίνοντας από την απόσταση των είκοσι, σχεδόν, χρόνων από τη διοργάνωση της Ολυμπιάδας του 2004 φαίνεται ότι δεν έγινε η αναμενόμενη αξιοποίηση της ολυμπιακής κληρονομιάς. Όλες οι μόνιμες κατασκευές, αν και εξαιρετικής αισθητικής και λειτουργικότητας, και παρόλο που προοριζόνταν για να χρησιμοποιηθούν ως χώροι πολιτισμού, εντούτοις παρέμειναν αχρησιμοποίητοι. Κατέληξαν ως δεκάδες «λευκοί ελέφαντες» (Λιόγα, 2012) κλειστοί και αφημένοι στην φθορά και την εγκατάλειψη και κατέστησαν χώροι σκουπιδιών. Φωτεινή εξαίρεση αποτελεί το γήπεδο Μπάντμιντον που μετατράπηκε σε ένα σύγχρονο και λειτουργικό θέατρο και αποτελεί ένα εμφαντικό παράδειγμα αναφορικά με το πώς θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και τα άλλα Ολυμπιακά ακίνητα.

Επίσης, χάθηκε η ευκαιρία για περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού που μέχρι το 2007 βρισκόταν σε ανοδική πορεία. Μαζί ξεθώριασε και η εικόνα της σύγχρονης και λειτουργικής πόλης που προβλήθηκε κατά την ολυμπιακή περίοδο. Ο κυριότερος λόγος για την κατάληξη της, πολλά υποσχόμενης, ολυμπιακής κληρονομιάς είναι η απουσία στρατηγικού σχεδιασμού για την αξιοποίησή της. Παρά τις μεγαλόστομες εξαγγελίες δεν υπήρχε σχέδιο για τη μετα-ολυμπιακή περίοδο. Οι όποιες προσπάθειες για εκπόνηση ενός συναφούς σχεδίου, έστω και εκ των υστέρων, «πνίγηκαν» στις πολιτικές διαμάχες και στις στρεβλώσεις του ελληνικού δημοσίου (Πάλλη-Πετραλιά, 2014:399). Άλλος σοβαρός λόγος ήταν η παγκόσμια οικονομική κρίση που από το 2009 έπληξε την Ελλάδα. Και

τέλος, επιβεβαιώθηκε το στερεότυπο που υπάρχει για τους Μεσογειακούς λαούς, ότι δυσκολεύονται στον προγραμματισμό και την οργάνωση.

# Κεφάλαιο 5

## Λονδίνο

**«Φτιάξατε ένα νέο κεφάλαιο  
στην Ολυμπιακή Ιστορία, που ξεκίνησε  
πριν 3000 χρόνια στην Αρχαία Ολυμπία»  
Ζακ Ρογκ, Πρόεδρος ΔΟΕ**

Η ανάθεση της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012 στο Λονδίνο, το κατέστησε την πρώτη πόλη στην ιστορία του Κινήματος, η οποία θα φιλοξενούσε τους Αγώνες για τρίτη φορά. Μία μέρα πριν την ανάθεση, εξερράγη στο Λονδίνο βόμβα με θύματα, γεγονός που δημιουργούσε ανησυχίες για τη μη ομαλή διεξαγωγή των Αγώνων. Το γεγονός συνέπεσε επίσης και με την παγκόσμια οικονομική κρίση, ταυτόχρονα με μια μεγάλη πολιτική αντιπαράθεση εντός της Βρετανίας. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των Αγώνων επικράτησε απόλυτη ηρεμία και δεν υπήρξε καμία πολιτική αναταραχή ή παρέμβαση.

Ο Τόνι Μπλερ θέλοντας να υπερασπιστεί την επιλογή του Λονδίνου, ανέφερε μια φράση του Νέλσον Μαντέλα: «Δεν μπορώ να σκεφτώ καλύτερο μέρος από το Λονδίνο για να διοργανωθεί μια εκδήλωση που ενώνει τον κόσμο» (Knight, Ruscoe, 2012:37).

### **5.1 Δράσεις Αστικής Αναζωογόνησης – Η Προοπτική των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012**

Το Λονδίνο είναι μια μεγαλούπολη που διαθέτει την εμπειρογνωμοσύνη και την οικονομική ευχέρεια να διεκπεραιώνει με επιτυχία μεγάλα γεγονότα. Επιδίωξε την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012 με στόχο την αναδόμηση του Ανατολικού Λονδίνου, καθώς αυτό ήταν μια από τις πιο οικονομικά καταθλιπτικές περιοχές του

Ηνωμένου Βασιλείου, και την προσέλκυση επενδύσεων (Gardner, 2020:47). Η προετοιμασία των υποδομών για τη διεξαγωγή των Αγώνων έγινε στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Αυτή η συγκυρία επέβαλλε τη διοργάνωση με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος και το μεγαλύτερο όφελος.

Αρχικά, ιδρύθηκε το Ολυμπιακό Συμβούλιο, το οποίο ανέλαβε την διοργάνωση. Σ' αυτό συμμετείχαν ο Δήμαρχος του Λονδίνου, ο Πρόεδρος της Olympic Delivery Authority (ODA), ο Πρόεδρος της Βρετανικής Ολυμπιακής Επιτροπής (BOA), ο Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής (LOCOG) και η Υπουργός Πολιτισμού, Επικοινωνίας και Αθλητισμού (DCMS) (Παράρτημα Γ). Οι συμμετέχοντες οργανισμοί είχαν αυτονομία στο έργο τους. Το Συμβούλιο πήρε λίγες επίσημες αποφάσεις, όμως, ήταν ένας τρόπος δέσμευσης για όλους (Norris et al.:37).

Η ODA ήταν υπεύθυνη για τον προγραμματισμό και την κατασκευή των Ολυμπιακών έργων. Για τη δημιουργία τους επέλεξε την περιοχή Lower Lea Valley του Ανατολικού Λονδίνου που βρισκόταν εκατέρωθεν του ποταμού Lea, παραπόταμου του Τάμεση. Επρόκειτο για μια υποβαθμισμένη περιοχή, από τις πιο φτωχές της πόλης και με πληθυσμό που προερχόταν από πολλές εθνικότητες. Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο έγινε εκκαθάριση των παραγκουπόλεων και εφαρμόστηκαν αστικές πολιτικές που είχαν μέτρια, όμως, αποτελέσματα αναφορικά με την οικονομική και κοινωνική ευημερία των πολιτών (Watt, 2013:103).

Για την περιοχή αυτή υπήρχαν, ήδη, μακροπρόθεσμα σχέδια αναβάθμισης, την εφαρμογή των οποίων επιτάχυναν οι Ολυμπιακοί Αγώνες (GOV.UK, 2013:33). Το όραμα του ODA για τη Lower Lea Valley ήταν να μεταμορφωθεί σε μια «ζωντανή, υψηλής ποιότητας και βιώσιμη περιοχή μεικτών χρήσεων, απολύτως ενσωματωμένη στον αστικό ιστό του Λονδίνου που εντάσσεται σε ένα ασυναγώνιστο τοπίο, το οποίο περιέχει ένα καινούριο πάρκο και ένα μοναδικό υδάτινο δίκτυο» (Mayor of London, 2007:5). Για την υλοποίηση του οράματος δημιουργήθηκε το Ολυμπιακό Πάρκο που φιλοξένησε κατά κύριο λόγο τους Αγώνες. Το «Γενικό Σχέδιο για το Πάρκο» βασίστηκε στα μορφολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής που ήταν το υγρό στοιχείο και το ανισόπεδο έδαφος. Κατά τον σχεδιασμό λήφθηκε υπόψη η μετα-ολυμπιακή χρήση των εγκαταστάσεων. Επίσης, τηρήθηκαν όλες οι αρχές βιωσιμότητας και αειφορίας.

Το Ολυμπιακό Πάρκο κτίστηκε κατά μήκος της ροής του ποταμού και των παραποτάμων του, εναρμονισμένο με τη μορφολογία του εδάφους. Είχε πρόσβαση από τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα που το ενοποιούσαν σχηματίζοντας μια «σπονδυλική στήλη» γύρω από την οποία έγινε η χωροθέτηση των εγκαταστάσεων των χώρων πρασίνου και το δίκτυο κυκλοφορίας (ODA, 2009a). Για τη διακίνηση εντός του Πάρκου δημιουργήθηκαν δρόμοι, υδάτινες οδοί και δρομολόγια του τρένου. Περιμετρικά του Πάρκου δημιουργήθηκε δακτύλιος δρόμος κυκλοφορίας που επέτρεπε την πρόσβαση σε όλους τους χώρους του και συνάμα αποτελούσε δίκτυ ασφαλείας για την περιοχή. Ο δρόμος αυτός είχε παρόδους που συνέδεαν μεταξύ τους τις βοηθητικές εγκαταστάσεις και τους χώρους φιλοξενίας (ODA, 2007b).

Η οικοδόμηση των αθλητικών εγκαταστάσεων εντός του Ολυμπιακού Πάρκου είχε στόχο να αποφευχθεί η δημιουργία των «λευκών ελεφάντων», δηλαδή των μεγαλεπήβολων έργων που θα έμεναν αχρησιμοποίητα. Γι' αυτό έγιναν κάποιες μόνιμες εγκαταστάσεις και κάποιες προσωρινές, με τις τελευταίες να αποσυναρμολογούνται μετά τους Αγώνες και να απελευθερώνουν τον χώρο για άλλες χρήσεις. Αξιοποιήθηκαν, επίσης, και υφιστάμενες εγκαταστάσεις εκτός του Πάρκου, αφού έγινε ανάπλασή τους. Σε όλα τα έργα λήφθηκε πρόνοια όπως, μετά τους Αγώνες, ενσωματωθούν στον περιβάλλοντα χώρο, αφού γίνουν μικρής κλίμακας παρεμβάσεις, οι οποίες να υπηρετούν μια βιώσιμη ανάπτυξη βασισμένη στην ανθεκτικότητα, πράσινη οικονομία και τις νέες τεχνολογίες (Quaglia, 2015:3).

Οι μόνιμες εγκαταστάσεις κατασκευάστηκαν έτσι ώστε μέσω της ομοιόμορφης αρχιτεκτονικής τους να αντιπροσωπεύσουν τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2012 και να αποτελέσουν μια μόνιμη κληρονομιά για τη χώρα. Οι εγκαταστάσεις αποτελούσαν δείγματα σύγχρονου καινοτόμου σχεδιασμού, πρόσφεραν νέες προοπτικές βιώσιμης αξιοποίησης και χαρακτηρίζονταν από ευελιξία στον μετασχηματισμό τους μετά το τέλος των Αγώνων. Εντυπωσιακό παράδειγμα είναι το Ολυμπιακό στάδιο που είχε χωρητικότητα 80000 θεατών και μετά το μετασχηματισμό έχει χωρητικότητα 25000 θεατών.

Το Ολυμπιακό χωριό κτίστηκε στο Βορειοανατολικό όριο του πάρκου και κοντά στην περιοχή «Eton Manor» όπου βρίσκονταν οι χώροι προπόνησης, γεγονός που πρόσφερε γρήγορη πρόσβαση των αθλητών σε αυτούς (ODA, 2009b). Το χωριό κτίστηκε σε

οικοδομικά τετράγωνα με διαμερίσματα πλήρως εξοπλισμένα και προσιτά, προσφέροντας πρόσβαση μέσω σύγχρονων ανελκυστήρων και κυλιόμενων σκαλών. Δημιουργήθηκε δίκτυο πεζόδρομων για τη διακίνηση των αθλητών. Επίσης, τακτικά δρομολόγια λεωφορείων πρόσφεραν πρόσβαση σε όλες τις εγκαταστάσεις του πάρκου (London Development Agency, 2005, ODA, 2007a). Στην είσοδό του κτίστηκε μεγάλο εμπορικό κέντρο (Abrams, Parker-Starbuck, 2012:20). Μετά τους Αγώνες, μετασχηματίστηκε σε χώρο στέγασης και εντάχθηκε στο ευρύτερο σχέδιο ανάπλασης της περιοχής Stratford. Μέρος των σπιτιών έμειναν στην κατοχή του κράτους και προσφέρθηκαν προς ενοικίαση. Τα υπόλοιπα πωλήθηκαν σε χαμηλές τιμές σε χαμηλόμισθα άτομα.

Μέσα στο Ολυμπιακό Πάρκο στεγάστηκε και το Κέντρο Ραδιοτηλεοπτικής Μετάδοσης και Τύπου. Ήταν ένας υπερσύγχρονος χώρος με υψηλής τεχνολογίας εξοπλισμό που πρόσφερε υποστήριξη και διευκολύνσεις στους λειτουργούς των μέσων ενημέρωσης. Στον ίδιο χώρο υπήρχαν οι χώροι διαμονής των εργαζομένων και μεγάλος χώρος στάθμευσης (ODA, 2008a, 2008b).

Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι μέσα στο πάρκο εγκαταστάθηκε ανεμογεννήτρια μεγάλης κλίμακας που ήταν μέρος του δικτύου παραγωγής ανανεώσιμης ενέργειας για την κάλυψη των αναγκών λειτουργίας των εγκαταστάσεων. Ήταν μια ενέργεια που επιβεβαίωνε τις εξαγγελίες των διοργανωτών για πράσινους αγώνες (ODA, 2007a:24, 2007b).

Στην περιοχή γύρω από το Ολυμπιακό πάρκο έγιναν αισθητικές βελτιώσεις σε κτήρια και δημόσιους χώρους και προστέθηκαν χώροι πρασίνου. Ανακατασκευάστηκε το οδικό δίκτυο. Βελτιώθηκαν οι δομές υγείας που βρίσκονταν σε κακή κατάσταση και λήφθηκαν μέτρα ασφαλείας (Thompson et al., 2015:21). Επίσης, δημιουργήθηκε νέο σιδηροδρομικό σύστημα και νέες γραμμές του οδικού δικτύου. Έγιναν επεκτάσεις στα αεροδρόμια και βελτιώθηκαν οι υπηρεσίες μετακίνησης στον Τάμεση. Δημιουργήθηκαν νέες διαδρομές για ποδηλασία και πεζοπορία και εκσυγχρονίστηκε το οδικό δίκτυο που συνδέει τις ολυμπιακές περιοχές (GOV.UK, 2013:63).

Για τη δημιουργία του Ολυμπιακού πάρκου, εφαρμόστηκε η διαδικασία του εξευγενισμού που αποτελεί ένα από τα αρνητικά αποτελέσματα της αστικής ανάπλασης. Οι

παραδοσιακοί κάτοικοι της περιοχής οι οποίοι προέρχονταν κυρίως από την εργατική τάξη, εκτοπίστηκαν και τα σπίτια τους κατεδαφίστηκαν. Αυτή η ενέργεια οδήγησε στην κατάργηση των υπαρχουσών θέσεων εργασίας και κατοικιών, οι οποίες μέχρι τότε ήταν προσιτές σε χαμηλόμισθους. Μέρος των σπιτιών που κτίστηκαν λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων διατέθηκαν ως κοινωνικές κατοικίες, αλλά θεωρήθηκαν από τους κατοίκους ελάχιστες σε σχέση με τη ζήτηση (Watt, 2013:103). Βέβαια, υπάρχει και η άποψη ότι η απομάκρυνση του πληθυσμού ήταν αποτέλεσμα της αποβιομηχανοποίησης, η οποία οδήγησε στην αντικατάσταση της εργατικής τάξης από επαγγελματικές και διευθυντικές ομάδες της μεσαίας τάξης (Watt, 2013:100).

Η παρέμβαση είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση του επιπέδου ζωής και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στην περιοχή. Επιπλέον, η συγκέντρωση όλων των Ολυμπιακών έργων σε μια περιοχή βοήθησε στην εξοικονόμηση χρόνου για τις μετακινήσεις και την αποφυγή της κυκλοφοριακής συμφόρησης. Επίσης βοήθησε και την προστασία του περιβάλλοντος λόγω της εξοικονόμησης καυσίμων.

Το Λονδίνο πραγματοποίησε με επιτυχία μια εκτεταμένη αστική ανάπλαση με μικρής κλίμακας πολιτιστικές παρεμβάσεις σε μια υποβαθμισμένη περιοχή, εφαρμόζοντας το μοντέλο «culture and regeneration», σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των Evans & Shaw (2004). Οι πολιτιστικές παρεμβάσεις ήταν συνέχεια της αστικής ανάπλασης και δημιούργησαν χώρους, οι οποίοι φιλοξένησαν μέρος του πολιτιστικού προγράμματος των Ολυμπιακών Αγώνων.

## **5.2 Το Πολιτιστικό Πρόγραμμα**

Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα ξεκίνησε το 2008 με εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν, όχι μόνο στο Λονδίνο, αλλά σε όλο το Ηνωμένο Βασίλειο, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο εθνικό χαρακτήρα. Έτσι οι τρεις βασικές αξίες της περιστρέφονταν γύρω από το:

1. να γιορτάσει την πολιτιστική πολυμορφία του Λονδίνου και του Ηνωμένου Βασιλείου,
2. να εμπνευστούν και να συμπεριληφθούν οι νέοι και
3. να δημιουργήσει μια «θετική κληρονομιά» (Kennell, MacLeod: 2009:83).

Τα παραπάνω επιτεύχθηκαν στη διάρκεια τεσσάρων ετών και με τα εξής προγράμματα: «Open Weekend», μια ετήσια τριήμερη εκδήλωση σε όλη τη Μεγάλη Βρετανία από το 2008 έως το 2011, το «Major Projects», προγράμματα σχεδιασμένα για να αναδείξουν ξεχωριστές πτυχές του βρετανικού πολιτισμού, καθένα από αυτά υπό την ηγεσία διαφορετικών οργανισμών, όπως: Arts Council England, το Συμβούλιο Μουσείων, Βιβλιοθηκών και Αρχείων. Πραγματοποιήθηκαν επίσης 16 projects υπό την ηγεσία του Legacy Trust UK, ενός νέου φιλανθρωπικού οργανισμού που ιδρύθηκε για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς τόσο του Λονδίνου, όσο και του Ηνωμένου Βασιλείου. Επιπλέον εφαρμόστηκε και το Πρόγραμμα «Inspire», το οποίο επέτρεψε σε οργανισμούς να φέρουν το σήμα «Εμπνευσμένο από το 2012» για να συνδέσουν την πολιτιστική, αθλητική και εκπαιδευτική δραστηριότητα με τους Ολυμπιακούς Αγώνες (564 projects συνολικά μεταξύ 2009 και 2012). Πρόσθετα ήταν έργα που αναπτύχθηκαν από 13 ειδικά Δημιουργικά Προγράμματα σε διάφορες περιοχές. Τελευταίο και σημαντικότερο πρόγραμμα, το οποίο προσέλκυσε τους περισσότερους επισκέπτες, ήταν το «Φεστιβάλ του Λονδίνου 2012», το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «το αποκορύφωμα της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας» (Brown, 2012) και έλαβε χώρα μεταξύ 21 Ιουνίου και 9 Σεπτεμβρίου 2012. Ο αριθμός των συμμετοχών στην Πολιτιστική Ολυμπιάδα έφτασε τα 16 εκατομμύρια, ενώ επισήμως στην αξιολόγηση παρουσιάστηκαν 43,4 εκατομμύρια εμπειρίες κοινού συμπεριλαμβανομένων παρευρισκόμενων, συμμετεχόντων και εθελοντών. Από αυτούς τα 20,2 εκατομμύρια συμμετείχαν στο Φεστιβάλ του Λονδίνου 2012 (Garcia, 2014: 4-5).

Πραγματοποιήθηκε επίσης, σύμφωνα με το Ολυμπιακό Πρωτόκολλο, και η λαμπαδηδρομία, η οποία ξεκίνησε από την Αρχαία Ολυμπία για να καταλήξει στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το ταξίδι της διήρκησε 70 μέρες και κάλυψε όλη την έκταση του Ηνωμένου Βασιλείου. Σε αυτή συμμετείχαν 8.000 άτομα, ηλικίας 12 έως 100 ετών, τα οποία μετέφεραν τη φλόγα που πέρασε τουλάχιστον από 1.000 πόλεις και χωριά (Burn-Murdoch, Walker: 2012).

Η τελετή έναρξης, «Isles of Wonder», εμπνευσμένη από το «The Tempest- Η Τρικυμία» του Shakespeare και υπό την επιμέλεια του Danny Boyle ήταν πλούσια σε πολιτιστικές αναφορές και σύμβολα. Η τελετή χωρίστηκε σε τρεις κύριες ακολουθίες: Βιομηχανική Επανάσταση στο Ηνωμένο Βασίλειο, το NHS (National Healthcare System), Βρετανική Ποπ μουσική και κουλτούρα.



Αρχικά το στάδιο μεταμορφώθηκε σε λιβάδι απεικονίζοντας τη βρετανική ύπαιθρο με γεωργούς να παίζουν κρίκετ. Μετά, έγινε αναπαράσταση της βιομηχανικής πόλης όπου εργάτες σφυρηλάτησαν τους ολυμπιακούς κύκλους, οι οποίοι ανέβηκαν στον ουρανό. Ακολούθησε εικονική είσοδος της βασίλισσας με ελικόπτερο, συνοδευόμενη από τον Τζέιμς Μπόντ. Στη δεύτερη ακολουθία παρουσιάστηκε ένα νοσοκομείο με παιδάκια όπου οι νοσοκόμες τους διάβαζαν παραμύθια. Το στάδιο γέμισε με ήρωες των παραμυθιών που ξόρκισαν τους κακούς της αγγλικής λογοτεχνίας. Επίσης εμφανίστηκε ο Mr. Bean εκπροσωπώντας το αγγλικό χιούμορ. Η τρίτη ακολουθία ήταν ένα εντυπωσιακό σόου με αγαπημένα τραγούδια της σύγχρονης βρετανικής μουσικής (Kennell, MacLeod: 2009:83).

Η Τελετή Λήξης, ονομάστηκε «A Symphony of British Music» και σε επιμέλεια του Kim Gavin, αποτέλεσε ένα μουσικό, κυρίως, σόου αφιερωμένο στη βρετανική ποπ κουλτούρα και δεν ήταν τόσο «επιτηδευμένο». Οι αθλητές παρέλασαν στο γήπεδο πάνω στο τεράστιο έργο τέχνης του Damien Hirst, Union Jack (Σημαία της Ένωσης) που απεικονίζει τη σημαία του Ηνωμένου Βασιλείου. Σε ό,τι αφορά στο μουσικό κομμάτι, ακούστηκαν μεταξύ άλλων το τραγούδι «Imagine» του John Lennon, οι Kaiser Chiefs με τη συνοδεία ποδηλατών ντυμένων στα δερμάτινα και οι Spice Girls, οι οποίες κυκλοφόρησαν με διαφορετικά λονδρέζικα ταξί. Τέλος, υπήρχε και ένα αφιέρωμα στη βρετανική μόδα με την Kate Moss, τη Naomi Campbell και άλλα supermodels από τη Βρετανία (Billington: 2012).

Τα πολιτιστικά προγράμματα ήταν πλούσια και εντυπωσιακά, όπως ταίριαζε στον πολιτιστικό πλούτο του Λονδίνου. Επιβεβαίωσαν τη ρήση ότι τα προγράμματα μιας εβδομάδας στο Λονδίνο είναι τόσα, όσα να καλύψουν μια τετραετία Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Ωστόσο, υπήρξε και η κριτική ότι τα προγράμματα δεν είχαν πολιτιστικό βάθος και ήταν μόνο υπέροχα θεάματα. Ανέδειξαν, όμως, πτυχές της βρετανικής ταυτότητας, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

### **5.3 Ανάδειξη Πτυχών Συλλογικής Μνήμης και Ταυτότητας Μέσα Από Πολιτιστικές Πρωτοβουλίες**

Μετά την κατάρρευση της βρετανικής αυτοκρατορίας, η «κατασκευή» του νέου βρετανικού έθνους βασίστηκε σε προϋπάρχουσες «μορφές συλλογικής αλληλεγγύης». Βασικά συστατικά του έθνους υπήρξαν η κοινή ιστορική πορεία, με έμφαση στις μνήμες

του Β' Παγκοσμίου πολέμου και την αυτοκρατορική αίγλη, και η κληρονομιά ενός κοινού συστήματος αξιών και νοοτροπιών (Καρβούνης, 2015:181).

Την ίδια εποχή εμφανίστηκαν εθνικιστικά κινήματα στη Βόρεια Ιρλανδία, Ουαλία και Σκωτία. Επίσης, εντάθηκαν οι κοινωνικές ανησυχίες, ιδιαίτερα της νέας γενιάς για τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης της με τη Βρετανία. Αυτές οι συνθήκες οδήγησαν στη διατύπωση ενός νέου οράματος το οποίο παρουσίαζε την «κοινωνική ένταξη ως καθοριστικό χαρακτηριστικό της βρετανικότητας». Η πολυπολιτισμικότητα της κοινωνίας αναδείκνυε ως επιτακτική ανάγκη την ένταξη πολλών διαφορετικών κοινωνικών και εθνοτικών ομάδων στην ευρύτερη ομάδα και τον προσδιορισμό της κοινωνικής ένταξης ως κεντρικό χαρακτηριστικό της νέας βρετανικής ταυτότητας. Επιδιώχθηκε όπως σε αυτή γίνουν αποδεκτά κάποια νέα πολιτισμικά χαρακτηριστικά στο πλαίσιο μιας δημιουργικής κοινωνίας, η οποία κάνει προσπάθειες να αποστασιοποιηθεί από το αυτοκρατορικό παρελθόν της και τις άκαμπτες κοινωνικές ιεραρχίες (MacRury, Roynter, 2010:2960).

Η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων έδωσε την ευκαιρία να ανοίξει η συζήτηση για επαναπροσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας της Βρετανίας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Ομοίως και η Πολιτιστική Ολυμπιάδα, η οποία αποτέλεσε το επίκεντρο του Φακέλου Διεκδίκησης, στράφηκε σε ερωτήματα σχετικά με το τι σημαίνει να είσαι Βρετανός σήμερα. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο κινήθηκε, επομένως, όλος ο σχεδιασμός της διεκδίκησης και εντέλει της υλοποίησης των Αγώνων. Το πρώτο στοιχείο που αναδείχθηκε ήταν η πολυπολιτισμικότητα. Κατά την παρουσίαση του Φακέλου Διεκδίκησης, τη βρετανική αντιπροσωπεία πλαισίωσαν ομάδες νέων από το Ανατολικό Λονδίνο. Σύμφωνα με τον Πρόεδρο της Επιτροπής διεκδίκησης, οι νέοι αντιπροσώπευαν τα διακόσια έθνη του Λονδίνου, αναδεικνύοντας την πολυπολιτισμικότητά του (Abrams, Parker-Starbuck, 2012:19).

Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα έθεσε ως μια από τις βασικές της αξίες τον εορτασμό της πολιτιστικής πολυμορφίας του Λονδίνου και του Ηνωμένου Βασιλείου (Kennell, MacLeod, 2009:84). Όπως ανέφερε η Υπουργός Ολυμπιακών Αγώνων της Βρετανίας, «...Ορίζουμε τους εαυτούς μας όλο και περισσότερο σε όρους κοινών αξιών, δικαιοσύνη, διαφάνεια και ανοχή...[...]... Και αυτό το πνεύμα της συμπεριληπτικής πολιτιστικής μας ταυτότητας κέρδισε το δικαίωμα να φιλοξενήσουμε τους Ολυμπιακούς Αγώνες»

(MacRury, Poynter, 2010:2958-2959). Σε αυτό το πλαίσιο έγινε η διοργάνωση του «Παγκόσμιου Φεστιβάλ Σαίξπηρ» το οποίο αποτέλεσε μια από τις βασικές εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Στα έργα του Σαίξπηρ παρατηρείται αυτή η ποικιλομορφία-πολυπολιτισμικότητα. Η παρουσίαση των έργων του από θιάσους διαφόρων χωρών βοήθησε στη διαπραγμάτευση της διαπολιτισμικότητάς τους, ενώ ταυτόχρονα, θεατρικά του έργα παρουσιάστηκαν σε κοινά άλλων χωρών, πέραν του αγγλόφωνου Ηνωμένου Βασιλείου (Abrams, Parker-Starbuck, 2012:24).

Άλλο στοιχείο βρετανικότητας που έγινε προσπάθεια να αναδειχθεί ήταν η κοινωνική ένταξη. Σημαντική προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η δράση της Εθνικής Πινακοθήκης «Βραβείο Πορτραίτο B.P.: New Generation» όπου συμμετείχαν εκατοντάδες έφηβοι, σε εθνικό επίπεδο. Πολλοί από αυτούς δεν είχαν μπει ποτέ ξανά σε γκαλερί τέχνης. Αυτοί οι νέοι έλαβαν μέρος σε δωρεάν εργαστήρια. Άλλη δράση ήταν η διακόσμηση των τοίχων του Κέντρου Τύπου στο Ολυμπιακό Πάρκο από ντόπιους μαθητές (Knight, Ruscoe, 2012:270). Γενικά, οι κάτοικοι του Ανατολικού Λονδίνου είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε εκδηλώσεις για τις οποίες δεν θα ενδιαφέρονταν υπό άλλες συνθήκες, δημιουργώντας τους το πρωτόγνωρο αίσθημα του ανήκειν (Thompson et al., 2015:23).

Η ευρωπαϊκή διάσταση της ταυτότητας των Βρετανών φάνηκε μέσα από το «World Cities Project», αν και οι ίδιοι εξακολουθούσαν να βλέπουν τους εαυτούς τους, τόσο εντός, όσο και εκτός Ευρώπης (Abrams, Parker-Starbuck, 2012:28). Παρόλο τούτο, δημιούργησε την αίσθηση του ανήκειν των Βρετανών στην Ευρώπη.

Η κοινή ιστορική πορεία του έθνους παρουσιάστηκε με εκδηλώσεις που έδιναν έμφαση σε σημαντικές στιγμές. Ενδεικτικό παράδειγμα ήταν η μουσική βραδιά στον ναό του Κόβεντρι όπου γιορτάστηκε το Χρυσό Ιωβηλαίο από την αφιέρωσή του στους νεκρούς του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Ο ναός είχε καταστραφεί κατά τους βομβαρδισμούς της πόλης και ξανακτίστηκε (Knight, Ruscoe, 2012:276). Επίσης, πραγματοποιήθηκε εκδήλωση στη γενέτειρα πόλη της Βιομηχανικής Επανάστασης (Knight, Ruscoe, 2012:280). Αξιοσημείωτο ήταν και το «Project Elizabeth Streb» το οποίο πραγματοποιήθηκε σε εμβληματικά μνημεία, τα οποία λειτουργούν ως φιγούρες μνήμης, και προκάλεσαν τους πολίτες να τα ξαναγνωρίσουν (Abrams, Parker-Starbuck, 2012:28).

Οι μασκότ των Αγώνων έδωσαν μηνύματα ταυτότητας μέσω των ονομάτων τους. Η μία μασκότ, ο Wenlock, πήρε το όνομά της από μια μικρή πόλη στην οποία, κατά την διάρκεια του 19<sup>ου</sup> αιώνα, διοργανωνόταν μια αθλητική-καλλιτεχνική εκδήλωση, με στόχο την αναβίωση ενός διεθνούς Ολυμπιακού διαγωνισμού στην Αθήνα. Στους αγώνες ταξίδεψε και ο Pierre de Coubertin για διερευνητική αποστολή. Αυτή η εκδήλωση αποτέλεσε μεγάλη έμπνευση για την αναβίωση των σύγχρονων Ολυμπιακών. Η Mandeville πήρε το όνομά της από ένα χωριό όπου βρισκόταν ένα νοσοκομείο για θεραπεία τραυματισμών της σπονδυλικής στήλης. Εκεί διοργανώθηκαν οι πρώτοι Διεθνείς Αγώνες Αναπηρικών Αμαξιδίων για βετεράνους του Β' Παγκοσμίου πολέμου που θεωρούνται πρόδρομος των Παραολυμπιακών Αγώνων (Knight, Ruscoe, 2012:13). Είναι αδύνατον να παραβλέψει κανείς τον ρόλο της Βρετανίας στην ανάπτυξη των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων (MacRury, Poynter, 2010:2960).

Η λαμπαδηδρομία προσέλκυσε τεράστια πλήθη και ήταν ένα πολύ συναισθηματικά φορτισμένο γεγονός. Οι 8000 λαμπαδηδρόμοι επιλέχθηκαν με βάση την προσφορά τους στην κοινωνία, συμβάλλοντας στην οικοδόμηση της φαντασιακής κοινότητας (imagined communities) (Knight, Ruscoe, 2012:34), η οποία κατασκευάζεται από πολιτισμικές παραστάσεις, σύμφωνα με τον Αγγλοϊρλανδό B. Anderson (1991:5).

Η τελετή έναρξης έδωσε το στίγμα της πολυεθνικής Βρετανίας, η οποία τιμά την παράδοσή της. Απεικόνισε την ιστορία της χώρας από την οπτική των απλών ανθρώπων μέσα από πλήθος βιογραφικών αφηγήσεων (Καστρισιανάκη, 2012). Διαμόρφωσε μια λιγότερο προβλέψιμη εκδοχή της μέσα από εναλλακτικές πηγές (Bressi, Nunn:2013). Η βρετανικότητα φάνηκε με την παρουσίαση των βουκολικών τοπίων της αγροτικής εποχής, τη Βιομηχανική Επανάσταση, το Κίνημα των Σουφραζέτων και τα κοινωνικά επιτεύγματα. Επίσης, παρουσιάστηκε η κουλτούρα των Βρετανών και τα επιτεύγματα της εποχής της πληροφορικής (Καστρισιανάκη, 2012).

Στην τελετή έναρξης το πολιτικό στοιχείο ως δεσπόζον γνώρισμα της βρετανικής παράδοσης έγινε μέρος της τελετής, κάτι που δεν συνέβαινε σε προηγούμενες Ολυμπιάδες. Μέσα από την παρουσίαση του Συστήματος Υγείας εισήχθη το ζήτημα της ιδιωτικοποίησής του, το οποίο απασχολούσε τη συγκεκριμένη στιγμή την πολιτική συζήτηση (Τραμπουλή, 2012).

Η τελετή λήξης ήταν γενικά αστεία, έξυπνη, συναισθηματική, περιστασιακά αφελής και πολύ βρετανική. Παρουσίασε την ποικίλη πολιτισμική παραγωγή της χώρας στη μουσική και μοντέρνα τέχνη αναδεικνύοντάς, κυρίως, την ποπ κουλτούρα της (Knight, Ruscoe, 2012:43). Παρουσιάστηκε σε αυτή το τι μπορεί να κάνει η Βρετανία σήμερα και τι είναι σε θέση να δημιουργήσει για το αύριο στον κόσμο.

Η Βρετανία μέσα από το πλούσιο πολιτιστικό πρόγραμμά της επαναπροσδιόρισε την ταυτότητά της στη μετα-βρετανικής Αυτοκρατορίας εποχή. Έδωσε ξεκάθαρα μηνύματα για το παρελθόν της, χωρίς να μένει προσκολλημένη σε αυτό και τόνισε εμφαντικά τις δυνάμεις που διαθέτει για το αύριο.

## 5.4 Νέες Προσεγγίσεις Πολιτιστικής Διαχείρισης

Το Ηνωμένο Βασίλειο, έχοντας μια μεγάλη πολιτισμική παράδοση και ένα τεράστιο πλούτο σύγχρονης καλλιτεχνικής παραγωγής ήταν σε θέση να εισαγάγει σημαντικές καινοτομίες στη διαχείριση του προγράμματος της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Η πρώτη καινοτομία των διοργανωτών ήταν ότι εκπονήθηκε ένα εθνικό πολιτιστικό πρόγραμμα, αντί αυτό να περιοριστεί και να απευθυνθεί αποκλειστικά στην πόλη φιλοξενίας. Η διάχυση των εκδηλώσεων σε όλη τη χώρα, έδωσε την ευκαιρία στις τοπικές κοινωνίες να συμμετέχουν στους εορτασμούς και να επωφεληθούν από τα πλεονεκτήματα που πρόσφερε η διοργάνωση των Αγώνων (Kennell, MacLeod, 2009:84).

Για να οργανωθεί αυτό το πρόγραμμα η χώρα χωρίστηκε σε 13 περιφέρειες και σε καθεμιά διορίστηκε ένας «δημιουργικός προγραμματιστής». Αυτοί ήταν υπεύθυνοι για τον συντονισμό των εκδηλώσεων στην περιφέρεια τους και την κατανομή των ρόλων στους υπεύθυνους (Kennell, MacLeod, 2009:85). Η αποκέντρωση βοήθησε στην καλύτερη αξιοποίηση των τοπικών εκδηλώσεων.

Για την προώθηση των πολιτιστικών προγραμμάτων και την ενίσχυση της συμμετοχής, οι διοργανωτές δημιούργησαν ένα παράλληλο φορέα χρηματοδότησης, το Legacy Trust U.K. ως ένα από τους τρεις χρηματοδότες της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Το ιδιαίτερο με αυτόν τον φορέα είναι ότι για να χρηματοδοτηθεί ένα έργο έπρεπε να παρουσιάσει μια στρατηγική βιωσιμότητας μετά τους Αγώνες. Αυτή η παράμετρος έμπαινε για πρώτη φορά σε έργα του πολιτιστικού προγράμματος (Garcia, 2012:30).

Νέα προσέγγιση ήταν και η ενσωμάτωση των μηνυμάτων των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Αγώνων. Σχεδιάστηκε ένα κοινό σχέδιο με έμφαση στον αριθμό 2012 που χρησιμοποιήθηκε στο λογότυπο και των δύο διοργανώσεων. Αυτό βοήθησε ώστε η πολιτιστική δραστηριότητα να παρουσιαστεί ως ενοποιημένη οντότητα. Κυρίως, όμως, βοήθησε ούτως ώστε να μην αμφισβητούνται τα εμπορικά δικαιώματα των παγκόσμιων εταιρικών χορηγών (Garcia, 2012:33).

Το Λονδίνο δεσμεύτηκε για μια εμπειριστατωμένη αξιολόγηση της διαδικασίας φιλοξενίας των Αγώνων. Ιδιαίτερη ήταν η πρόκληση για αξιολόγηση της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας επειδή το πλαίσιο που καθορίζει η ΔΟΕ είναι πολύ ευρύ και συνεπώς δύσκολα μπορούν να τεθούν άξονες αξιολόγησης (Garcia, 2013:1). Με βάση αυτά και έχοντας ισχυρή παράδοση στη συλλογή δεδομένων σε εθνικό επίπεδο, αμέσως μετά τη λήξη των Αγώνων ανατέθηκε σε επιτροπή η αξιολόγηση των δράσεων της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Αυτή η έρευνα ήταν σημαντική κληρονομιά του «Λονδίνου 2012», αφού έδωσε μια κατεύθυνση αναφορικά με το τι χρειάζεται ώστε να αξιολογηθεί μια Πολιτιστική Ολυμπιάδα ως ξεχωριστή οντότητα των Ολυμπιακών Αγώνων (Garcia, 2013:1,2).

Το ευτύχημα είναι ότι το Λονδίνο είχε την εμπειρογνωμοσύνη, τον πολιτιστικό πλούτο και τις οργανωτικές δομές για να προωθήσει προσεγγίσεις πολιτιστικής διαχείρισης, οι οποίες να είναι αποτελεσματικές. Αυτές οι προσεγγίσεις μπορούν να αξιοποιηθούν από τις επόμενες Ολυμπιακές πόλεις, στις δικές τους ιδιαίτερες συνθήκες.

## **5.5 Τουριστική και Πολιτιστική Αξιοποίηση των Αγώνων**

Ένας από τους πιο σημαντικούς στόχους που τέθηκαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Λονδίνου ήταν αυτός του τουρισμού, παρόλο που το Λονδίνο είναι ήδη σημαντικός τουριστικός προορισμός. Μέσα από το πρόγραμμα «Welcome» η βρετανική τουριστική αρχή «Visit Britain» ανέπτυξε μια ολοκληρωμένη στρατηγική τουριστικής αξιοποίησης των Αγώνων (Weed et al., 2011:355).

Εξαιτίας αυτής της επιτυχημένης στρατηγικής κατά το 2011-2012 παρατηρήθηκε αύξηση των ξένων επισκεπτών κατά 3,48 εκ. όπως και αύξηση των τουριστικών δαπανών κατά 2,1 δισ. ευρώ. Την ίδια περίοδο η διαθεσιμότητα δωματίων στα ξενοδοχεία του Λονδίνου αυξήθηκε κατά 12% (Παπαϊωάννου, Κριεμάδης, 2017:9), ενώ οι διεθνείς επισκέψεις στο Λονδίνο αυξήθηκαν κατά 15 εκ. Κατά την τριετία 2012-2015 υπήρξε 20% αύξηση των διεθνών επισκεπτών και 18% αύξηση των τουριστικών δαπανών. Επίσης, υπήρξε αύξηση του επιχειρηματικού τουρισμού και άνοδος του Λονδίνου στην παγκόσμια κατάταξη ως πόλη για διοργάνωση επιχειρηματικών εκδηλώσεων (GOV.UK, 2013:49).

Υπάρχει, βέβαια, ο αντίλογος που λέει ότι η αύξηση της τουριστικής κίνησης το 2012 κατά 3% σε σύγκριση με την τουριστική κίνηση του 2008 είναι μικρή. Η μικρή αύξηση αποδόθηκε στην παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία επηρέασε τις χώρες της Ευρωζώνης και τις ΗΠΑ, μειώνοντας τα τουριστικά ταξίδια.

Το Ηνωμένο Βασίλειο θέλοντας να διατηρήσει και να αξιοποιήσει τη θετική εικόνα του στον έξω κόσμο διοργάνωσε εκδηλώσεις που στόχευαν στο να αυξήσει την πρόθεση για επίσκεψη στη χώρα. Παράδειγμα είναι οι εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε πολλές χώρες με την ευκαιρία της πρώτης επετείου των Αγώνων (GOV.UK, 2013:49). Το Λονδίνο παρουσιάστηκε ως μεγάλη παγκόσμια πρωτεύουσα του τουρισμού, του πολιτισμού και των επενδύσεων.

Τα πολιτιστικά προγράμματα των Αγώνων άφησαν μια σημαντική παρακαταθήκη για μελλοντική αξιοποίηση. Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα είχε την φιλοδοξία να αφήσει μια σημαντική κληρονομιά μεγαλύτερου και διαφορετικού πολιτιστικού κοινού, συμπεριλαμβανομένων των νεότερων γενιών (Kennell, MacLeod, 2009:86). Μέσα από το πρόγραμμα «Έμπνευση νέας γενιάς» τέθηκε ο στόχος για προσέλκυση 500000 νέων, οι οποίοι θα γίνουν μόνιμοι συμμετοχοί σε πολιτιστικές εκδηλώσεις. Προς τούτο, συλλέχθηκαν οι διευθύνσεις ηλεκτρονικού ταχυδρομείου πολλών νέων που συμμετείχαν σε εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, οι οποίες επέτρεψαν στους Πολιτιστικούς Οργανισμούς να διατηρήσουν επικοινωνία μαζί τους. Πάντως, η ενέργεια αυτή δεν φαίνεται να απέδωσε τα αναμενόμενα, όπως διαπίστωσε ο Scott (2014:15).

Αν και είναι δύσκολο να μετρηθούν τα αποτελέσματα, η Πολιτιστική Ολυμπιάδα άφησε κληρονομιά και στον τομέα της κοινωνικής συνοχής. Προγραμματίστηκε και πραγματοποιήθηκε η δημιουργία ενός πολιτιστικού κέντρου εντός του Ολυμπιακού Πάρκου από το UCL και το Μουσείο Βικτώριας και Άλμπερτ (Kennell, MacLeod, 2009:83). Το κέντρο προσέφερε ευκαιρίες συμμετοχής σε πολιτιστικές εκδηλώσεις σε άτομα χαμηλών κοινωνικών ομάδων του Ανατολικού Λονδίνου.

Το Λονδίνο 2012 δύναται να μείνει στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων ως το παράδειγμα διοργάνωσης με την ισχυρότερη αφήγηση κληρονομιάς και δεσμεύτηκε να διερευνήσει εκτενώς τις δυνατότητες αξιολόγησης (Garcia, 2013:2). Βασικό μέλημα υπήρξε ο σχεδιασμός μιας διοργάνωσης με γνώμονα τη μεταολυμπιακή αξιοποίηση της κληρονομιάς των Αγώνων.



# Κεφάλαιο 6

## Σύγκριση στη Διαχείριση των Πολιτιστικών Ευκαιριών

Εξετάζοντας συνολικά τις τρεις υπό μελέτη περιπτώσεις (Βαρκελώνη, Αθήνα, Λονδίνο) διαπιστώνει κανείς ότι παρά τη χρονική και χωρική εγγύτητά τους, έγιναν τα τελευταία τριάντα χρόνια στην Ευρώπη, αντιμετωπίστηκαν από την καθεμία διοργανώτρια πόλη με ιδιαίτερο και διαφορετικό τρόπο. Αυτό ήταν αναμενόμενο και ενδεχομένως να οφείλεται στις ξεχωριστές συνθήκες του τοπικού συγκείμενου, δηλαδή σε κοινωνικούς, οικονομικούς, ιστορικούς λόγους, τη δεδομένη στιγμή.

Οι διαφορές και οι ομοιότητες που εντοπίστηκαν αναφέρονται στις συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε χώρα, στην οργανωτική δομή της προετοιμασίας των Αγώνων, στα μοντέλα που χρησιμοποιήθηκαν για την εφαρμογή της αστικής ανάπτυξης και την ενσωμάτωση της πολιτιστικής δραστηριότητας και στη διάχυση των εκδηλώσεων της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Επιπλέον, συγκρίνεται το περιεχόμενο των πολιτιστικών προγραμμάτων και τα μηνύματα εθνικής ταυτότητας που εξέπεμψε η κάθε διοργανώτρια πόλη. Σύγκριση, επίσης, γίνεται ως προς τον σχεδιασμό και υλοποίηση αλλά και την αξιοποίηση της κληρονομιάς από τις διοργανώσεις. Στο τέλος του παρόντος κεφαλαίου υπάρχει συγκριτικός πίνακας στον οποίο διαφαίνονται συνοπτικά οι ομοιότητες και διαφορές που αναλύονται πιο κάτω.

Η Βαρκελώνη και η Αθήνα ήταν μεσογειακές πόλεις, φτωχές και χωρίς υποδομές. Η Βαρκελώνη, όμως, είχε εμπειρία στη διοργάνωση μεγάλων γεγονότων, διότι προηγήθηκαν οι Παγκόσμιες εκθέσεις του 1888 και του 1929, σε αντίθεση με την Αθήνα που δεν είχε εμπειρία στις μεγάλες διοργανώσεις. Από την άλλη, το Λονδίνο είναι μια πλούσια μεγαλούπολη με σημαντικές υποδομές, όπως είναι το άρτιο συγκοινωνιακό

δίκτυο και οι αθλητικοί και πολιτιστικοί χώροι. Επιπρόσθετα, το Λονδίνο διαθέτει πλούσια εμπειρία στη διοργάνωση μεγάλων γεγονότων. Ενδεικτικό είναι ότι διοργάνωσε Ολυμπιακούς Αγώνες για τρίτη φορά. Αυτά τα στοιχεία διαφοροποίησαν τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίστηκαν την πρόκληση των Αγώνων οι τρεις πόλεις.

Η Επιτροπή που ανέλαβε τον συντονισμό της ολυμπιακής διοργάνωσης στη Βαρκελώνη είχε συμμετοχικό χαρακτήρα. Σε αυτή συμμετείχαν όλοι οι ενδιαφερόμενοι φορείς με την τοπική αυτοδιοίκηση να έχει ηγετικό ρόλο, γεγονός που λειτούργησε πολύ θετικά για τη διοργάνωση. Στην Αθήνα το συντονιστικό όργανο ακολουθούσε το συγκεντρωτικό μοντέλο κάτω από κυβερνητικό έλεγχο, διότι η κυβέρνηση για να πετύχει την ανάθεση των Αγώνων είχε εγγυηθεί ότι θα αναλάβει το κόστος τους. Η δομή αυτού του οργάνου ήταν δαιδαλώδης. Οι υπευθύνότητες κατακερματίστηκαν στο Υπουργείο Πολιτισμού, στο Υπουργείο Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, στο Δήμο Αθηναίων και στην Επιτροπή Αθήνα 2004, πράγμα που οδήγησε σε δυσλειτουργίες, διαμάχες μεταξύ των οργάνων και καθυστερήσεις. Στο Λονδίνο επιλέγηκε, επίσης, ένα συγκεντρωτικό μοντέλο του οποίου, όμως, η δομή, όπως φαίνεται στο Παράρτημα Γ, ήταν τέτοια που έδινε σαφείς υπευθυνότητες στα αρμόδια όργανα και οδήγησε σε συνολική δέσμευση για την επιτυχημένη διεκπεραίωση της αποστολής τους.

Στα πλαίσια της αστικής ανάπλασης της Βαρκελώνης έγινε συνολική αναμόρφωση της πόλης με μεγάλα έργα υποδομής σε υποβαθμισμένες περιοχές και μικρές παρεμβάσεις σε όλη την πόλη με τη μέθοδο του αστικού βελονισμού. Με βάση την κατηγοριοποίηση των μοντέλων ενσωμάτωσης της πολιτιστικής δραστηριότητας των Evans & Shaw (2004), ακολουθήθηκε το μοντέλο *culture regeneration* με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί σημαντική πολιτιστική υποδομή, όπως θέατρα, μουσεία και οι πολιτιστικές συστάδες στην περιοχή *Diagonal*. Στην Αθήνα οι παρεμβάσεις ήταν διασκορπισμένες σε όλη την επικράτεια της πόλης, χωρίς εστίαση, με εξαίρεση το ιστορικό κέντρο. Σημαντικότερη ήταν η αναβάθμιση του συγκοινωνιακού δικτύου. Ακολουθήθηκε το μοντέλο *culture led-regeneration*, διότι ήταν πρώτιστος στόχος η ανάδειξη της αρχαίας κληρονομιάς. Το Λονδίνο επικέντρωσε την παρέμβαση μόνο στο Ανατολικό Λονδίνο, θέλοντας να το αναβαθμίσει. Εφαρμόστηκε το μοντέλο *culture and regeneration* με λίγες, στοχευμένες πολιτιστικές παρεμβάσεις, όπως η διακόσμηση των τοίχων του Κέντρου Τύπου στο Ολυμπιακό Πάρκο από ντόπιους μαθητές.

Σε ό,τι αφορά τα πολιτιστικά προγράμματα η Βαρκελώνη καινοτόμησε καθιερώνοντας την Πολιτιστική Ολυμπιάδα διάρκειας τεσσάρων χρόνων, την οποία υιοθέτησαν και οι επόμενες διοργανώτριες. Στη Βαρκελώνη, οι εκδηλώσεις είχαν τοπικό χαρακτήρα περιοριζόμενες στην περιοχή της Καταλονίας. Στην Αθήνα, οι εκδηλώσεις είχαν διεθνή χαρακτήρα, αφού ταξίδεψαν σε όλες τις ηπείρους, ενώ οι εκδηλώσεις στο Λονδίνο πραγματοποιήθηκαν σε όλη την επικράτεια του Ηνωμένου Βασιλείου.

Οι εκδηλώσεις της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας και στις τρεις χώρες παρουσίασαν τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους. Επίσης, και οι τρεις πρόβαλαν τη σχέση τους με τους αρχαίους και τους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες. Η Βαρκελώνη παρουσίασε τον μύθο του Ηρακλή, ως ιδρυτή των Αγώνων και της πόλης της Βαρκελώνης. Η Αθήνα παρουσιάστηκε ως η γενέτειρα των αρχαίων Αγώνων, ενώ το Λονδίνο τόνισε τον ρόλο που έπαιξε στην αναβίωση των σύγχρονων Αγώνων. Η Βαρκελώνη παρουσίασε ποικίλες εκδηλώσεις των οποίων η θεματολογία σχετιζόταν, κυρίως, με τον αθλητισμό. Η Αθήνα ανήγαγε την Πολιτιστική Ολυμπιάδα ως το σημαντικότερο μέρος των Αγώνων. Σχεδίασε ένα πρόγραμμα υπέρμετρα φιλόδοξο με πληθώρα εκδηλώσεων που εξέπεμπαν πολλούς συμβολισμούς σε επίπεδο ιδεωδών. Το Λονδίνο υλοποίησε, αντίθετα, το πλουσιότερο πρόγραμμα που εξήγγειλε, αντλώντας υλικό από τα πολιτιστικά αγαθά των δημιουργικών βιομηχανιών. Όμως, σε πολλές περιπτώσεις, το περιεχόμενό του δεν είχε πολιτιστικό βάθος, αλλά ήταν μόνο εντυπωσιακό θέαμα. Η ασυνέπεια που παρατηρείται μεταξύ εξαγγελιών και υλοποίησης στην Αθήνα σε σχέση με τις άλλες πόλεις, φαίνεται να οφείλεται κατά κύριο λόγο σε οργανωτικές αδυναμίες.

Τα πολιτιστικά προγράμματα, τα οποία σχεδιάστηκαν, έδωσαν το στίγμα της εθνικής ταυτότητας που ήθελαν οι διοργανωτές να αναδείξουν. Οι Καταλανοί έθεσαν ως προτεραιότητα να γνωρίσουν στον κόσμο τον καταλανικό πολιτισμό, παρουσιάζοντάς τον ως την σημαντικότερη πτυχή της ταυτότητάς τους, χωρίς να απορρίπτουν την ισπανική ταυτότητα. Η Αθήνα παρουσίασε την ιδιαίτερη σχέση της με τους Ολυμπιακούς Αγώνες ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της ελληνικής ταυτότητας και ιστορίας και έστειλε μηνύματα εθνικής υπερηφάνειας για τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό. Παρέλειψε, όμως, να δώσει ξεκάθαρα μηνύματα για το μέλλον. Το Λονδίνο τόνισε, ιδιαίτερα, την πολυπολιτισμικότητα της Βρετανίας και τις σημαντικές στιγμές της νεότερης ιστορίας της. Έδωσε μηνύματα για το μέλλον της Βρετανίας και τη θετική παρουσία της στην παγκόσμια πρόοδο. Αυτό ήταν ένα αισιόδοξο μήνυμα, με θετικό αντίκτυπο σε όλο τον

κόσμο, σε αντιδιαστολή με την παγκόσμια οικονομική κρίση που επικρατούσε εκείνη την περίοδο.

Στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των πολιτιστικών προγραμμάτων, οι τρεις πόλεις εισήγαγαν κάποιες νέες προσεγγίσεις. Η Βαρκελώνη εισήγαγε προσεγγίσεις που επέτρεπαν διάφορους τύπους συνεργειών με διεθνείς και τοπικούς φορείς, αναφορικά με την παραγωγή πολιτιστικών εκδηλώσεων και την αξιοποίηση των τοπικών καλλιτεχνών. Η Αθήνα πρότεινε την εγκαθίδρυση νέων διεθνών θεσμών όπως του Ιδρύματος Πολιτιστικής Ολυμπιάδας που θα είχε μόνιμη έδρα στην Ολυμπία. Οι μεγαλεπήβολες αυτές εξαγγελίες, τελικά δεν υλοποιήθηκαν, γιατί ουσιαστικά δεν έγινε πραγματικός σχεδιασμός γι' αυτές. Το Λονδίνο οργάνωσε ένα εθνικό δίκτυο διάχυσης των πολιτιστικών προγραμμάτων, αντί τοπικό που συνηθιζόταν σε άλλες Ολυμπιάδες. Επίσης, οι Ολυμπιακοί και Παραολυμπιακοί αντιμετωπίστηκαν ως μια οντότητα, δίνοντας τη δυνατότητα αξιοποίησης των εμπορικών δικαιωμάτων των χορηγών και για τις δυο διοργανώσεις. Άλλη καινοτομία ήταν η επιλογή για χρηματοδότηση πολιτιστικών προγραμμάτων με κριτήριο την μετα-ολυμπιακή βιωσιμότητά τους, με στόχο την δημιουργία μακροπρόθεσμων οφελών από τα προγράμματα αυτά. Σημαντικότερη καινοτομία ήταν και η αξιολόγηση της διαδικασίας φιλοξενίας των Αγώνων, η οποία πραγματοποιήθηκε μετά την λήξη των Αγώνων και τα ευρήματά της ήταν πολύ σημαντικά για τις επόμενες διοργανώσεις.

Η κληρονομιά των Αγώνων αξιοποιήθηκε, επίσης, σε διαφορετικό βαθμό από τις τρεις χώρες. Στη Βαρκελώνη και στην Αθήνα δημιουργήθηκαν φορείς προώθησης του τουρισμού με βάση τη νέα εικόνα των πόλεων, οι οποίοι λειτουργούν μέχρι σήμερα. Η Βαρκελώνη συνεχίζει μέχρι τώρα να εξαργυρώνει αυτή την εικόνα με συνεχή άνοδο του τουριστικού τομέα. Τα Ολυμπιακά έργα αξιοποιήθηκαν μετά τους Αγώνες και απέκτησαν άλλες χρήσεις. Ιδιαίτερα οι νέες πολιτιστικές εγκαταστάσεις χρησιμοποιούνται για πολιτιστικές δράσεις, τοπικού και διεθνούς χαρακτήρα. Αντίθετα, στην Αθήνα οι Ολυμπιακές εγκαταστάσεις εγκαταλείφθηκαν, σχεδόν, στο σύνολό τους και παρέμειναν αναξιοποίητες ως «λευκοί ελέφαντες». Υπήρξε μια πρόσκαιρη άνοδος του τουρισμού, η οποία σταμάτησε μετά το 2007 μαζί με το «ξεθώριασμα» της εικόνας της πόλης, που επιχειρήθηκε να διαμορφωθεί με την ευκαιρία των Αγώνων. Το Λονδίνο είχε μικρή αύξηση τουρισμού, ειδικά επιχειρηματικού. Εκεί, όλες οι μόνιμες εγκαταστάσεις μετασχηματίστηκαν για άλλες χρήσεις, όπως προβλέφθηκε στον αρχικό σχεδιασμό. Οι

προσωρινές εγκαταστάσεις αφαιρέθηκαν και άφησαν τους χώρους ελεύθερους για άλλες χρήσεις. Αξιοσημείωτη ήταν και η μικρή αύξηση του πολιτιστικού κοινού στο Ανατολικό Λονδίνο.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες λειτούργησαν ως καταλύτης και για τις τρεις πόλεις, επιφέροντας αλλαγές και βελτιώσεις στο αστικό τοπίο και στον πολιτιστικό τομέα, που επηρέασαν τη ζωή των πολιτών. Ο βαθμός στον οποίο συντελέστηκαν αυτές οι αλλαγές και βελτιώσεις εξαρτήθηκε από τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο στην καθεμιά από τις διοργανώτριες πόλεις.

<b>Συνοπτικός Συγκριτικός Πίνακας</b>			
<b>Διοργανώτρια πόλη</b>	<b>Βαρκελώνη 1992</b>	<b>Αθήνα 2004</b>	<b>Λονδίνο 2012</b>
Επικρατούσες συνθήκες	<ul style="list-style-type: none"> <li>• μεσογειακή πόλη</li> <li>• φτωχή</li> <li>• χωρίς υποδομές</li> <li>• εμπειρία στη διοργάνωση μεγάλων γεγονότων</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• μεσογειακή πόλη</li> <li>• φτωχή</li> <li>• χωρίς υποδομές</li> <li>• χωρίς εμπειρία στη διοργάνωση μεγάλων γεγονότων</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• μεγαλούπολη</li> <li>• πλούσια</li> <li>• σημαντικές υποδομές</li> <li>• εμπειρία στη διοργάνωση μεγάλων γεγονότων</li> </ul>
Οργανωτική δομή	<ul style="list-style-type: none"> <li>• συμμετοχικό μοντέλο</li> <li>• συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων φορέων</li> <li>• ηγετικός ρόλος: τοπική αυτοδιοίκηση</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• συγκεντρωτικό μοντέλο</li> <li>• δαιδαλώδης δομή, χωρίς σαφή προσδιορισμό υπευθυνότητας</li> <li>• ηγετικός ρόλος: κυβέρνηση</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• συγκεντρωτικό μοντέλο</li> <li>• σαφής προσδιορισμός υπευθυνότητας για κάθε όργανο</li> <li>• ηγετικός ρόλος: κυβέρνηση</li> </ul>
Μοντέλα εφαρμογής αστικής ανάπλασης	<ul style="list-style-type: none"> <li>• συνολική αναμόρφωση πόλης</li> <li>• μεγάλα έργα υποδομής</li> <li>• μικρές παρεμβάσεις (αστικός βελτισμός)</li> <li>• culture regeneration</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• διασκορπισμένες παρεμβάσεις σε όλη την πόλη, χωρίς εστίαση</li> <li>• σημαντικότερες αναβαθμίσεις το συγκοινωνιακό δίκτυο και η ενοποίηση του ιστορικού κέντρου</li> <li>• culture led regeneration</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• παρέμβαση μόνο στο Ανατολικό Λονδίνο</li> <li>• λίγες στοχευμένες πολιτιστικές παρεμβάσεις</li> <li>• culture and regeneration</li> </ul>
Διάχυση Πολιτιστικής Ολυμπιάδας	<ul style="list-style-type: none"> <li>• τοπικός χαρακτήρας</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• διεθνής χαρακτήρας</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• εθνικός χαρακτήρας (H.B)</li> </ul>

Περιεχόμενο πολιτιστικών προγραμμάτων	<ul style="list-style-type: none"> <li>• προβολή σχέσης της με αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες</li> <li>• πολιτισμός και παραδόσεις Καταλονίας</li> <li>• εκδηλώσεις που σχετίζονται με αθλητισμό</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• προβολή σχέσης της με αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες</li> <li>• πολιτισμός και παραδόσεις Ελλάδας</li> <li>• σημαντικότερο μέρος των Αγώνων ήταν η Πολιτιστική Ολυμπιάδα</li> <li>• μεγαλεπήβολες εξαγγελίες που δεν υλοποιήθηκαν</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• προβολή σχέσης της με σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες</li> <li>• πολιτισμός και παραδόσεις Η.Β.</li> <li>• υλοποίηση πλουσιότατου προγράμματος με εντυπωσιακά θεάματα, χωρίς πολιτιστικό βάθος</li> </ul>
Μηνύματα εθνικής ταυτότητας	<ul style="list-style-type: none"> <li>• καταλανισμός</li> <li>• μη απόρριψη ισπανικού πολιτισμού</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• προβολή της ιδιαίτερης σχέσης με τους Ολυμπιακούς Αγώνες</li> <li>• ανάδειξη αρχαιοελληνικού πολιτισμού</li> <li>• ιδιαίτερη προσκόλληση στο παρελθόν</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• πολυπολιτισμικότητα Βρετανίας</li> <li>• ανάδειξη σημαντικότερων στιγμών νεότερης ιστορίας</li> <li>• ξεκάθαρα μηνύματα για το μέλλον</li> </ul>
Σχεδιασμός και υλοποίηση	<ul style="list-style-type: none"> <li>• συνέργειες στην παραγωγή πολιτιστικών εκδηλώσεων</li> <li>• αξιοποίηση τοπικών καλλιτεχνών</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• προτάσεις για εγκαθίδρυση νέων διεθνών θεσμών – δεν υλοποιήθηκαν</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• εθνικό δίκτυο διάχυσης πολιτιστικών προγραμμάτων</li> <li>• Ολυμπιακοί και Παραολυμπιακοί αγώνες ως μία οντότητα</li> <li>• Χρηματοδότηση με κριτήριο την μετα-Ολυμπιακή βιωσιμότητα</li> <li>• αξιολόγηση διαδικασίας Ολυμπιακών Αγώνων</li> </ul>
Αξιοποίηση	<ul style="list-style-type: none"> <li>• φορέας προώθησης τουρισμού</li> <li>• συνεχής άνοδος τουρισμού</li> <li>• ολυμπιακά έργα απέκτησαν άλλες χρήσεις</li> <li>• πολιτιστικές εγκαταστάσεις</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• φορέας προώθησης τουρισμού</li> <li>• λευκοί ελέφαντές οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις</li> <li>• πρόσκαιρη άνοδος τουρισμού</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• μικρή αύξηση τουρισμού, ιδιαίτερα επιχειρηματικού</li> <li>• μετασχηματισμός μόνιμων εγκαταστάσεων</li> <li>• αφαίρεση προσωρινών και επαναχρησιμοποίηση</li> <li>• μικρή αύξηση πολιτιστικού κοινού στο Ανατολικό Λονδίνο</li> </ul>

# Κεφάλαιο 7

## Συμπεράσματα

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν, ίσως, το μεγαλύτερο παγκόσμιο γεγονός που μπορεί να πραγματοποιηθεί σε μια χώρα. Προσφέρει πολλές δυνατότητες για να διενεργηθούν σημαντικές τομές και να διερευνηθούν καινοτόμες ιδέες και πρακτικές. Υπό αυτό το πρίσμα φαίνεται ότι είδαν οι χώρες τη διοργάνωση των Αγώνων, που μελετήθηκαν, καταλήγοντας όμως η καθεμιά σε διαφορετικά αποτελέσματα.

Για να αξιολογηθούν αυτά τα αποτελέσματα πρέπει να εξεταστούν πολλοί δείκτες. Ο πρώτος αφορά την οργάνωση των αθλητικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων. Δηλαδή, το κατά πόσο διεξάγονται ομαλά, αν υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες για τους συμμετέχοντες και αν έχει εύκολη πρόσβαση το κοινό σ' αυτές. Επίσης, πρέπει να εξεταστεί η ποιότητα των υποδομών και των εκδηλώσεων. Σημαντικός δείκτης είναι ακόμα ο αριθμός των επισκεπτών και το κατά πόσο παρέχονται διευκολύνσεις σε αθλητές και επισκέπτες.

Όμως, ένα τόσο σημαντικό γεγονός, για τη διοργάνωση του οποίου διατέθηκαν τεράστιοι οικονομικοί πόροι, ανθρώπινο δυναμικό, χρόνος και κόπος, για να θεωρηθεί πετυχημένο πρέπει να αφήσει κληρονομιά που να διαρκέσει σε βάθος χρόνου. Εξάλλου, η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων δεν είναι το τέλος του δρόμου, αλλά ένας σταθμός για την ανάπτυξη της πόλης. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν οι Ολυμπιακοί Αγώνες άφησαν υποδομές που μπορούν να αξιοποιηθούν για άλλες χρήσεις. Αν βοήθησαν στην καθιέρωση πολιτιστικών και αστικών πολιτικών οι οποίες εφαρμόστηκαν στην διοργάνωση και ήταν πετυχημένες. Ακόμα, αν βοήθησαν στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, αν έφεραν τουριστική ανάπτυξη και οικονομικό όφελος.

Η Βαρκελώνη ενέταξε τους Ολυμπιακούς Αγώνες σε ένα γενικότερο πολεοδομικό σχέδιο, το οποίο ήταν ήδη σε ισχύ, και τους έθεσε στην υπηρεσία της πόλης. Το συντονιστικό όργανο που ήταν υπεύθυνο για την προετοιμασία, οργανώθηκε με τρόπο λειτουργικό εμπλέκοντας όλους τους φορείς, δημόσιους και ιδιωτικούς καθώς και τους πολίτες, υπό την αιγίδα του δήμου. Αυτό το σχήμα υπήρξε πολύ αποδοτικό και έφερε πολύ καλά αποτελέσματα τόσο στην αναβάθμιση της πόλης, όσο και στους Αγώνες. Στην πορεία της προετοιμασίας αξιοποιήθηκε ο πολιτιστικός πλούτος της Καταλονίας τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό όσο και από άποψη κληρονομιάς, αναδεικνύοντας τις δυνατότητες όπως αυτή καταστεί πολιτιστικό κέντρο της Ισπανίας. Οι Αγώνες ήταν πολύ πετυχημένοι και απέδειξαν ότι οι Καταλανοί είναι σε θέση να οργανώσουν ένα τόσο μεγάλο γεγονός. Βοήθησαν τους Καταλανούς να παρουσιάσουν στον κόσμο και να καθιερώσουν την καταλανική ταυτότητα. Η κληρονομιά που άφησαν οι Αγώνες σε υποδομές και την εικόνα της πόλης αξιοποιήθηκαν πλήρως αφού μακροπρόθεσμα κατέστησαν τη Βαρκελώνη ένα ελκυστικό προορισμό για κάθε είδους δραστηριότητα και επέφεραν οικονομικό όφελος. Η πετυχημένη, από κάθε άποψη, διοργάνωση των Καταλανών αποτέλεσε σταθμό στους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες και ονομάστηκε το «Μοντέλο της Βαρκελώνης», με τις επόμενες διοργανώτριες πόλεις να ανατρέχουν σε αυτά για παραδειγματισμό.

Η Αθήνα θέλησε να ακολουθήσει το «Μοντέλο της Βαρκελώνης» με στόχο να αναβαθμίσει την εικόνα της και να βελτιώσει την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Το συντονιστικό όργανο, όμως, που ανέλαβε τη διοργάνωση είχε πολύπλοκη δομή και κατακερματισμό υπευθυνότητας, πράγμα που το οδήγησε σε δυσλειτουργίες. Αυτό, μαζί με την αναβλητικότητα και τις καθυστερήσεις που κράτησαν μέχρι την τελευταία στιγμή και το γιγαντισμό που παρατηρήθηκε στα Ολυμπιακά έργα, δημιούργησαν μεγάλες δυσκολίες στην προετοιμασία των υποδομών. Παρόλο τούτο, η Αθήνα αναμορφώθηκε και παρουσίασε μια πολύ βελτιωμένη εικόνα, την οποία οι ντόπιοι είδαν θετικά. Οι Αγώνες ήταν πολύ πετυχημένοι και δικαίωσαν τους Έλληνες που είχαν αμφισβητηθεί όλη την προηγούμενη περίοδο. Το πολιτιστικό μέρος έγινε η ύψιστη προτεραιότητα των Αγώνων. Πραγματοποιήθηκε ένα πολύ μεγάλο πρόγραμμα ποιοτικών εκδηλώσεων αποσκοπώντας στην προβολή της Ελλάδας ως η κοιτίδα των Αγώνων και αναδεικνύοντας την κλασική αρχαιότητα ως το σημαντικότερο στοιχείο της εθνικής τους ταυτότητας. Εξαγγέλθηκαν αξιόλογες πρωτοβουλίες στον τομέα του πολιτισμού που, όμως, δεν υλοποιήθηκαν εξαιτίας οργανωτικών προβλημάτων και πολιτικών διαφορών. Η βελτιωμένη εικόνα της Αθήνας έφερε μια αύξηση του αριθμού των ξένων επισκεπτών



κατά τα πρώτα μετα-ολυμπιακά χρόνια. Αυτό, όμως, δεν κράτησε γιατί δεν υπήρχε κανένα σχέδιο αξιοποίησης της κληρονομιάς των Αγώνων. Τα εντυπωσιακά ολυμπιακά έργα αφέθηκαν σαν λευκοί ελέφαντες στη φθορά του χρόνου, πλην του συγκοινωνιακού δικτύου και της ενοποίησης του αρχαιολογικού χώρου του ιστορικού κέντρου. Η Αθήνα έχασε την ευκαιρία να έχει μόνιμο όφελος από τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων.

Το Λονδίνο έχοντας τις υποδομές, την εμπειρογνωμοσύνη για διοργάνωση μεγάλων γεγονότων και τις άριστες οργανωτικές δομές, είχε την δυνατότητα να επιλέξει μια υποβαθμισμένη περιοχή της πόλης για να φιλοξενήσει τους Αγώνες. Στον στρατηγικό σχεδιασμό της διοργάνωσης τέθηκε ως ύψιστη προτεραιότητα η αξιολόγηση της κληρονομιάς των Αγώνων, μια καινοτόμα προσέγγιση στα ζητήματα από μια χώρα που είχε την γνώση και την εμπειρία για να κάνει μια τέτοια αξιολόγηση. Επίσης, για τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις, μόνιμες και προσωρινές, καθορίστηκε στον σχεδιασμό η ακριβής μετα-ολυμπιακή αξιοποίησή τους. Η κληρονομιά αυτή αξιοποιήθηκε πλήρως προκαλώντας περισσότερο ενδιαφέρον για μελέτη από ότι η ίδια η διοργάνωση. Το πολιτιστικό πρόγραμμα ανέδειξε, σε μεγάλο βαθμό, δύο χαρακτηριστικά της βρετανικής ταυτότητας: την πολυπολιτισμικότητα και την κοινωνική ένταξη. Ήταν πολύ εμπλουτισμένο και από αυτό επωφελήθηκαν οι άνθρωποι σε όλη τη χώρα.

# Κεφάλαιο 8

## Εισηγήσεις

Από τη μελέτη του θέματος διαφάνηκε ότι η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων είναι μια πολύπλοκη και πολύπλευρη διαδικασία τα αποτελέσματα της οποίας έχουν αντίκτυπο στο αστικό περιβάλλον και στην ποιότητα ζωής των κατοίκων των διοργανωτριών πόλεων. Ως εκ τούτου, η αναζήτηση τρόπων βελτίωσης του θεσμού είναι θέμα που απασχολεί συνεχώς το Διεθνές Ολυμπιακό Κίνημα.

Σε σχέση με τις Αστικές Αναπλάσεις θα μπορούσε να τεθεί ένα κοινό πλαίσιο, το οποίο να δεσμεύει τις διοργανώτριες χώρες ώστε να εφαρμόζουν πολιτικές βιώσιμης ανάπτυξης και σεβασμού του φυσικού περιβάλλοντος. Επίσης, θα ήταν καλό να διασφαλίζεται ότι οι διοργανωτές δεν θα παρασύρονταν σε ένα γιγαντισμό των ολυμπιακών εγκαταστάσεων, διότι αυτό συνεπάγεται σπατάλη πόρων και δυσκολίες στη μελλοντική διαχείρισή τους. Σημαντικότατο ακόμα είναι να θεσμοθετηθεί υποχρέωση για τις υποψήφιες χώρες να υποβάλλουν στον Φάκελο Υποψηφιότητας στρατηγικό σχεδιασμό για τη μεταολυμπιακή αξιοποίηση της κληρονομιάς των Αγώνων, ως μοχλός πίεσης προς τις χώρες. Μια τέτοια αξιοποίηση θα βοηθά στην απόσβεση των κεφαλαίων που δαπανήθηκαν και θα προσφέρει ευκαιρίες βελτίωσης της ποιότητας ζωής.

Όσον αφορά την Πολιτιστική Ολυμπιάδα θα πρέπει να καταστεί ουσιαστικό συστατικό των Αγώνων, ισάξια του αθλητικού μέρους. Προς τούτο θα ήταν καλό το αθλητικό και το πολιτιστικό μέρος των Αγώνων να αντιμετωπίζονται ως μια οντότητα μέσα από ένα θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας. Τα προγράμματά της θα μπορούσαν να προβάλλονται στο ίδιο επίπεδο με τα αθλητικά γεγονότα. Οι εκδηλώσεις του Ολυμπιακού Πρωτοκόλλου, που τώρα επισκιάζουν τις εκδηλώσεις της, θα μπορούσαν να ενταχθούν στην Πολιτιστική Ολυμπιάδα για να τυγχάνουν τις ίδιες διαχείρισης και χρηματοδότησης. Ταυτόχρονα θα εξυπηρετούσαν και την ανάδειξή της.

Το περιεχόμενο των εκδηλώσεων της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας θα μπορούσε να προσεγγίζει το κοινό μέσα στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων με τρόπο που να το κάνει να αισθάνεται ότι ικανοποιεί ανάγκες του. Διαφορετικά θα είναι άλλος ένας φορέας πολιτιστικών εκδηλώσεων ο οποίος δεν θα μπορούσε να συνδεθεί με τους Αγώνες. Επιπρόσθετα, το περιεχόμενο των προγραμμάτων πρέπει να είναι τέτοιο που να απευθύνεται σε διαφορετικά κοινά ώστε να μην κινδυνεύει να καταλήξει σε ελιτισμό και συνεπώς να αφήνει στην απαξίωση ένα ευρύ κοινό.

# Κεφάλαιο 9

## Επίλογος

Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σηματοδοτεί μια αξιοπρόσεκτη παρέμβαση στην πόλη και τη χώρα υποδοχής. Η κατασκευή των ολυμπιακών εγκαταστάσεων και οι συνακόλουθες αστικές αναπλάσεις παρέχουν χώρους που μπορούν μελλοντικά να αποτελέσουν βάση για περαιτέρω ανάπτυξη και βελτίωση της ποιότητας ζωής. Οι Αγώνες μπορούν να αλλάξουν την εικόνα μιας πόλης και να την ωθήσουν σε οικονομική ανάπτυξη.

Τα πολιτιστικά προγράμματα παρέχουν την ευκαιρία για ανάδειξη του πολιτισμού και της εθνικής ταυτότητας αλλά και τη συμμετοχή περισσότερων ανθρώπων στο πολιτιστικό γίνεσθαι. Η συλλογική περηφάνεια και αυτοπεποίθηση που συνοδεύει το επίτευγμα της φιλοξενίας των Αγώνων ξυπνά τις δημιουργικές δυνάμεις των πολιτών.

Το ερώτημα που παραμένει είναι πώς θα διασφαλιστεί ότι αυτή η σπουδαία κληρονομιά σε υποδομές και πολιτιστικά προγράμματα θα καταστεί μόνιμη και ουσιαστική για τη φιλοξενούσα χώρα.

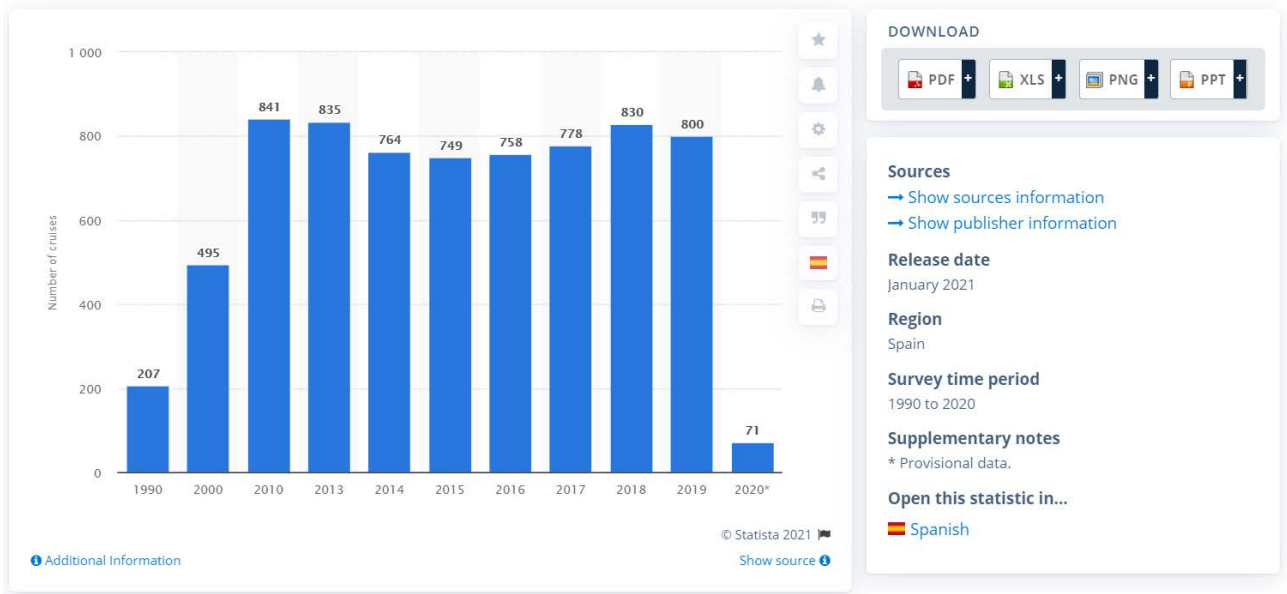
# Παράρτημα Α

## Ετήσιος αριθμός κρουαζιέρων στο λιμάνι της Βαρκελώνης

Travel, Tourism & Hospitality > Leisure Travel

PREMIUM +

Annual number of cruises in the Port of Barcelona, Spain from 1990 to 2020



Πηγή:  
[span/](https://www.statista.com/statistics/457648/cruise-numbers-in-barcelona-spain/)

<https://www.statista.com/statistics/457648/cruise-numbers-in-barcelona-spain/>

# Παράρτημα Β

## Αφίξεις αλλοδαπών 2003 & 2007 στην Ελλάδα

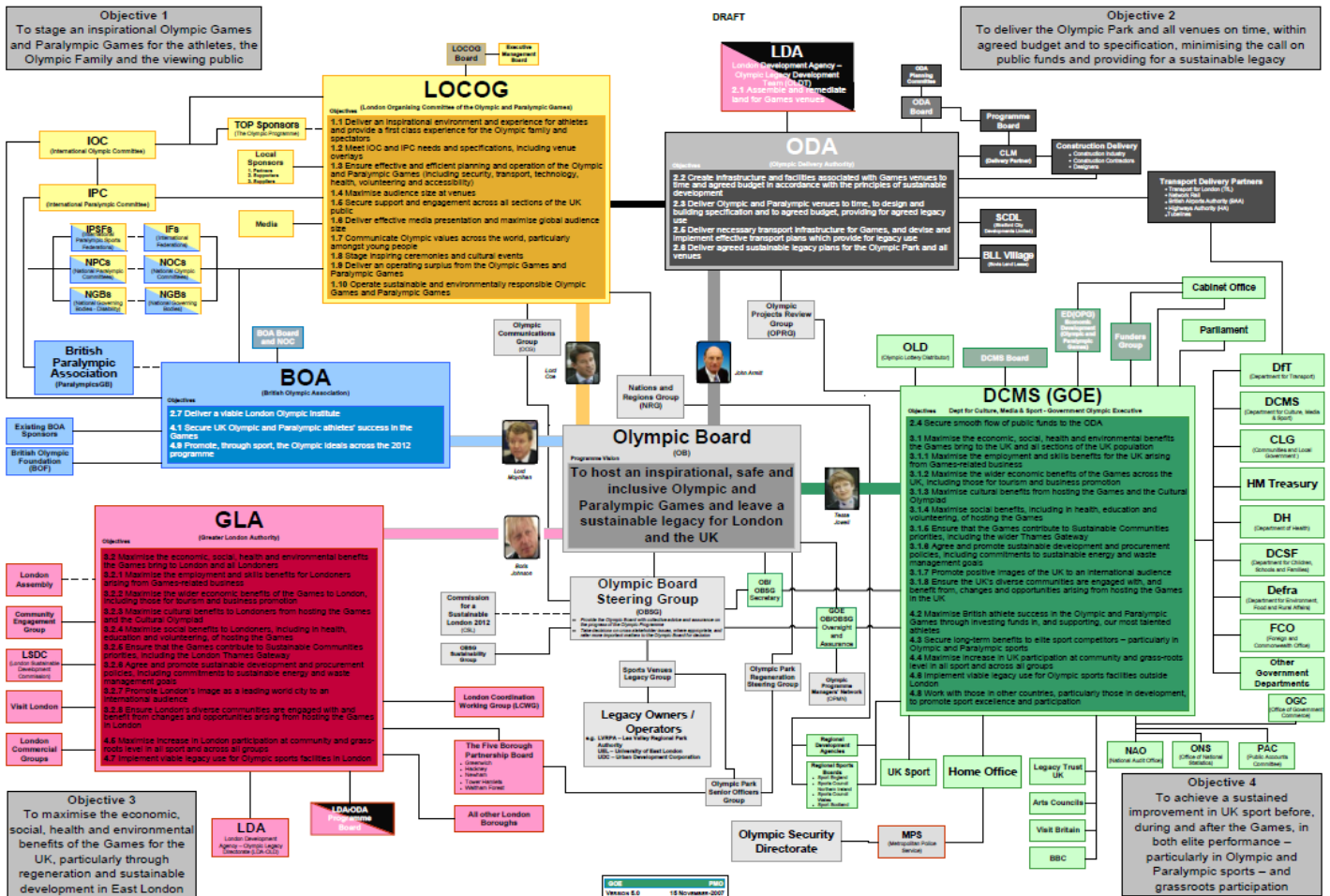
NUTS (0,I and II)		Αφίξεις αλλοδαπών 2003		
		Ξενοδοχεία και ομοειδή καταλύματα	Τουριστικά κάμπινγκ	Σύνολο
<b>GR</b>	<b>ΕΛΛΑΔΑ</b>	<b>6,574,470</b>	<b>193,506</b>	<b>6,767,976</b>
GR1	Βόρεια Ελλάδα	711,018	14,296	725,314
GR11	Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	96.68.3	5,729	102,412
GR12	Κεντρική Μακεδονία	396,846	5,971	402,817
GR13	Δυτική Μακεδονία	25,326	0	25,326
GR14	Θεσσαλία	192.16.3	2,596	194,759
GR2	Κεντρική Ελλάδα	1.296.59.3	150,122	1,446,715
GR21	Ηπειρος	58,306	20,689	78,995
GR22	Ιόνια Νησιά	610,592	20,189	6.30.781
GR23	Δυτική Ελλάδα	204,324	35,872	240,196
GR24	Στερεά Ελλάδα	172.1.32	14,779	186,911
GR25	Πελοπόννησος	251.2.39	58.59.3	309.8.32
GR3	Αττική	1,457,887	18,625	1,476,512
GR4	Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	3.108.972	10.46.3	3,119,435
GR41	Βόρειο Αιγαίο	156,402	137	156.5.39
GR42	Νότιο Αιγαίο	1,613,311	8,515	1,621,826
GR43	Κρήτη	1,339,259	1,811	1,341,070

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΑΦΙΞΕΙΣ ΗΜΕΔΑΠΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ  
ΣΤΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΜΠΙΝΓΚ ΚΑΤΑ ΕΙΔΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΑΥΤΩΝ  
ΓΙΑ ΤΑ ΕΤΗ 2006-2007

ΕΙΔΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ	2006				2007				% Μεταβολής 2007/2006 (1)
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο	Αναλογία	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο	Αναλογία	
<b>ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ</b>									
5****	728.369	1.454.003	2.182.372	15,61%	853.814	1.623.789	2.477.603	15,45%	9,54%
4****	1.285.526	2.717.924	4.003.450	28,63%	1.429.332	3.008.499	4.437.831	27,67%	3,88%
3***	1.772.094	1.555.844	3.327.938	23,80%	2.022.245	1.845.678	3.867.923	24,12%	7,64%
2**	1.745.619	1.017.080	2.762.699	19,76%	1.950.421	1.239.749	3.190.170	19,89%	2,29%
1*	249.039	141.656	390.695	2,79%	264.808	177.036	441.844	2,76%	-3,25%
ΣΥΝΟΛΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ	5.780.647	6.886.507	12.667.154	90,60%	6.520.620	7.894.751	14.415.371	89,88%	5,28%
<b>ΛΟΙΠΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ</b>									
ΕΠΙΠΛΩΜΕΝΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ	208.470	603.234	811.704	5,81%	256.842	760.433	1.017.275	6,34%	-0,14%
ΚΑΜΠΙΝΓΚ	106.240	200.541	306.781	2,19%	134.227	207.856	342.083	2,13%	-1,65%
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ	138.456	57.926	196.382	1,40%	172.146	90.717	262.863	1,64%	12,01%
ΣΥΝΟΛΟ	6.233.813	7.748.208	13.982.021	100,00%	7.083.835	8.953.757	16.037.592	100,00%	4,92%

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/home?p\\_p\\_id=com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3&p\\_p\\_lifecycle=0&p\\_p\\_state=maximized&p\\_p\\_mode=view&\\_com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3\\_mvcPath=%2Fview\\_content.jsp&\\_com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3\\_assetEntryId=5827889&\\_com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3\\_type=document](https://www.statistics.gr/el/home?p_p_id=com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3_mvcPath=%2Fview_content.jsp&_com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3_assetEntryId=5827889&_com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3_type=document)

# Παράρτημα Γ Οργανωτική Δομή Λονδίνου



Πηγή: <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/london-2012-map-of-organisations-involved-2007.pdf>

# Βιβλιογραφία

## Ελληνόγλωσση

Αλεξανδρή, Γ., Μουκούλης, Π., Τζιρτζιλιάκη, Ε., και άλλοι, 2011. *Αφιέρωμα\_ Gentrification*, Περιοδικό Κοντέινερ, 20-37.

Αραβαντινός Α.Ι., 2007. Πολεοδομικός Σχεδιασμός (για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου), Εκδόσεις Συμμετρία, Β' Έκδοση, Αθήνα, Κεφάλαιο 16ο, σελ.: 414-415

Ασπιώτου – Μάγρα, Λ., 2005. *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες κατά την ιστορική διαδρομή τους*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.

Βενιζέλος, Ευ., 2001. *Η επιβίωση του πολιτισμού*. [online] Διαθέσιμο στο: <<https://evenizelos.gr/mme/articlesinthepress/58-articles2001/1024-2009-04-27-15-02-59.html>> [Προσπελάσιμο στις 20 Μαρτίου 2021].

[Βενιζέλος, Ευ., 2001. Συνέντευξη Τύπου Ευάγγελου Βενιζέλου Υπουργού Πολιτισμού με θέμα: Πολιτιστική Ολυμπιάδα 2000-2004 «Για Έναν Πολιτισμό Των Πολιτισμών». \[online\] 25 Σεπτεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.culture.gr/ g 4552> \[Προσπελάσιμο στις 20 Μαρτίου 2021\].](#)

Γάγγας, Δ., 2019. Ολυμπιακό Κίνημα & Διεθνής Πολιτική. Μια διαχρονική σχέση συγκρουσιακής συνύπαρξης. *Ο Ολυμπισμός του Coubertin*. Κεφ. 2. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σελ. 36 - 44.

Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, 2008. *Αφίξεις και Διανυκτερεύσεις στα Πάσης Φύσεως Ξενοδοχειακά Καταλύματα και κάμπινγκ έτους 2007*. [online] 24 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο:



<[https://www.statistics.gr/statistics?p\\_p\\_id=com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3&p\\_p\\_lifecycle=0&p\\_p\\_state=maximized&p\\_p\\_mode=view&com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3\\_mvcPath=%2Fview\\_content.jsp&com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3\\_assetEntryId=1189993&com\\_liferay\\_portal\\_search\\_web\\_portlet\\_SearchPortlet\\_INSTANCE\\_3\\_type=document](https://www.statistics.gr/statistics?p_p_id=com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3_mvcPath=%2Fview_content.jsp&com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3_assetEntryId=1189993&com_liferay_portal_search_web_portlet_SearchPortlet_INSTANCE_3_type=document)> [Προσπελάσιμο στις 26 Μαρτίου 2021].

Ζορμπά, Μ., 2014. *Πολιτική του Πολιτισμού. Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Ηρακλείδης, Α. 2015. Έθνος, εθνικισμός, αυτοδιάθεση. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Ηρακλείδης, Α. 2015. *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Κεφ. 8. Διαθέσιμο στο: <<http://hdl.handle.net/11419/6154>> [Προσπελάσιμο στις: 12 Δεκεμβρίου 2020].

Κακλαμάνης, Ν., 2008. *Παρουσίαση της Εταιρείας Τουριστικής & Οικονομικής Ανάπτυξης Αθήνας του Δήμου Αθηναίων*. [online] 30 Σεπτεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <[www.cityofathens.gr/30-09-2008-paroysiasi-tis-etaireias-toyristikis-oikonomikis-anaptyksis-athinas-t](http://www.cityofathens.gr/30-09-2008-paroysiasi-tis-etaireias-toyristikis-oikonomikis-anaptyksis-athinas-t)> [Προσπελάσιμο στις 26 Μαρτίου 2021].

Καραϊσκού, Β., 2013. *Χρήσεις και Καταχρήσεις του Πολιτισμού, Ελλάδα 1974 - 2010*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Καρποδίνη-Δημητριάδη, Ε. 2013. *Πολιτιστική Διαχείριση. Διά βίου μάθηση και πολιτισμός. Η συνέργεια της πολιτιστικής διαχείρισης*. Αθήνα: Νήσος, σελ. 37-69.

Καρβούνης, Α., 2015. Η Βρετανική ταυτότητα ως αφήγηση: Εργατικό Κόμμα και Ευρώπη, 1961-2000. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 10, 177-205. doi: <https://doi.org/10.12681/sas.704>.

Καστρισιανάκη, Μ., 2012. *Τελετή έναρξης με μέτρο τον άνθρωπο*. [online] 28 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.dw.com/el/%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%84%CE%AE-%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%81%CE%BE%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B5->

[%CE%BC%CE%AD%CF%84%CF%81%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%AC%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%BF/a-16129020>](https://www.citybranding.gr/2017/07/40.html)

[Προσπελάσιμο στις: 6 Απριλίου 2021].

Κεφαλογιάννης, Ν., 2017. Η μεταβολή της εικόνας της Βαρκελώνης σε συσχέτιση με τις διοργανώσεις ειδικών γεγονότων που έλαβαν χώρα σε αυτήν τα τελευταία 40 χρόνια. *City branding*. [online] 18 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.citybranding.gr/2017/07/40.html>> [Προσπελάσιμο στις: 18 Ιανουαρίου 2021].

Κίττυ, Ξ., 2013. Βαρκελώνη 1992: Οι Αγώνες που άλλαξαν τα πάντα. *Τα Νέα*. [online] 18 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.tanea.gr/2013/08/18/lifearts/barkelwni-1992-oi-agwnes-poy-allaksan-ta-panta/>> [Προσπελάσιμο στις: 8 Φεβρουαρίου 2021].

Κραβαρίτου, Α., 2016. Εξέλιξη Πολιτιστικών Βιομηχανιών: Σύγκριση πολιτιστικής πολιτικής μεταξύ Ελλάδας και μεγάλης Βρετανίας. *City branding*. [online] 7 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο: <[https://www.citybranding.gr/2016/03/blog-post\\_7.html](https://www.citybranding.gr/2016/03/blog-post_7.html)> [Προσπελάσιμο στις: 9 Δεκεμβρίου 2020].

Κτενάς, Σπ., 2008. Η κληρονομιά των Ολυμπιακών Αγώνων. *Το Βήμα*. [online] 24 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.tovima.gr/2008/11/24/finance/h-klironomia-twn-olympiakwn-agwnwn/>> [Προσπελάσιμο στις: 20 Φεβρουαρίου 2021].

Λαμπίρη, Δ., 2006. Αστική Ανάπτυξη και Αλλαγή στη Βαρκελώνη: Το Ολυμπιακό Χωριό. Στο: *Οικονομία & Αθλητισμός*. Τόμος 6<sup>ος</sup>, Τεύχος 1<sup>ο</sup>. Αθήνα: Θήτα Εκτυπωτική, σελ. 24-38.

Λιόγα, Ε., 2012. «Λευκοί ελέφαντες» και ματαιοδοξία. [online] 4 Απριλίου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.onsports.gr/offsite/story/195624/leykoi-elefantes-kai-mataiodoxia>> [Προσπελάσιμο στις 27 Μαρτίου 2021].

Μανιτάκης, Α., 2004. *Συνταγματικό Δίκαιο*. [online] Διαθέσιμο στο: <[http://law-constitution.web.auth.gr/manitakis/files/Manitaki\\_Syntagmatiko\\_Synopsi\\_kef3.pdf](http://law-constitution.web.auth.gr/manitakis/files/Manitaki_Syntagmatiko_Synopsi_kef3.pdf)> [Προσπελάσιμο στις: 9 Δεκεμβρίου 2020].

Μαντόγλου, Α., 2005. *Μνήμες. Ατομικές – Συλλογικές – Ιστορικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μπιανκίνι, Φ, Πάρκινσον, Μ., 1994. *Πολιτιστική πολιτική και αναζωογόνηση πόλεων: η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης.

Νόμος 3254/2004. Ρύθμιση θεμάτων των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Αγώνων του 2004 και άλλες διατάξεις. [online] Διαθέσιμο στο: <<https://www.e-nomothesia.gr/kat-athlitismos/n-3254-2004.html>> [Προσπελάσιμο στις 27 Μαρτίου 2021].

Νταλιάνη, Μ., 2002. Η . . . αναδυόμενη Αθήνα. *Τα Νέα*. [online] 26 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.tanea.gr/2002/08/26/greece/i-anadyomeni-athina/>> [Προσπελάσιμο στις 28 Φεβρουαρίου 2021].

Οικονόμου, Δ., 2004. Αστική αναγέννηση και πολεοδομικές αναπλάσεις. *Τεχνικά Χρονικά*, [ηλεκτρονικό περιοδικό] 5(3), σσ 1-10.

Οικονόμου Δ., 2000. *Σύστημα χωρικού σχεδιασμού. Η ελληνική πραγματικότητα και η διεθνής εμπειρία*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχ. 101-102, Α'-Β' 2000: 3-58.

Παπαϊωάννου, Α., Κριεμάδης Θ., 2017. Τουριστική Επίδραση και Στρατηγικές Μόχλευσης των Ολυμπιακών Αγώνων. Στο: Ελληνικό Περιοδικό Διοίκηση Αθλητισμού & Αναψυχής Τόμος 14 (1), 1 – 16.

Παπανικολάου, Π., 2015. *Πολιτιστικοί θεσμοί, μουσεία, μνήμη και κληρονομιά στην Ελλάδα. Αθήνα 2004 και ο θεσμός της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας*. Διδακτορική Διατριβή: Ιωάννινα.

Παπανίκος, Γ., 2013. Οι Ολυμπιακές Υποδομές και ο Εξοπλισμός των Αγώνων του 2004. Στο: *Αναπτυξιακές Επιδράσεις των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 Μεταολυμπιακή Αξιοποίηση των Υποδομών και του Εξοπλισμού*. Αθήνα. Σελ. 93 – 119.

Πάλλη-Πετραλιά, Φ., 2014. Η χρονιά της Ελλάδας. Στο: *Σαράντα χρόνια τώρα Γεγονότα, παρασκήνια και πρωταγωνιστές της μεταπολίτευσης*. Καστανιώτη: Αθήνα.

Σελ. 367-402.

Πολυκανδριώτη, Ο., 2002. *Μνήμη και Ταυτότητα, Παρατηρήσεις σε ορισμένα κείμενα της ελληνικής διασποράς στη Γαλλία τον 20<sup>ο</sup> αιώνα*. [online] Διαθέσιμο στο: <<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sygkrisi/article/viewFile/10137/10236.p df>> [Προσπελάσιμο στις 9 Δεκεμβρίου 2020].

Τζαχρίστα, Β., 2018. *Ολυμπιακοί Αγώνες και Τέχνη*. Άθληση & Κοινωνία, τεύχ. 61, Αθήνα.

Τραμπούλη, θ., 2012. Καινούργια στοιχεία στην τελετή έναρξης των Ολυμπιακών. *Η Καθημερινή*. [online] 12 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.kathimerini.gr/culture/465493/kainoyrgia-stoicheia-stin-teleti-enarxis-ton-olympiakon/>> [Προσπελάσιμο στις 6 Απριλίου 2021].

Φώλιας, Χ., Η Ελλάδα υπόσχεται την πιο επιτυχημένη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων. *Europa*. [online]. Διαθέσιμο στο: <[https://ec.europa.eu/regional\\_policy/archive/themes/olymppe/pages/focus\\_el.htm#top](https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/olymppe/pages/focus_el.htm#top)> [Προσπελάσιμο στις 6 Απριλίου 2021].

Χαραλαμπίδου, Β., Βραχάλης, Γ., 2002. Αφιέρωμα: Τα Ολυμπιακά Έργα. [pdf] Διαθέσιμο στο: <[http://library.tee.gr/digital/endel/2002\\_2181/endel\\_2002\\_2216.pdf](http://library.tee.gr/digital/endel/2002_2181/endel_2002_2216.pdf)> [Προσπελάσιμο στις: 27 Φεβρουαρίου 2021] σελ.53-68.

## Ξενόγλωσση

Abrams, J., Parker-Starbuck, J., 2012. A “United” Kingdom. *The London 2012 Cultural Olympiad*. PAJ 103 (2013), pp. 19–31.

Alexe, L., 2011. *Culture and Urban Regeneration. The Role of Cultural Investment for Community Development and Organization of Urban Space*.

Anderson, B., 1991. *Imagined Communities*. London: Verso, p. 1-7.

Gardner, J., 2020. Competing for the past: the London 2012 Olympic Games, archaeology and the 'wasteland'. In: *Critical Perspectives on Cultural Memory and Heritage: Construction, Transformation and Destruction*. London: UCL Press. DOI: <https://doi.org/10.14324/111.9781787354845>.

Aragón-Pérez, A., 2019. *Approach to the Governance of Barcelona 1992: An Imbalance between Institutions*. Apunts. Educación Física y Deportes, 138, pp. 123-135.

Asiri, I., *Urban Transformation from hosting the Olympic Games*.

Assmann, J., 1995. *Collective Memory and Cultural Identity*. *New German Critique*, 65, σσ. 125-133.

ATHOC, 2005. *Official Report of the XXVIII Olympiad*, Vol. 2. The Games.

Baker, C., 2015. Beyond the island story?: The opening ceremony of the London 2012 Olympic Games as public history. In: *Rethinking History*, Department of History, University of Hull, UK.

Balibrea, M., 2001. Urbanism, culture and the post-industrial city: Challenging the 'Barcelona model'. In: *Journal of Spanish Cultural Studies*, 2:2, pp. 187-210.

Barcelona Activa, 2014. *Barcelona's Tourism Activity: development and management*. Barcelona: INSETUR Higher Institute for Tourism Research University of Girona.

Beswick, C., Tsenkova, S., 2002. Overview of urban regeneration policies. In: Tsenkova, S., ed. 2002. *Urban regeneration: Learning from the British experience*. Calgary: Faculty of Environmental Design, University of Calgary. Ch.2.

Bianchini, F., 1995. Cultural considerations in inner city regeneration. In: Council of Europe, 1995. *Culture and neighbourhoods*. Strasburg: Council of Europe Publishing.

Billington, M., London 2012 closing ceremony – review. *The Guardian*. 13 Αυγούστου 2012. Διαθέσιμο στο:

<<https://www.theguardian.com/sport/2012/aug/13/london-2012-olympic-games-closing-ceremony-review>> [Προσπελάσιμο στις 9 Απριλίου 2021].

Biressi, A. and Nunn, H., 2013. The London 2012 Olympic Games Opening Ceremony: History answers back. *Journal of Popular Television*, 1: 1, pp. 113–120, doi: 10.1386/jptv.1.1.113\_1.

Bohigas, O., 2004. Ten points for an urban methodology, In Marshall T. *Transforming Barcelona*, έκδοση Routledge, London and New York, σελ. 91-96.

Boukas, N., Ziakas, V., & Boustras, G., 2013. Olympic legacy and cultural tourism: Exploring the facets of Athens' Olympic heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 19(2).

Boyra, J., 2015. *Tourism destination management: An overview of the advances of Catalonia*.

Brown, M., 2012. London 2012: a cultural marathon. *The Guardian*. 20 Jul. Διαθέσιμο στο: <<https://www.theguardian.com/sport/2012/jul/20/london-2012-cultural-olympiad>> [Προσπελάσιμο στις 9 Απριλίου 2021].

Brownell, S., 2005. The View of Greece: Questioning Eurocentrism in the History of the Olympic Games. *Journal of Sport History*. Vol. 32, Nr 2, pp.203-210.

Burn-Murdoch, J., Peter Walker, M., 2012. Olympic torch relay: the route, the torch and its bearers. Get the data. *The Guardian*. 21 Μαΐου. Διαθέσιμο στο:

<<https://www.theguardian.com/news/datablog/2012/may/21/olympic-torch-relay-data>> [Προσπελάσιμο στις 9 Απριλίου 2021].

Coca-Stefaniak, J.A, Tay, P.C., 2010. Cultural urban regeneration – practice and policy in the UK and the Singapore. *Asia Pacific Journal of Arts and Cultural Management*, 7(1). pp. 512-527.

Coubertin, P. de, Philimon, T., Politis, N. and Anninos, Ch. 1897. *The Olympic Games. B.C. 776- A.D. 1896*. Second Part. Athens and London: Charles Beck and H. Crevel and Co.

Couch, C., 1990. *Urban renewal: Theory and Practice*. Basingstoke: Macmillan Education.

Couch, C., 2003. *Urban Regeneration in Europe*. Oxford: Blackwell.

Couch, C., Sykes, O., Borstinghaus, W., 2011. Thirty years of urban regeneration in Britain, Germany and France: The importance of context and path dependency. *Progress in Planning*, 75, pp. 1-52.

Cuyás, M., 1992. *The Cultural Olympiad, A Four-Year Project*, pp. 19-21.

Cuyás, R., 1992. *Official Report of the Games of the XXV Olympiad Barcelona 1992: The challenge COOB'92 From the idea to the nomination*. Volume I. Barcelona: COOB'92, S.A, pp. 270-276.

Cuyás, R., 1992. *Official Report of the Games of the XXV Olympiad Barcelona 1992: The means Objectives, resources and venues*. Volume II. Barcelona: COOB'92, S.A, pp. 345-364.

Cuyás, R., 1992. *Official Report of the Games of the XXV Olympiad Barcelona 1992: The Games Sixteen days in summer*. Volume IV. Barcelona: COOB'92, S.A, pp. 43-74, 305-324.

Digiacomio, S., 1999. *Language ideological debates in an Olympic city: Barcelona 1992-1996*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 105-142.

Duran, P., 2005. *The impact of the Games on tourism: Barcelona: the legacy of the Games, 1992-2002*. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics UAB.

Evans, G., Shaw, P., 2004. *The Contribution of Culture to Regeneration in the UK: a review of evidence*. London: London Metropolitan University.

Fogu, Cl., Kansteiner, W., 2006. *The Politics of Memory and the Poetics of History*, στο Ned Lebow, R., / Kansteiner, W, / Fogu Cl., (επιμ.), *The Politics of Memory in Postwar Europe*, σσ. 284-310.

Garcia, B., 2017. *The Cultural Olympiads*. In: *Gold & Gold Olympic Cities* (3rd Edition). Routledge. pp. 90-114.

Garcia, B., 2014. Editorial. *Cultural Trends* Vol. 23, No. 1, 1-6.

Garcia, B., 2012. *The role of Arts and Culture in the Olympic Games. From Olympic Arts Competition to Cultural Olympiad*.

Garcia, B., 2012. The London 2012 Cultural Olympiad: A Model for a Nationwide Cultural Legacy. *Olympic Review*, vol. 14, issue 4, pp.29-34.

Garcia, B., 2008. *One hundred years of cultural programming within the Olympic Games (1912-2012): origins, evolution and projections*. *International Journal of Cultural Policy* Vol. 14, No. 4, p. 361-376.

Garcia, B., 2008. The Cultural Olympiad: Pylon of the Olympic Movement. *9th Joint International Session for Presidents or Directors of National Olympic Academy and Officials of National Olympic Committees*. Athens: International Olympic Academy.

Garcia, B., 2004. Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: Lessons from experience. Prospects for the Future. *Local Economy*, 19(4), pp. 312.-326.

Garcia, B., 2002a. The concept of Olympic cultural programmes: origins, evolution and projection. *Centre d'Estudis Olímpics (UAB)*. International Chair in Olympism (IOC-UAB).

Garcia, B., 2002. *Towards a Cultural Policy for Great Events. Local and Global Issues in the Definition of the Olympic Games Cultural Programme. Lessons from the Sydney 2000 Olympic Arts Festival*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona action Committee.

Garcia, B. *Comparative Analysis of the Olympic Cultural Programs and Management of Barcelona 1992 and Sydney 2000*.



Garcia – Ramon, M. and Albet, A. 2000. Pre-Olympic and Post-Olympic Barcelona, a 'Model' for Urban Regeneration Today?. In: *Environment and Planning*. Great Britain: Pion, pp. 1331-1334.

Gellner, E., 1992. *Έθνη και Εθνικισμός*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Gillis, J., (ed.), 1996, *Commemorations. The Politics of National Identity*, Princeton University Press, Princeton.

Gold, M. M., 2011. Athens 2004. In: J. R. Gold and M. M. Gold, (eds.) *Olympic Cities. City Agendas, Planning, and the World's Games, 1896-2016*. London and New York: Routledge, pp. 315-339.

Gold, M., M., and Revill, G., 2011. The Cultural Olympiads: Reviving the Pangyris. In: J. R. Gold and M. M. Gold, (eds.) *Olympic Cities: City Agendas, Planning, and the World's Games, 1896-2016*. London and New York: Routledge, pp. 80-107.

Good, D., 2011. The Olympic Art Competitions and Modern Art. In: Georgiadis, K. (ed.) *9th International Session for Educators and Officials of Higher Institutes of Physical Education*, 29 June 2011. Ancient Olympia: International Olympic Academy.

GOV.UK., 2013. *Inspired by 2012: The legacy from the London 2012 Olympic and Paralympic Games*. London. Chapters 3 &4.

GreekArchitects, 2003. Ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας. [online] 10 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/ενοποίηση-των-αρχαιολογικών-χώρων-της-αθήνας-id6>> [Προσπελάσιμο στις 27 Φεβρουαρίου 2021].

Grhomeboy, 2006. *Cultural Olympiad > The Institution*. [online] 9 June. Διαθέσιμο στο: <<https://grhomeboy.wordpress.com/2006/06/09/cultural-olympiad-the-institution/>> Προσπελάσιμο στις: 25 Μαρτίου 2021.

Guevara, M., Cóllez, X. and Romaní D., 1995. The Image Of Barcelona '92 In The International Press. In: *The Keys to Success The Social, Sporting, Economic and Communication Impact of Barcelona '92*. Spain: Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport, pp. 107-123.

Hall, C.M., 1992. *Hallmark Tourist Events: Impacts, Management and Planning*, London: Belhaven.

Hall, P. 2002. *Urban and Regional Planning*. New York: Routledge.

Hall, P. 1988. Urban Growth and Decline in Western Europe. In M. Dogan, & J. Kasarda, *A World of Giant Cities: The Metropolis Era, Volume One* (pp. 111-127). Newbury Park: SAGE Publications.

In.gr, 2003. Αποσύρεται από την έκθεση Outlook έργο Βέλγου καλλιτέχνη. [online] Διαθέσιμο στο: <<https://www.in.gr/2003/12/10/culture/aposyretai-apo-tin-ekthesi-outlook-ergo-belgoy-kallitexni/>> [Προσπελάσιμο στις: 19 Μαρτίου 2021].

International Olympic Committee, 1985. *Olympic Charter 1985*.

Karaiskou, V., 2013. Visions of power: How to explain pictures to a dead hare. In: *Journal of Critical Studies In Business & Society*.

Karkatsoulis, P., Michalopoulos, N., Moustakatou, V., 2005. The national identity as a motivational factor for better performance in the public sector. The case of the volunteers of the Athens 2004 Olympic Games. *International Journal of Productivity and Performance Management*. Vol. 54, Issue 7, pp. 579-594.

Kennell, J., MacLeod, N., 2009. POLICY REVIEW A grey literature review of the Cultural Olympiad. *Cultural Trends* Vol. 18, No. 1, 83-88.

Kissoudi, P., 2008. The Athens Olympics: Optimistic Legacies- Post- Olympic Assets and the Struggle for their Realization. *The International Journal of the History of Sport*. Vol. 25, No. 14, pp. 1972-1990.

Knight, T., Ruscoe, S., 2012. *London 2012 Olympic and Paralympic Games. The Official Commemorative Book*. UK: John Wiley & Sons.

Kokkinos, G., 2004. The Greek intellectual world and the Olympic Games (1896, 1906). In: Koulouri, Ch. (ed.) *Athens, Olympic City 1896-1906* Athens: International Olympic Academy.

Landry, C., 2012. *The Origins and Futures of the Creative City*. Bournes Green: Comedia.

Lerner, J., 2017. Αστικός Βελονισμός, ιδανική ιατρική συνταγή για τις πόλεις. Μετάφραση από τα Αγγλικά από τον Ξ. Διαλεισμάς. Στο: *Αστικός Βελονισμός*. Grad Review: Αθήνα, σελ. 22-29.

London Development Agency, 2005. *Lower Lea Valley. Olympic and Legacy: Compulsory Purchase Order 2005*. Statement of Reasons of the London Development Agency, London: Eversheds LLP.

MacRury, I., Poynter, G., 2010. 'Team GB' and London 2012: The Paradox of National and Global Identities. *The International Journal of the History of Sport*, 27:16-18, 2958-2975, DOI: 10.1080/09523367.2010.508280.

Mayor of London, 2007. *Lower Lea Valley: Opportunity area planning framework*. [pdf]. Διαθέσιμο στο: <[legacy.london.gov.uk/mayor/planning/docs/lowerleavalley-pt1.pdf](http://legacy.london.gov.uk/mayor/planning/docs/lowerleavalley-pt1.pdf)> [Προσπελάσιμο στις 4 Απριλίου 2021].

Monclus, J., 2003. The Barcelona model: and an original formula? From 'reconstruction' to strategic urban projects (1979–2004). *Planning Perspectives*, 18:4, pp. 399-421.

Moragas, M., 2008. *The Cultural Olympiad of Barcelona in 1992: Good Points and Bad Points. Lessons for the Future*. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics UAB.

Moulier-Boutang, Y., 2011. *Cognitive Capitalism. What is cognitive capitalism?* England: Polity Press. pp. 47-58.

Nora, P., 1989. *Between Memory and History: Les lieux de memoire, Representations*, 26 Spring, σσ. 7-25.

Norris, E., Rutter, J., Medhand, J. *Making the Games. What Government can learn from London 2012*. London: Institute of Government.

Olympic, 2021. Route Design And Details. [online] Διαθέσιμο στο: <<https://www.olympic.org/barcelona-1992-torch-relay>>. [Προσπελάσιμο στις: 31 Ιανουαρίου 2021].

Olympic Delivery Authority, 2007a. *Design principles for the Olympic Park*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.london2012.com/documents/oda-planning/planning-applications/design-principles-for-the-olympic-park.pdf>> [Προσπελάσιμο στις: 4 Απριλίου 2021].

Olympic Delivery Authority, 2007b. *The Olympic Park Masterplan: Building venues and dreams for the next generation*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.tourisminsights.info/ONLINEPUB/OLYMPICS/OLYMPICS%20PDFS/ODA%20%282006%29,%20The%20Olympic%20Park%20Masterplan%20-%20Building%20Venues%20and%20Dreams%20for%20the%20Next%20Generation,%20ODA,%20London.pdf>> [Προσπελάσιμο στις: 4 Απριλίου 2021].

Olympic Delivery Authority, 2008a. *International Broadcast Centre/Main Press Centre (IBC/MPC)*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.london2012.com/mm%5CDocument%5CPublications%5COlympicPark%5C01%5C24%5C08%5C47%5Cibc-mpc-leaflet.pdf>> [Προσπελάσιμο στις: 4 Απριλίου 2021].

Olympic Delivery Authority, 2008b. *Legacy - The change*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.london2012.com/mm%5CDocument%5CPublications%5COlympicPark%5C01%5C24%5C08%5C53%5Coda-legacy.pdf>> [Προσπελάσιμο στις: 4 Απριλίου 2021].

Olympic Delivery Authority, 2009a. *Your Park*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.london2012.com/mm%5CDocument%5CPublications%5CNewsletters%5C01%5C24%5C08%5C42%5Cyour-park-march-2009.pdf>> [Προσπελάσιμο στις: 4 Απριλίου 2021].

Olympic Delivery Authority, 2009b. *On Track*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.london2012.com/mm%5CDocument%5CPublications%5CTransport%5C01%5C24%5C07%5C73%5Ctransport-media-flyer.pdf>> [Προσπελάσιμο στις: 4 Απριλίου 2021].

Panagiotopoulou, R., 2015. The Cultural Olympiad of the Athens 2004 Olympic Games: A Tribute to Culture, Tradition and Heritage. In: *Cultural Views of the Olympics "citius, altius, fortius, pulchrius, humanius"*. Agon Sportverlag: Kassel. p. 133 – 157.

Piatkowska, K., 2016. Barcelona - From Province To Metropolis: A Cogent Strategy For Branding The City. In: *Architecture & Design*. Poland: Gdansk University of Technology, σελ. 131-138.

Pyrgiotis, Y., 2005. Athens 2004: The competitive and cultural proposition. *7th Joint International Session for Presidents or Directors of National Olympic Academies and Officials of National Olympic Committees, 22-29/4/2004*. Greece: International Olympic Academy. Ancient Olympia.

Quaglia, S., 2015. *London 2012 and the Lower Lea Valley. Mega events, urban regeneration and environmental sustainability: London 2012 Olympic Games and the Lower Lea Valley*. in "RUBRICHE, sezione FOCUS".

Richards, G., 2004. *European Cultural Tourism: A view from Barcelona*. the Netherlands: Tilburg University.

Roberts, P., 2000. The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration. In: Roberts, P., Sykes, H., Granger, R., ed. 2000. *Urban Regeneration*. A Handbook. London.

Roughton, B., 1991. Atlanta Olympics update '91: on journey to '96, Atlanta aims to stage great games and improve itself. *Atlanta Journal Constitution*.

Smith, A., 1994. *The Problem of National Identity: Ancient, Medieval and Modern?, Ethnic and Racial Studies*, 17 (3), Routledge Taylor & Francis Group, pp. 375-399.

Spá, M., Rivenburgh, N. and García, N., 1995. Mass Media Televisión And The Construction Of Identity: Barcelona, Olympic Host. In: *The Keys to Success The Social, Sporting, Economic and Communication Impact of Barcelona '92*. Spain: Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport, pp. 76-83.

Statista, 2021. *Number of cruise passengers in the Port of Barcelona from 1990 to 2020*. [online] 12 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο: <<https://www.statista.com/statistics/457624/cruise-passengers-in-barcelona-spain/>> [Προσπελάσιμο στις: 21 Φεβρουαρίου 2021.

Subirós, J., 1992. *The Cultural Olympiad: objectives, programme and development*. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics UAB.

Theodoraki, E., 2015. Athens 2004 Cultural Olympiad: Its Rhetoric, its Political and its Challenge. In: *Cultural Views of the Olympics "citius, altius, fortius, pulchrius, humanius"*. Agon Sportverlag: Kassel. p. 123 - 130.

Thompson, C., Lewis, D. J., Greenhalgh, T., Smith, N. R., Fahy, A. E., & Cummins, S., 2015. "Everyone was looking at you smiling": East London residents' experiences of the 2012 Olympics and its legacy on the social determinants of health. *Health & Place*, 36, 18-24.

Traganou, J., 2010. National Narratives in the Opening and Closing Ceremonies of the Athens 2004 Olympic Games. *Journal of Sport & Social Issues*, 34(2), pp. 236-251.

Travlou, P., 2002. Go Athens: a journey to the centre of the city. In: S. Coleman and M. Crang, eds. *Tourism: between place and performance*. New York: Berghahn Books, 108-127.

Turisme de Barcelona, 2010. *Barcelona Tourism Statistics*.

Tzanelli, R., 2004. Giving Gifts (and Then Taking Them Back): Identity, Reciprocity and Symbolic Power in the Context of Athens 2004. *Journal for Cultural Research*. Volume 8 Number 4 ISSN. Taylor & Francis Ltd. p. 425-446.

Vickery, J., 2007. *The emergence of Culture-led Regeneration: A policy concept and its discontents*. [pdf]. Coventry: Center for Cultural Policy Studies, University of Warwick.

Williams, B. F. 1989. *A Class Act: Anthropology and the Race to Nation Across Ethnic Terrain*. *Annual Review of Anthropology* 18: 401-444.

Moulier-Boutang, Y., 2011. *Cognitive Capitalism. What is cognitive capitalism?* England: Polity Press. pp. 47-58.

Nora, P., 1989. *Between Memory and History: Les lieux de memoire, Representations*, 26 Spring, σσ. 7-25.

Pyrgiotis, Y., 2005. Athens 2004: The competitive and cultural proposition. *7th Joint International Session for Presidents or Directors of National Olympic Academies and Officials of National Olympic Committees, 22-29/4/2004*. Greece: International Olympic Academy. Ancient Olympia.

Roberts, P., 2000. The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration. In: Roberts, P., Sykes, H., Granger, R., ed. 2000. *Urban Regeneration. A Handbook*. London.

Roughton, B., 1991. Atlanta Olympics update '91: on journey to '96, Atlanta aims to stage great games and improve itself. *Atlanta Journal Constitution*.

Scott, C., 2014. Legacy evaluation and London, 2012 and the Cultural Olympiad. *Cultural Trends*. Vol. 23, No. 1, 7–17, <http://dx.doi.org/10.1080/09548963.2013.798999>.

Smith, A., 1994. *The Problem of National Identity: Ancient, Medieval and Modern?*, *Ethnic and Racial Studies*, 17 (3), Routledge Taylor & Francis Group, pp. 375-399.

Vickery, J., 2007. *The emergence of Culture-led Regeneration: A policy concept and its discontents*. [pdf]. Coventry: Center for Cultural Policy Studies, University of Warwick.

Watt, P., 2013. *'It's not for us'*. VOL. 17, NO. 1. Routledge Taylor & Francis Group, pp. 99–118.

Weed, M., Stephens, J., Bull, C., 2011. An exogenous shock to the system? The London 2012 Olympic and Paralympic Games and British tourism policy. *Journal of Sport & Tourism*. Vol. 16, No. 4, November 2011, pp. 345–377.

Williams, B. F. 1989. *A Class Act: Anthropology and the Race to Nation Across Ethnic Terrain*. *Annual Review of Anthropology* 18: 401–444.